

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

1/2015

ÚVOD

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

přicházíme za Vámi s dalším ročníkem odborného recenzovaného časopisu Regionální rozvoj mezi teorií a praxí. Do nového roku naši vydavatelské činnosti vstupujeme s několika změnami. Hlavní a nejdůležitější z nich je skutečnost, že časopis byl od letošního roku zařazen do seznamu odborných recenzovaných časopisů evidovaných Radou vlády ČR pro vědu a výzkum a dále jej vybrala Národní knihovna k trvalé archivaci v rámci tzv. reprezentativního vzorku českého webu.

Tyto úspěchy vedli redakci k rozhodnutí vydávat od roku 2015 časopis čtyřikrát do roka, a to vy ke konci čtvrtletí, a to k 31.3., 30.6., 30.9. a 31.12. Dvě z vydávaných čísel budou monotematická, a to: číslo 2 bude na téma "Od regionálního ke globálnímu rozvoji" a číslo 3 bude na téma "Proměny veřejných prostorů". Naši velkou ambicí je vydat čtvrté letošní číslo anglicky.

Naopak řada věcí v naší práci se nemění, a tak již nyní připravujeme konferenci Regionální rozvoj mezi teorií a praxí VI., která bude letos s ohledem na Rok globální rozvojové výchovy zaměřena na téma Or regionálního ke globálnímu rozvoji. Konference se letos uskuteční na Vysoké škole regionálního rozvoje v Praze – Řepích ve čtvrtek 21. května. Podzimní číslo, které bude zaměřené na otázky proměn veřejných prostorů, bude vztaženo ke stejnojmenné konferenci, která se uskuteční v Hradci Králové začátkem října. Další konferencí, kterou připravují kolegové na Vysoké škole regionálního rozvoje je konference Bezpečnostní management v regionech 2015. Konference se bude konat ve čtvrtek 21. dubna. Bližší informace o všech konferencích a další zajímavé aktuality najdete v sekci Odborná sdělení.

Aktuální číslo přináší šest článků, které kombinují zkoumání zkušených badatelů a mladé, nastupující generace. Setkáte se zde s prací Možnosti využití cestovního ruchu pro rozvoj venkova v mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem kolektivu Ústavu aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně pod vedením doc. RNDr. Antonína Vaishara, CSc. stejně tak jako s pracemi studentů či absolventů doktorských studijních programů, ať již na Fakultě architektury VUT v Brně, jako je Ing. Miroslav Pavlas, Ph.D. a jeho práce na téma Ukazatele finanční stability města, či práce Ondřeje Juráka z Pedagogické fakulty, katedry geografie Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích na téma Soužití původních a nových obyvatel v suburbánních obcích Českobudějovicka z pohledu starostů nebo článek Mgr. Jana Vachudy z Geografického ústavu Masarykovy univerzity v Brně na téma Regionální analýza: Vliv snižování počtu obyvatel v obcích ČR na změny zemědělského půdního fondu a dalšími.

Za redakční radu Vám přeji inspirativní čtení a těším se na setkání s Vámi na některé z našich „regionalistických“ konferencí.

Vladimíra Šilhánková

V Hradci Králové a Praze, březen 2015

SOUŽITÍ PŮVODNÍCH A NOVÝCH OBYVATEL V SUBURBÁNNÍCH OBCÍCH ČESKOBUDĚJOVICKA Z POHLEDU STAROSTŮ

CO-EXISTENCE OF ORIGINAL AND NEW RESIDENTS IN SUBURBAN MUNICIPALITIES AROUND THE CITY OF ČESKÉ BUDĚJOVICE FROM THE PERSPECTIVE OF MAYORS

Ondřej Jurák

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta, katedra geografie
Jeronýmova 10 371 15 České Budějovice
Česká republika
e-mail: jury123@seznam.cz

Klíčová slova:

suburbanizace, suburbánní obce, sociologický průzkum, soužití obyvatel, České Budějovice

Keywords:

suburbanization, suburban municipalities, sociological survey, residential coexistence, České Budějovice

Abstrakt:

Článek se zabývá soužitím původních a nově příchozích obyvatel do suburbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic. Využívá dotazování starostů těchto obcí zaměřeného na vybrané aspekty soužití původních a nově příchozích obyvatel a na zapojení nově příchozích do komunitního života obce. Starostové odpovídali na otázky typu: Jaké konkrétní přínosy či problémy přinesli noví obyvatelé do obce? Využívají noví obyvatelé místní služby? Ponechávají si nově příchozí původní adresu ve městě? A na další otázky. Článek vychází z výzkumu suburbanizace v sídlech a obcích zázemí Českých Budějovic uskutečňovaného na katedře geografie Jihočeské univerzity. Navazuje na předchozí analýzy suburbánní výstavby domů a analýzy územně plánovacích problémů s touto výstavbou spojených.

Abstract:

The article deals with coexistence of indigenous and newly arrived residents in suburban municipalities located in the hinterland of Ceske Budejovice. It uses the method of interviewing mayors of these municipalities which is focused on selected aspects of coexistence indigenous and newly arrived residents and on participation of newcomers in the community life of the village. The mayors answered these types of questions: What specific benefits or problems were brought by new residents to the community? Do the newcomers use local services? Do the newcomers retain in the original addresses in towns? Etc.

The article is based on the research of suburbanization in settlements and villages in the hinterland of Ceske Budejovice which was held at the department of geography of the University of South Bohemia. It continues the previous analyses of suburban construction of houses and land development planning associated with this construction.

Úvod

V důsledku rostoucí životní úrovně a změně životního stylu ve středoevropských postsocialistických zemích, dochází k postupnému přeměnění funkcí zóny nacházející se v těsné blízkosti měst. Mezi nejvýznamnější změny patří rozrůstající se zástavba rodinných domů v sídlech zázemí měst. Tento jev lze popsat jako proces suburbanizace.

Pod pojmem suburbanizace si lze představit rozpínání sídel v zázemí měst v důsledku přemístění aktivit a obyvatel z měst do jejich zázemí. [podobně 1] Suburbanizaci můžeme brát jako stálou změnu sociálního a fyzického prostředí z venkovského na (před)městské, (sub)urbánní, což znamená nejen změnu v rozmístění obyvatel a v prostorové struktuře příměstských území, ale také i změnu způsobu života nově přichozích obyvatel. [2]

Suburbanizace se člení dle funkčního využití výstavby na suburbanizaci rezidenční, průmyslovou a komerční. Poslední dva zmíněné typy jsou situovány především podél dálnic a významných silnic, protože jejich provoz vyžaduje velký objem osobní i nákladní silniční dopravy. Velmi často se jedná o areály s vyššími nároky na plochu. Obvykle se staví rozsáhlé nízkopodlažní komplexy s dostatkem parkovacích míst a manipulačního prostoru. [2]

Tento článek se ale bude věnovat suburbanizaci rezidenční, konkrétně se bude zabývat problematikou soužití původních a nově přichozích obyvatel. Rezidenční suburbanizace má různé projevy a způsoby zástavby. Mezi významné projevy patří gibbon development (stuhový vývoj) nebo leapfrog development („žabí skok“ – separovaná rezidenční zástavba) či urban sprawl - rozvolněnost, nízká hustota a prostorová roztržitost nové zástavby v okolí kompaktních jader městských aglomerací. [3], [4] Jde o nekontrolovatelnou a prostorově roztroušenou zástavbu na pozemcích zabírajících rozsáhlou oblast kolem měst. Jedná se o jednoduchou zástavbu rodinných domů, jejichž obyvatelé jsou odkázáni na svůj automobil. U nás dochází k propojování nové obytné suburbánní výstavby se starou zástavbou venkovských sídel, kde žijí původní občané s jinými sociálními znaky. V různé míře tak dochází k polarizaci sociálně – prostorové struktury obyvatelstva nebo až k tzv. gated communities. Pod tímto pojmem si lze představit obytné čtvrti obklopené vysokou zdí či plotem a v některých případech i hlídané nebo blokováno závorou. [2] Nejvíce jsou vidět v některých západoevropských městech, ve Spojených státech amerických a v Jihoafrické republice.

Při stěhování lidí do zázemí měst se tedy nemění jen fyzická struktura krajiny a prostředí sídel, ale i sociální prostředí suburbií. Noví obyvatelé rezidenčních lokalit mají specifickou demografickou strukturu, vzdělání a příjmy. Mezi nejčastěji stěhující se do suburbií patří lidé s věkem okolo 30 až 40 let s vyšším či vysokoškolským vzděláním a s nadprůměrnými příjmy. Tito nově přichozí obyvatelé preferují čisté životní prostředí a klidnou atmosféru sídla. [2]

Někteří odborníci se domnívají, že suburbia představují typ vyprázdněného, sériově produkovaného, postauratického prostoru, prostoru bez *genia loci*, bez vlastní paměti a schopnosti generovat pocity přináležení – zvláště v nostalgickém srovnání se starými centry měst reprezentují suburbia druh ne-místa. [5] Je s nimi stereotypně spojována kulturní homogenita průměrnost či obyčejnost středostavovského vkusu a morálky. [6]

Suburbanizace v sobě skrývá zajímavý analytický paradox. Na jednu stranu je reprezentací sociální změny, jež se odehrává jak na úrovni obecnějších společenských struktur (hlavně v postsocialistickém kontextu spojených s proměnou ekonomiky, politiky, městského plánování, preferencí bydlení, bytové kultury a spotřeby), forem přináležení, solidarity a vztahů

k místu, tak na úrovni individuálních životů jedinců a rodin (stěhování na nové místo, proměna každodenních rutin, kontaktů a vazeb). Druhý pól paradoxu je pak tvořen suburbanizací, jež reprezentuje stabilitu - vytváření dlouhodobých materiálních struktur se značnou mírou setrvačnosti a vlivu na budoucí podobu měst a krajiny. [7]

Jak již bylo uvedeno, v suburbiích dochází k proměně sociálního prostředí díky nově přichozím obyvatelům z měst. Pokud jsou značné rozdíly v socio-demografických charakteristikách obou skupin obyvatel (nově přichozí a starousedlíci) může dojít k sociální polarizaci. Už na první pohled při příchodu do suburbia, lze poznat, kde bydlí noví obyvatelé. Je to způsobeno rozdílnou architekturou domů a jejich rozdílným fyzickým stavem. Způsob bydlení do velké míry koresponduje se sociálním statutem obyvatel a vypovídá také o jejich životním stylu. Obě skupiny někdy mívají odlišný denní rytmus a odlišný pohyb v území. Suburbanti často preferují kombinaci městského způsobu života a kvalitního bydlení v přírodě. Jejich zaměstnání a většina dalších aktivit jsou orientovány do prostředí města. Obě skupiny obyvatel suburbií se budou svým životním stylem postupně sblížovat. Během cca 10 až 15 let budou dnešní malé děti představovat poměrně početnou skupinu mladistvých, kteří se budou rozhodovat, jaký další způsob života zvolí. [8]

Tento článek se zabývá problematikou soužití původních a nových obyvatel v suburbánních obcích v zázemí Českých Budějovic z pohledu starostů. Využívá dotazování starostů a do určité míry i místních obyvatel a zaměřuje se zejména na problémy, přínosy a chování nově přichozích suburbantů. Zvláštní pozornost je věnována jižní a jihozápadní části zázemí Českých Budějovic (J+JZ sektor), data za tuto část jsou pak porovnávána s daty za celé řešené území.

Rezidenční suburbanizací v zázemí Českých Budějovic se mezi lety 2010 – 2013 zabýval výzkumný projekt katedry geografie na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích pod vedením doc. J. Kubeše, který se již dříve problematice věnoval. [9] Výzkum sledoval rozvoj a problémy suburbánní výstavby, ale věnoval se i soužití původních a nových obyvatel v suburbiích. Studenti katedry geografie (J. Hána, O. Jurák, V. Karas) provedli společně s doc. Kubešem řízené rozhovory se starosty suburbánních obcí zaměřené na problematiku soužití původních obyvatel a nově přichozích suburbantů těchto obcí z pohledu starostů. Metodicky spolupracovali s urbánními geografy z Prahy (M. Ouředníček, J. Temelová, E. Čejková). Výsledkem byla řada kvalifikačních prací [10, 11, 12] a článků [13, 14]. K řešení problematice se ještě vrátila studentka P. Pavlíková se svou kvantitativní analýzou českobudějovické suburbanizace na základě údajů ze sčítání obyvatel (změna počtu obyvatel, domů, dojížděka za prací + migrace). [15]

1. Řešené území a metodika výzkumu

Řešené území zahrnuje bližší část zázemí Českých Budějovic, přibližně do vzdálenosti 12 km od okraje intravilánu města. Po uplatnění níže uvedených kritérií pro suburbia a suburbánní obce zde bylo vymezeno 36 suburbánních obcí. Řešené území bylo rozděleno do tří sektorů. Jižní a jihozápadní sektor (J+JZ) zahrnuje poměrně členitý reliéf Šumavského a Novohradského podhůří. Právě tento sektor je v tomto článku zdůrazněn v souvislosti s diplomovou prací autora tohoto článku. [15] Východní sektor (V) leží na svahu Lišovského prahu a severozápadní a severovýchodní sektor (SZ+SV) se rozprostírá se v rovině Českobudějovické pánve.

Suburbie bylo pro nás takové sídlo, které má alespoň 50 % domů městského charakteru (domů, které byly vystavěny v posledních 40 letech a nemají hospodářské části), alespoň polovina ekonomicky aktivních obyvatel suburbia vyjíždí za prací do města či do okolních

suburbií a městeček a alespoň 30 % obyvatel suburbia se do něho přistěhovalo v posledních 20 letech (dvacetileté období z důvodu existence migrační statistiky) z města či z dalších měst a městeček. Suburbánní obcí je taková obec, která má alespoň jedno suburbium. V suburbánní obci bývá téměř vždy suburbiem to sídlo, které má obecní úřad, mohou to být i další sídla obce. [13, 14, 15]

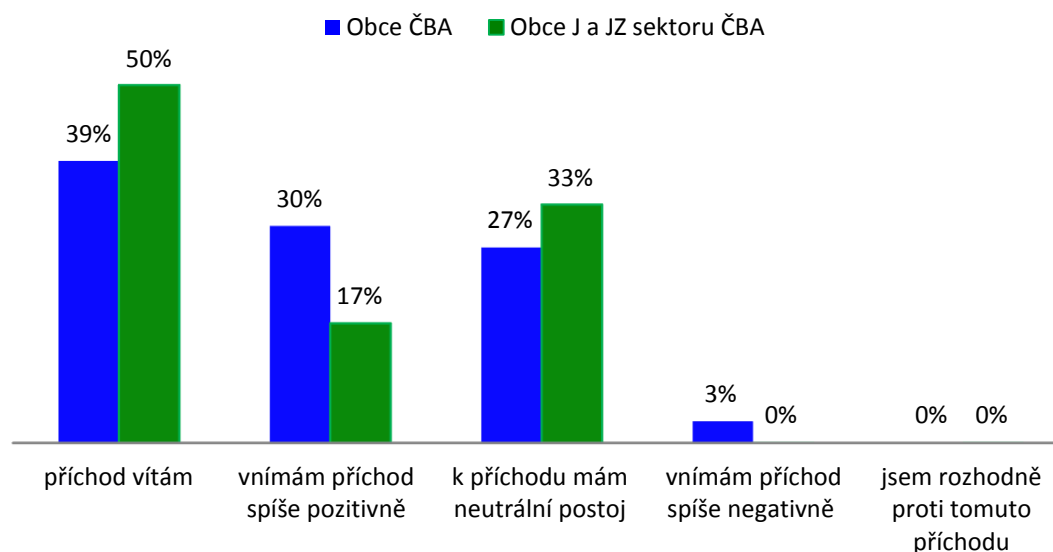
Nejprve byly sestaveny otázky pro starosty, kladené při přímých rozhovorech. Soubor otázek byl poměrně rozsáhlý, pokrýval i záležitosti výstavby domů a územně plánovacích problémů, které byly vyhodnoceny v předchozím článku. [17] V tomto článku budou využity otázky zaměřené na problematiku soužití původních a nově příchozích obyvatel. Tazateli byli Ondřej Jurák, Jonatan Hána, Václav Karas, Jan Kubeš a Eva Čejková – viz. poděkování. Starostové se měli vyjadřovat k těm sídlům jejich obce, která jsou suburbii a mají obecní úřad. Dva starostové nechtěli odpovídat, takže se v tomto článku pracuje se 34 starosty, resp. subuurbii. Zkoumaná suburbia jsou poměrně různorodá co se týká populační velikosti, rozlohy, existence projevů urban sprawl nebo z hlediska vzdálenosti od okraje města Českých Budějovic. Projevovale se také rozdílná ochota starostů odpovídat na všechny otázky i nestejná kvalifikace starostů v řešené problematice.

V tomto článku jsou využity odpovědi na 7 otázek týkajících se problematiky soužití původních a nově příchozích obyvatel v řešených suburbiích.

2. Soužití původních a nových obyvatel v suburbánních obcích a suburbiích z pohledu starostů

První dotaz směřoval k postoji starostů k dalšímu příchodu nových obyvatel do suburbia po roce 2012. Za celou Českobudějovickou aglomerací (ČBA) skoro $\frac{3}{4}$ starostů jsou pro tento příchod – obr. 1, součet prvních dvou položek. Na druhou stranu, jen starostka Litvínovic (SZ+SV sektor) tento příchod vnímá spíše negativně. Polovina starostů J+JZ sektoru příchod nových suburbanů vítá, jedná se zejména o obce Homole, Planá, Boršov nad Lužnicí, Nová Ves, Borovnice a Nedabyle, které jsou v první položce obr. 1. Dalších 16,7 % starostů tohoto sektoru se k tomuto příchodu staví spíše pozitivně. Celkem 27,3 % starostů ČBA a 33,3 % starostů J+JZ sektoru vidí příchod nových občanů z města neutrálně. Podobný názor mají i starostové pražských suburbánních obcí, kteří vnímají nově příchozí za spíše pozitivní jev. Domnívají se, že přicházející, převážně mladší ročníky městských obyvatel, přinesou oživení a dokonce i zaktivizování života v obci. [16]

Obr. 1. Postoj starostů k dalšímu příchodu nových obyvatel do suburbia po roce 2012 (odpovědi starostů)

Zdroj: Dotazování starostů subúrbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Další otázka zněla - co přinesl příchod nových obyvatel suburbium? Velmi častou odpovědí bylo, že díky příchodu nových obyvatel se toto sídlo populačně rozrostlo a snížil se jeho věkový průměr. Mladí občané navrhuji nové nápady nebo vylepšení. Někteří noví místní podnikatelé zaměstnávají své spoluobčany. Čím se sídlo více rozrůstá, tím se obvykle rozšiřuje nabídka zdejších služeb, patrně je to zejména v městysích. Jedná se např. o kosmetické, kadeřnické nebo masážní služby, o různé řemeslné služby, může ale také jednat o mateřskou školu, základní školu, o možnosti pro sport, kulturu a další aktivity. V některých subúrbíích, jako např. v Roudném, způsobil náhlý příchod většího počtu nových obyvatel větší anonymitu, která místním starousedlíkům vadí. Pokud si nově přichodící obyvatelé změni adresu trvalého bydliště do suburbia, dostávají příslušné obce vyšší finanční částky ze státního rozpočtu. Celkem 53,2 % starostů se vyjádřilo, že příchod nových obyvatel je pro suburbium přínos. V J+JZ sektoru tato hodnota dosahuje 62,1 % - tabulka 1.

Narůstající počet nových obyvatel přicházejících z města a výstavba nových rodinných domů přináší subúrbíím a obcím také negativa. Mezi nejvýznamnější patří zvyšující se náklady na údržbu veřejných prostor, navýšení výdajů za veřejné osvětlení, atd. Pokud se nachází v suburbium mateřská či základní škola, tak si na nedostatek žáků většinou nemůže stěžovat, poptávka obvykle převyšuje nabídku. Tento fakt způsobuje rodičům malých dětí poměrně značný problém s umístěním dítěte do místní školy. Mnohdy musí být maminky s dětmi déle doma, aby se mohly o děti postarat. Většinou nemohou využít služeb prarodičů, neboť ti bývají od místa jejich bydliště většinou značně vzdáleni. Jako jedno z možných řešení se nabízí využívání hlídání cizí osobou. Nejčastěji tuto službu poskytují studentky vysokých škol, které do suburbia dojíždějí a takto si přivydělávají během studia.

Jako největší problém jak v J+JZ sektoru, tak i v ostatních sektorech ČBA, se zdá být nedostatečné pokrytí technickou infrastrukturou v suburbium – mnohde chybí osvětlení, asfaltové cesty, problematické může být napojení na místní odpadní systém. Tato situace trápí 16,7 % starostů v celé Českobudějovické aglomeraci – tabulka 1. Lidé přicházející z města jsou zvyklí na určitý standard v poskytování služeb a myslí si, že jim malá obec musí splnit všechny jejich

požadavky, to ale není jednoduché a obec má tyto drahé investice mnohdy nemá dostatek zdrojů.

Tabulka 1: Přínosy a problémy spojené s příchodem nových obyvatel do suburbia (odpovědi starostů)

Suburbia ČBA:

Přínosy pro suburbium:

oživení a omládnutí populace - 16,1 %

příchod financí, investic - 7,9 %

zaplnění kapacity MŠ - 23,4 %

jiné – 5,8%

Přínosy pro suburbium celkem - 53,2 %

Problémy v suburbii:

nedostatečná kapacita tech. infrastruktury - 16,7 %

anonymita - 11,2 %

nedostatečná kapacita MŠ - 6,1 %

negativní mezilidské vztahy - 8,0 %

nedostatečná vybavenost službami - 3,2 %

jiné – 1,6%

Problémy celkem - 46,8 %

Suburbia J+JZ sektoru ČBA:

Přínosy pro suburbium:

oživení a omládnutí populace - 34,5 %

příchod financí, investic - 20,7 %

zaplnění kapacity MŠ - 3,4 %

jiné – 3,4%

Přínosy pro suburbium celkem - 62,1 %

Problémy v suburbii:

nedostatečná kapacita tech. infrastruktury - 20,7 %

anonymita - 3,4 %

nedostatečná kapacita MŠ - 10,3 %

negativní mezilidské vztahy - 3,4 %

jiné – 0%

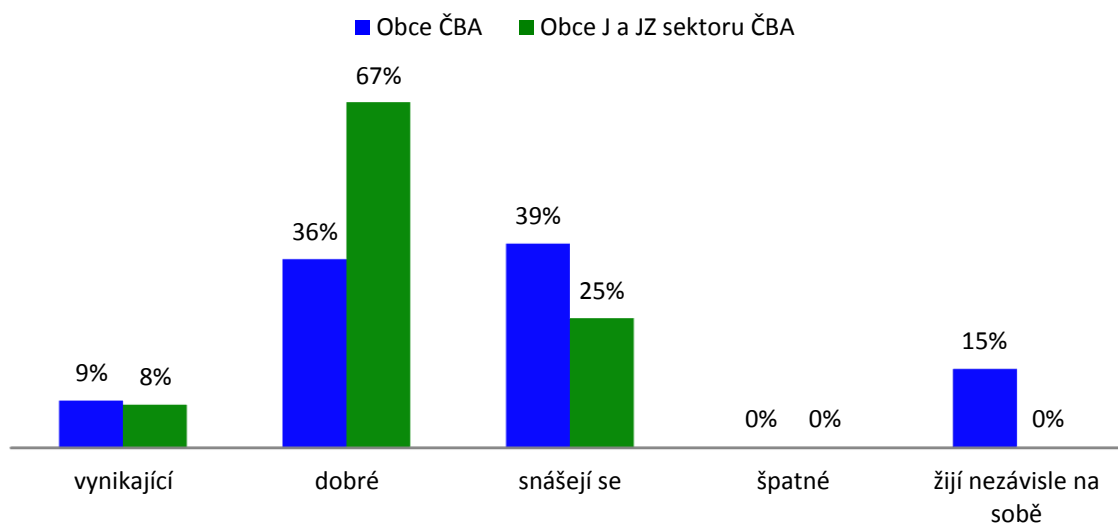
Problémy celkem - 37,9 %

Zdroj: Dotazování starostů subúrbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Další dotaz, na který starostové odpovídali, se týkal posouzení sociálních vztahů mezi původními a novými obyvateli v suburbii (obr. 2). Tyto sociální vztahy ovšem bývají v jednotlivých subúrbíích značně rozdílné, v závislosti na jejich velikosti, stáří, vzdálenosti od města. [17] Někteří sociální geografové rozdělují novousedlíky na dva odlišné typy. Jako první typ lze označit příchozí obyvatele, kteří si celkem vytvořili vazbu k lokalitě a sousedům a chtějí zde zůstat na trvalo. Tito lidé si zde po příchodu cíleně vytvářejí nové vztahy napříč všemi sociálními skupinami a snaží se přizpůsobit místnímu stylu života. Obyvatelé druhého typu se označují za „konzumenty dobrého bydlení“. Tito lidé se moc nechtějí socializovat s místními. Často odjíždějí pryč a žijí víceméně nezávisle na místním dění. [19]

Sociální vztahy mezi původními a novými obyvateli hodnotí jako vynikající a dobré téměř polovina (45,5 %) starostů ČBA. Až 75 % starostů v J+JZ sektoru se domnívá, že vztahy mezi starými a novými obyvateli jsou na dobré či vynikající úrovni. Samozřejmě se zde vyskytují drobné nesrovnalosti, se kterými se však musí počítat. Můžeme jmenovat např. rušení nočního klidu, hlasitý štěkot psů či padající listy na sousedův trávník.

Obr. 2. Posouzení vztahů mezi původními a novými obyvateli v suburbii (odpovědi starostů)

Zdroj: Dotazování starostů suburbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Zajímavé informace přinesly odpovědi na otázku poptávající přítomnost nových obyvatel v zastupitelstvu obce. Za obce ČBA hodnota dosáhla 72,7 %. Všichni starostové J+JZ sektoru odpověděli, že se noví obyvatelé v jejich zastupitelstvu vyskytují. Tuto aktivitu účasti nových obyvatel v řízení obce dokumentovali i Vobecká a Kostecký, kteří dle studií v suburbiích okolo Prahy a Brna pozorovali zvýšenou politickou participaci nových obyvatel, jejich zvýšený zájem o dění v obci které chtějí ovlivňovat.[20]

8

Na seznamy kandidátů pro volby do obecních zastupitelstev zkoumaných obcí, ať už za určitou politickou stranu či politické hnutí, se podle starostů v posledních volbách zapisovalo nové obyvatelstvo v 81,2 % zkoumaných obcí ČBA. V J+JZ sektoru takto odpovědělo 100 % starostů.

Na otázku, zda se noví obyvatelé ve větší míře účastní, jako běžní občané, schůzí zastupitelstva obce, odpověděla polovina respondentů J+JZ sektoru, že „občas, zvláště při projednávání záležitostí, které jsou jim blízké“ - tabulka 2. V obci Borovnice, která je menší, je o tyto schůze největší zájem. Překvapivě větší aktivitu o veřejné dění mají občané za celou ČBA, alespoň podle dotazovaných starostů - tabulka 2. V literatuře se nicméně uvádí, že původní obyvatelé rychle se rozvíjejících suburbií v České republice, ale i některých postsocialistických zemí, se o obecní záležitosti zajímají málo. Pozitivnější situace je u obyvatel s vyšším vzděláním a lepším ekonomickým statusem. [20] [21]

Do výzkumu názoru starostů byla vložena také otázka poptávající účast nových obyvatel při udržování veřejných prostorů v suburbii – tabulka 2. Suburbia a suburbánní obce v J+JZ sektoru jsou menší a obyvatelstvo je zde promíchané a vzájemně se zná. Podle starostů až 1/3 zdejších nových obyvatel pomáhá veřejné prostory udržovat, v celé ČBA je tomu jen z 18,2 %. V jihočeských vesnicích, ale i suburbiích, se udržují některé zvyky, jako je například stavění májky nebo pálení čarodějnic. Pokud se nově příchozí obyvatelé těchto akcí zúčastňují, je to pro komunitní život přínosné. Z tabulky 2 je opět patrná vyšší účast v J+JZ sektoru.

Sociální klima je obtížně definovatelné a zahrnuje např. charakter vztahů mezi členy sociálních skupin či stupeň sociální soudržnosti. [16] Sociální klima je také do značné míry určeno sociální strukturou, ale může záviset také i na událostech dlouhodobého či okamžitého charakteru v konkrétním místě. [18]

Tabulka 2: Příklady chování nových obyvatel v suburbii (odpovědi starostů)

Obce ČBA

Účastní se noví obyvatelé obecních schůzí?

ANO – 9,1%

OBČAS – 66,7 %

NE – 24,2%

Pomáhají při udržování komunálních prostor?

ANO – 18,2%

OBČAS – 21,2%

NE – 60,6%

Účastní se „pálení čarodějnic“?

ANO - 57,6 %

OBČAS - 12,1 %

NE - 30,3 %

Jsou izolováni?

ANO - 18,2 %

NE - 81,8 %

Obce J+JZ sektoru ČBA

Účastní se noví obyvatelé obecních schůzí?

ANO – 8,3%

OBČAS – 50,0%

NE – 41,7%

Pomáhají při udržování komunálních prostor?

ANO – 33,3%

OBČAS – 33,3%

NE – 33,3%

Účastní se „pálení čarodějnic“?

ANO - 75 %

OBČAS - 0 %

NE - 25 %

Jsou izolováni?

ANO - 0 %

NE - 100 %

Zdroj: Dotazování starostů subúrbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Starostům byla také položena otázka, zda jsou nově příchozí v suburbii izolováni – tabulka 2. Starostové v J+JZ sektoru se domnívají, že noví občané nejsou izolováni a zapojují se do života komunity. Podobná zjištění publikovali i Špačková, Ouředníček a Susová, kteří prováděli podobný výzkum v suburbii Jesenice u Prahy v roce 2006. [18] Podle nich záleží, jak dlouho v suburbii noví obyvatelé bydlí. Nejdříve se noví obyvatelé seznamují mezi dalšími nově příchozími a až poté se starousedlíky. [18] V případě celé Českobudějovické aglomerace se 18,2 % starostů domnívá, že nově příchozí jsou do značné míry izolováni. Je to zejména tam, kde velmi rychle a na rozsáhlém prostoru vyrostly celé nové části subúrbíí.

Způsob navazování kontaktů může být i jiný. Některé vztahy vznikají na základě nabízených lokálních služeb jako je doručování pošty, drobné opravy aut, instalací, oplocení, ale tyto kontakty jsou často spontánní a nemusí vést k silnější a trvalejší sociální vazbě. Dalším typem navazování kvalitnějších a trvalejších kontaktů, jak v suburbiích v zázemí Prahy [22], tak i v zázemí Českých Budějovic, jsou vztahy mezi dětmi a rodičů dětí, zvláště při konání aktivit pro děti (oslava Dne dětí, Vánoční besídky a podob). Pokud dojde k vytvoření dostatečně husté sítě vztahů mezi jednotlivými skupinami obyvatel suburbia, tak je velmi pravděpodobné, že dojde k lepšímu využití potenciálu, který s sebou noví obyvatelé přinášejí. [23]

Jen 27,2 % obyvatel ČBA nakupuje v místních obchodech, což je způsobeno zejména tím, že nabídka v nich nedosahuje takového výběru a také tím, že většina obyvatel pracuje ve městě, kdy při cestě domů raději nakoupí ve velkých hypermarketech na okraji Českých Budějovic. Dobrá spolupráce se projevuje i v tom, že noví suburbanti rádi využívají místní firmy a řemeslníky k opravě či zdokonalení obydlí. Místní stavební firmy a další řemeslníky využije 3/4 nových obyvatel. Místní mateřskou školu v J+JZ navštěvuje jen polovina z nově příchozích dětí. Je to způsobeno dvěma faktory. Prvním z nich je nedostatek míst v místní mateřské škole, jelikož poptávka značně převyšuje nad nabídkou a za druhé mnozí rodiče pracující v Českých Budějovicích vozí své ratolesti ráno s sebou do městských školek.

Tabulka 3: *Využívání zařízení služeb v suburbii novými obyvateli (odpovědi starostů)*

Obce ČBA	Obce J+JZ sektoru ČBA
<i>Nakupují v místním obchodě s potravinami?</i>	<i>Nakupují v místním obchodě s potravinami?</i>
ANO - 27,2 %	ANO - 33,3 %
OBČAS - 36,4 %	OBČAS - 25,0 %
NE - 36,4 %	NE - 41,7 %
<i>Navštěvují jejich děti místní mateřskou školu?</i>	<i>Navštěvují jejich děti místní mateřskou školu?</i>
ANO - 66,7 %	ANO - 50 %
OBČAS - 0 %	OBČAS - 0 %
NE - 33,3 %	NE - 50 %
<i>Využívají místní stavební firmy a řemeslníky?</i>	<i>Využívají místní stavební firmy a řemeslníky?</i>
ANO - 51,5 %	ANO - 75,0 %
OBČAS - 21,2 %	OBČAS - 16,7 %
NE - 27,3 %	NE - 8,3 %

Využívají další místní služby?

ANO - 63,6 %

OBČAS - 15,2 %

NE - 21,2 %

Využívají další místní služby?

ANO - 83,3 %

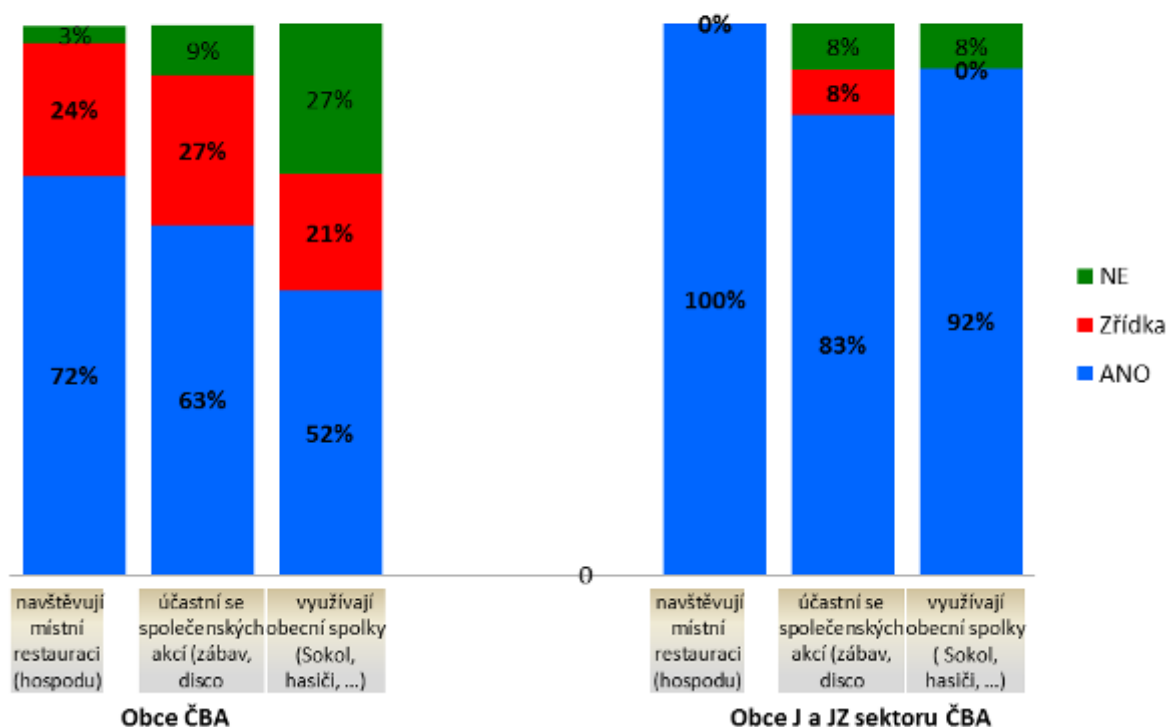
OBČAS - 8,3 %

NE - 8,3 %

Zdroj: Dotazování starostů suburbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Obr. č. 3 porovnává další příklady chování nových obyvatel v obcích ČBA a J+JZ sektoru. Na první pohled je zřejmé, že se noví rezidenti v J+JZ sektoru více zapojují různých zábav a obecního společenského života. Navštěvují místní restaurace a snaží se využívat nabízené služby. Téměř ve všech obcích, kromě Borovnice, jsou tito obyvatelé členy Sokola, hasičů a dalších spolků.

Obr. 3. Další příklady chování nových obyvatel v suburbu
(odpovědi starostů)

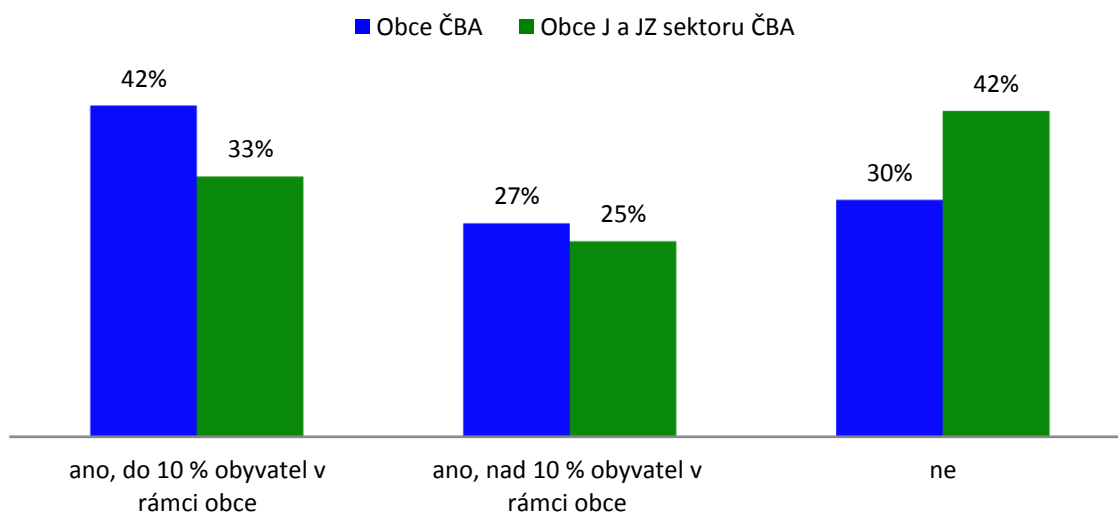

Zdroj: Dotazování starostů suburbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Další otázka byla zaměřena na to, zda má obec problém s neochotou nových obyvatel změnit adresy trvalého bydliště. Výsledky jsou prezentovány v obr. 4. a ukazují, že v ČBA má 42,0 % starostů a 33,0 % starostů za J+JZ (do 10 % obyvatel v rámci obce) problém s neochotou změny trvalého bydliště u těchto občanů. Ve 25,0 % obcích J+JZ sektoru se starostové s tímto případem už také setkali (nad 10% obyvatel v rámci obce).

Respondenti uvádí, že ostatní občané, kteří mají trvalé bydliště v Českých Budějovicích, se změnou nesouhlasili např. kvůli lepšímu umístění dětí v mateřské škole. Dalším důvodem je neochota změnit adresu firmy. Na základě vyjádření starosty z Boršova nad Vltavou nechce 60 % nově příchozích obyvatel změnit své trvalé bydliště. Domnívá se, že postupem času se situace změní k lepšímu. Je to dáno také i tím, že jednotlivá suburbia se nachází v blízkosti Českých Budějovic a mnoho suburbanů má zároveň i byt v panelákovém domě. Pro obecní kasu, je tento stav velice nešťastný, jelikož jsou daňové příjmy obcí určeny dle významu počtu obyvatel v obci dle evidence Českého statistického úřadu (ČSÚ). Tyto finanční prostředky pak chybí např.: na opravu místních komunikací, osvětlení a údržbu obecní zeleně.

Obr. 4. Neochota nových obyvatel suburbia ke změně adresy trvalého bydliště ve městě (odpovědi starostů)

Zdroj: Dotazování starostů subúrbánních obcí ležících v zázemí Českých Budějovic (2012)

Závěr

Původně městské obyvatelstvo, zejména mladší a finančně dobře situované rodiny, které přišlo do subúrbí v zázemí města, přineslo do těchto subúrbí nový životní styl, který můžeme označit jako subúrbánní – styl bydlení v městských, převážně soliterních rodinných domech se zahradou, spojený s každodenním dojížděním do blízkého města za prací a službami. Toto subúrbánní obyvatelstvo tedy muselo částečně změnit své městské návyky a částečně se přizpůsobit pro ně novému semiúrbánnímu prostředí. Také původní obyvatelstvo zdejších sídel, která se stala subúrbii – původní venkovské zemědělské obyvatelstvo a venkovské obyvatelstvo dojíždějící za prací do města, eventuálně i obyvatelstvo, které sem uskutečnilo subúrbánní migraci v socialistickém období, také poněkud změnilo svůj životní styl pod vlivem nově příchozích.

Zrealizovaný výzkumný projekt přinesl některé zajímavé poznatky. Bylo například zjištěno, že většina starostů (67 %) je příchodu nových obyvatel pozitivně nakloněna. V J+JZ sektoru hodnota pozitivního přístupu k nově příchozím suburbanům dosáhla 69 % (obr. 2). Respondenti – starostové také posuzovali úroveň sociálních vztahů mezi původními a novými obyvateli subúrbí. V rámci celé ČBA se v tomto ohledu kladně vyjádřilo 45 % starostů a v J+JZ sektoru je pozitivní posouzení sociálních vztahů dokonce na 75 % (obr. 2., vysvětlení v předchozí kapitole). Podle starostů vážnou sociální vztahy či pouze běžná sousedská

komunikace mezi nově přichozími rezidenty a starousedlíky zejména tam, kde došlo k masivní jednorázové výstavbě rozsáhlé čtvrti rodinných domů. Tak tomu je např. ve Srubci, Adamově nebo v Čejkovicích. Mnozí starostové se ale i v tomto případě domnívají, že postupem času, díky navázání vztahů zejména mezi dětmi a mladými lidmi a díky společným aktivitám, i zde k soužití dojde.

Většina lidí, kteří si postavila rodinné domy v suburbích v zázemí Českých Budějovic, si tím splnila sen o životě v rodinném domě mimo město. Nedílnou součástí jejich životů jsou i vztahy s ostatními obyvateli suburbia a obce. K lepšímu navozování vztahů nových rezidentů s lidmi, kteří zde žijí déle, napomáhají různé akce během roku, jako jsou např. sportovní akce, akce pro děti, taneční zábavy, stavění májky a poutě. Domnívám se, v souladu s názorem starostů, že pokud bude pozitivní trend tohoto sbližování pokračovat, tak za pár let již příchozí obyvatelstvo, do značné míry zapadne mezi starousedlíky.

Použitá literatura

- [1] MAIER, K. *Udržitelný rozvoj území*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 253 s.
- [2] OUŘEDNÍČEK, M. Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In: Sýkora, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, 1. vyd., Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002, s. 39-54.
- [3] SELTZER, E. Suburbanizace a její ekologické, ekonomické a sociální důsledky: poučení z vývoje v Portlandu. In: Sýkora, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, 1. vyd., Ústav pro ekopolitiku, Praha, 2002, s. 81-100.
- [4] GREMLICA, T. Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. In: Sýkora, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*, 1. vyd., Ústav pro ekopolitiku, Praha, 2002, s. 36.
- [5] AUGÉ, M. *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. Croydon: Library of Congress Cataloging, 1995, 121 s.
- [6] HOUSEL, J. *Placing race: The role of regulation and social practice in the production of racialized space in Buffalo, New York*. Ann Arbor: ProQuest Information and Learning Company, 2007, 274 s.
- [7] SÝKORA, L. *Sociální kapitál a rozvoj regionu*. Praha: Grada, 2011, 76 s.
- [8] OUŘEDNÍČEK, M. et al. *Suburbanizace.cz*. 1. vyd., Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2008, 96 s.
- [9] KUBEŠ, J. a kol. *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace I*. 1. vyd., Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, 2009, 160 s.
- [10] HÁNA, J. *Suburbanizace v zázemí Českých Budějovic – severozápadní a severovýchodní sektor*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2011, 100 s.
- [11] JURÁK, O. *Suburbanizace v zázemí Českých Budějovic – jižní a jihozápadní sektor*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2011, 117 s.
- [12] KARAS, V. *Suburbanizace v zázemí Českých Budějovic – východní sektor*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2011, 91 s.

- [13] KUBEŠ, J. České Budějovice - metropole jižních Čech (geografické charakteristiky s implikacemi pro rozvoj). *Geografické rozhledy*, 2012, roč. 21, č. 3. s. 5-7.
- [14] KUBEŠ, J. Analysis of regulation of residential suburbanisation in hinterland of post-socialist 'one hundred thousands' city of České Budějovice. In: Szymańska, D. and Rogatka, K. editors, *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 2015, No. 27, Toruń: Nicolaus Copernicus University, pp. 109–131. DOI: <http://dx.doi.org/10.1515/bog-2015-0008>
- [15] PAVLÍKOVÁ, P. *Suburbia v blízkém zázemí Českých Budějovic – prostorová struktura, typy, vývojové tendence*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, 2012, 78 s.
- [16] OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. Změna sociálního prostředí v zázemí Prahy. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2009, roč. 12, č. 4 – příloha, s. 75-79.
- [17] JURÁK, O. Územní plánování a rozvoj suburbánních obcí v zázemí Českých Budějovic z pohledu starostů. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, 2013, č. 2, 12 s. (<http://www.regionálnírozvoj.eu/201302/uzemni-planovani-rozvoj-suburbannich-obci-v-zazemi-ceskych-budejovic-z-pohledu-starostu>)
- [18] ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii: případová studie obce Jesenice u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*, Praha: Academia, 2012, 304 s.
- [19] POTOČNÝ, T. Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka. In: *IVRIS Working Papers*, Brno: Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2006, 47 s.
- [20] VOBECKÁ, J., KOSTELECKÝ, T. *Politické důsledky suburbanizace: analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, 61 s.
- [21] OLIVER, J. E. *Democracy in suburbia*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001, 56 s.
- [22] OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, 2006, 159 s.
- [23] ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. Spinning a New Social Web of Prague's Suburbanites. In: *Cities*, 2012, vol. 29, no. 5, pp. 341–349.
- [24] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., BRABEC, T., VYHNÁLKOVÁ, M. Pražské předměstí, sídliště Máj a suburbium Kodetka: případová studie proměňujících se lokalit Českobudějovické aglomerace. In: Kubeš, J. a kol.: *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II*. Ústav vědy a výzkumu Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici, Banská Bystrica, 2009, s. 169-179.

Poděkování

Autor děkuje kolegům Jonatanu Hánovi, Václavu Karasovi, Evě Čejkové a Janu Kubešovi, kteří se zúčastnili výzkumu suburbanizace na Českobudějovicku, za pomoc při dotazování starostů. Děkuji také starostům za odpovědi na dotazy.

VOJENSKÉ BROWNFIELDS A JEJICH PROMĚNY OD ROKU 1989

MILITARY BROWNFIELDS AND THEIR TRANSFORMATIONS SINCE 1989 YEAR

Lenka Matoušková

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní, Ústav regionálních a bezpečnostních věd
Česká republika
e-mail: bettyna.m@seznam.cz

Klíčová slova:

Brownfields, revitalizace, Sovětská armáda, Jeseník, Vysoké Mýto

Keywords:

Brownfields, revival, Soviet army, Jeseník, Vysoké Mýto

Abstrakt:

Článek se zaměřuje na problematiku brownfields s důrazem na území bývalých vojenských areálů. Článek se soustředí na problémy v České republice a popisuje reprezentativní příklady možností rekonverze a revitalizace bývalých vojenských areálů v urbanizovaném území. Závěrečná část článku přináší srovnání a vyhodnocení tohoto procesu. Článek je založen na územních analýzách, studiu písemných pramenů a verbální deskripce jako podkladu pro finální analýzu. Úvodní část článku popisuje brownfields a jejich typologii, zejména s ohledem na vojenské brownfields v České republice. Druhá část se pak zaměřuje na detailní analýzu dvou příkladů úspěšné revitalizace areálů v Jeseníku a ve Vysokém Mýtě. Závěr se pak snaží ukázat hlavní body, které vedou k úspěšné revitalizaci a rekonverzi těchto areálů.

Abstract:

This article deals with the issues of brownfields with emphasis on former military areas. The paper focuses on the extent and topicality of this problem in the Czech Republic and describes representative examples the possible re-conversion and revival of former military areas in urbanized spaces. The final part of this article brings the comparison and evaluation of these processes. The paper is based on territory analysis, background research of literary sources and verbal description as a basement for final synthesis. The first part of the paper describes the brownfields and its typology, mainly the military brownfields typology and the contemporary situation of (military) brownfields in the Czech Republic. The second part is focused on detailed analysis of two examples of successful military brownfields revival in Jeseník and Vysoké Mýto. The final part of paper tries to show the main points of military brownfields revival process whose turn this process in the success.

Úvod a metody

Brownfields neboli nevyužitá resp. podvyužitá urbanizovaná území představují překážku pro další rozvoj obcí, měst i celých regionů. Problematika brownfields je v současné době velmi významným tématem, které je spojováno převážně s udržitelným rozvojem sídelních útvarů. Příčin vzniku brownfields je více, což úzce souvisí s původním funkčním využitím těchto lokalit. Existence brownfields je spojována především s procesem strukturálních změn a s transformací ekonomiky jednotlivých zemí. Tento článek se primárně zaměřuje na vojenské brownfields, což jsou opuštěná a nevyužívaná území, které byly dříve využívány pro vojenské (obránné) účely. Vojenské brownfields se liší od ostatních typů brownfields původem svého vzniku, resp. původním funkčním využitím. Jedná se o nevyužívané objekty ozbrojených složek, jako jsou objekty kasáren, vojenské areály a další plochy a stavby sloužící původně k vojenským účelům. Ke vzniku vojenských brownfields dochází v důsledku procesu demilitarizace území. Demilitarizace území ČR představuje kontinuální proces transformačního období po roce 1989, který stále nebyl ukončen. V rámci tohoto procesu dochází k průběžnému rušení vojenských posádek i dislokačních míst po celém území ČR [5]. Vznik vojenských brownfields na území ČR je spojen hlavně s odchodem sovětských vojsk po roce 1989 a se zrušením vojenských posádek Armády ČR v období přelomu tisíciletí.

Cílem článku je na vybraných příkladech porovnat a zhodnotit možné přístupy k rekonverzi a revitalizaci bývalých vojenských areálů obsazených Sovětskou armádou v urbanizovaném území středně velkých a malých měst. Článek je založen na verbální deskripci, analýze a komparaci procesů tam, kde bylo řešení rekonverze a revitalizace vojenských brownfields ponecháno plně v kompetenci jednotlivých měst.

Vojenské brownfields v České republice a jejich rozsah

16

Vojenské brownfields se na území Česka objevily po pádu totalitního režimu po roce 1989, kdy probíhal odsun sovětských okupačních, který byl definitivně ukončen v červnu 1991. Ve třech etapách bylo vyvedeno celkem 73 500 vojáků a 39 921 rodinných příslušníků. Byla odsunuta vojenská technika, která zahrnovala 18 594 automobilů, 1 220 tanků, 2 505 bojových vozidel pěchoty a obrněných transportérů, 1 218 děl a minometů, 173 vrtulníků (146 bojových) a 103 letounů (76 bojových) atd. Dále bylo vyvezeno 94 824 tun muničního materiálu. V majetku SSSR na území ČSFR bylo celkem 3 080 staveb (2 848 staveb na území dnešní ČR a 232 staveb na území dnešní SR).[11]

Ve městech a obcích po odchodu Sovětské armády zůstaly zčásti použitelné a vybavené a zčásti vybydlené a zdevastované bytové domy. Samostatnou položku zásadní důležitosti tvoří vlastní vojenské prostory, jejichž dalšímu využití dodnes brání kontaminace jednotlivých složek životního prostředí a přítomnost nebezpečných vojenských látek a materiálů, včetně munice.[12] Větší část opuštěných objektů a areálů přešla do užívání Československé armády, posléze Armády ČR. Celkem 65 lokalit bylo po provedení sanačních prací (odstranění munice, ekologických škod apod.) předáno k civilnímu využívání.[5]

V současné době přistoupila Agentura pro podporu podnikání a investic CzechInvest na území ČR k tzv. inventarizaci lokalit brownfields. Tato inventarizace stále probíhá. Aktuální dostupné údaje jsou zobrazeny v tabulce 1.

Tabulka 1: *Struktura brownfields v ČR dle původního využití (aktuální stav¹)*

Původní využití	Počet lokalit	Rozloha (ha)
Zemědělství	911	4 617,10
Průmysl	1 027	4 186,17
Vojenské areály	186	2 423,45
Těžba surovin	64	1 767,54
Doprava	40	633,94
Občanská vybavenost	453	386,31
Bydlení	104	78,61
Cestovní ruch	37	43,45
Jiné	80	217,00
Celkem	2 902	14 353,57

Zdroj: Vlastní zpracování dle [1]

Opuštěné vojenské areály (vojenské brownfields) zaujímají tedy v ČR z hlediska rozlohy 3. místo (2 423,45 ha). Jejich počet vzhledem k rozloze není příliš velký. To poukazuje na skutečnost, že jednotlivé vojenské brownfields jsou velmi rozsáhlé. Z tabulky 1 je zřejmé, že vojenské brownfields stále představují problém, se kterým se musí ČR potýkat.

1. Obecná charakteristika zkoumaných lokalit

Protože k rekonverzi a revitalizaci brownfields může docházet pouze změnami a procesy na lokální úrovni zaměřuje se tento článek na příklady revitalizace vojenských brownfields v ČR uvnitř sídelních útvarů, které po roce 1989 opustila Sovětská armáda. Jedná se dvě lokality, a to příklady revitalizace a rekonverze vojenských brownfields v urbanizovaném území měst Jeseníku a Vysokého Mýta.

Dle charakteru daných lokalit se jedná především o revitalizace areálů bývalých kasáren, které byly systematicky vojensky využívány. Mohou být umístěny v centrální části města, ve větší vzdálenosti od městských center, resp. v příměstských zónách. Tyto areály se nevyznačují některými specifiky vojenských brownfields (především rizikem nálezů nevybuchlé munice). Podle rozsahu (velikosti) lokalit se dané revitalizace týkají malých (do 1 ha) nebo středně rozsáhlých (cca 10 ha) vojenských brownfields. Při posuzování ekologických zátěží zde většinou není prokázána významná kontaminace, nebo se jedná o lokality potenciálně rizikové, kde pro definitivní závěry nejsou odpovídající či dostatečné informace. Z hlediska polohy, velikosti a stupně poškození daných areálů se jedná o revitalizace vojenských brownfields, schopných nalézt nové využití v rámci tržních mechanismů. Pro některé musí být nalezeno nové využití za asistence veřejných finančních prostředků.²

¹ data poskytnutá agenturou CzechInvest dne 28. 2. 2014

² typologie brownfields převzata z [14]

2. Revitalizace areálu Hraničářských kasáren v Jeseníku

Jeseník, do roku 1947 Frývaldov, je slezské lázeňské město na severu Olomouckého kraje a středisko stejnojmenného okresu. Město má zhruba 12 tisíc obyvatel a rozlohu 3 822 ha [6].

V letech 1924 až 1931 byly za městem vybudovány dva bloky kasáren 7. hraničářského praporu (tzv. Hraničářská kasárna). V kasárnách se vystřídaly postupně armády tří států – Československa, Německa a Sovětského svazu. V jejich okolí bylo v 70. letech 20. stol. vybudováno sídliště [4]. Posádkovým městem sovětských okupačních vojsk se Jeseník stal v roce 1968. V rámci odchodu Sovětské armády z města odjel poslední z transportů techniky, zařízení i vojáků z jesenického nádraží 31. 7. 1990 [6].

Původní dva bloky kasáren 7. hraničářského praporu se nacházely v intravilánu města v Moravské ulici, resp. na jižním okraji města severně od silnice I/60. Podle databáze SEKM³ byly lokality bývalých kasáren po Sovětské armádě zařazeny z hlediska kontaminace do kategorie priorit P (potenciálně rizikové) [9]. Před rokem 1990 se zde nacházely objekty, které sloužily jako škola, kotelna, internát pro 96 osob, sklad brambor, ubytovna mužstva s kuchyní, jídelna mužstva, vyučovací objekt, ubikace mužstva, velitelská budova, garáže, klub a kino, vodárna, ošetřovna, tělocvična, učebny apod. Po roce 1990 byl ale provoz kasáren zrušen a nemovitosti získalo město Jeseník. [15]. Původní objekty byly postupně rekonstruovány či zcela přestavěny. Některé z nich byly demolovány. U původních dvou bloků kasáren 7. hraničářského praporu v Moravské ulici došlo k dalšímu převodu vlastnictví na nové uživatele. Následně byly tyto objekty zrekonstruovány na sídlo Ústavu sociální péče pro mládež Jeseník a na okresní sídlo Policie ČR. V bývalém areálu kasáren se ale nachází také např. zrekonstruovaný Penzion pro seniory Jeseník v Beskydské ulici, který je stále ve vlastnictví města [15].

V rámci Penzionu pro seniory v Beskydské ulici město v současné době uvažuje o vybudování přístavby Centra sociálních služeb, které má být financováno z prostředků EU a z rozpočtu města.

³ SEKM = Systém evidence kontaminovaných míst

Obrázek 1: Ústav sociální péče pro mládež v Jeseníku

Zdroj: foto L. Matoušková, 27. 3. 2014

Snaha o oživení areálu původních kasáren 7. hraničářského praporu je v současné době již úspěšně dokončena. Nyní jsou objekty využívány k bydlení, k podnikatelské činnosti nebo pro občanskou vybavenost. Nachází se zde také sportoviště (bikros, tenis).

19

3. Revitalizace vojenských areálů ve Vysokém Mýtě

Město Vysoké Mýto se nachází v Pardubickém kraji. Má skoro 12,5 tisíc obyvatel a zaujímá rozlohu 2 959 ha [10].

V roce 1883 počala ve Vysokém Mýtě éra stále se opakujícího stavění kasáren, skladů, stájí, obytných a jiných vojenských budov, která skončila až v roce 1937 [2]. Vysoké Mýto tak bylo vojenské město se silnou posádkou již na počátku 20. stol. [3]. V říjnu 1968 se ve Vysokém Mýtě usadila Sovětská armáda a město se tak stalo městem s patrně nejvyšším poměrem sovětských vojáků vůči počtu domácího obyvatelstva. Pro pobyt tak velkého množství vojáků byla zabrána všechna dosavadní kasárna. Bylo dále vystavěno celé nové sídliště v části dnešního sídliště Družba. Ruská zóna ve Vysokém Mýtě zabírala velkou část Litomyšlského předměstí, počínaje zhruba Žižkovou ulicí a konče vojenským areálem v místech, kde dnes stojí autodrom. Dne 13. 4. 1990 začal odsun Sovětské armády z města, který byl dokončen již v červnu 1990 [10]. Po odchodu sovětských vojsk posádková funkce města zanikla.

Plochy zabrané Sovětskou armádou jen uvnitř města činily 86 ha. Sovětská vojska spolu s rodinnými příslušníky obhospodařovala přes dvě stovky různých objektů. Největší škody byly způsobeny životnímu prostředí. Po odchodu Sovětské armády bylo ve městě a okolí dekontaminováno a rekultivováno cca 90 ha půdy. Náklady na ni činily více než 35 mil. Kč [7].

Dle databáze SEKM byly vojenské lokality po Sovětské armádě zařazeny do kategorie priorit P (potenciálně rizikové) [13].

Po odchodu Sovětské armády došlo ve velice krátké době k bezúplatnému převodu všech prostor na město. Od té doby se město snažilo zapojit tyto prostory za pomoci nových majitelů z různých institucí, soukromníků i větších firem do intravilánu města. Značná část původních vojenských objektů byla zbourána, řada byla přestavěna a zrekonstruována. Byly dále využity nejčastěji pro komerční podnikatelské aktivity a zařízení občanské vybavenosti [7]. Čilá stavební aktivita začala ve Vysokém Mýtě probíhat prakticky ihned po odchodu Sovětské armády. Muselo také dojít k obnově a k rekonstrukci inženýrských sítí v kasárnách. V období mezi lety 1990 až 1994 bylo opraveno, zrekonstruováno a postaveno mnoho objektů ve městě. Jednalo se např. o Dům pokojného stáří Naděje (původně „kachlák“), o Základní uměleckou školu (postavenou původně v roce 1901 jako důstojnické kasino, dále zde byla Lidová škola umění, za pobytu Sovětské armády Muzeum bojových tradic), o hasičskou zbrojnicí (původně vojenská velkokantýna) atd. [9]. Revitalizace pokračovala prakticky nepřetržitě i dalších letech. V letech 2009 až 2010 byly např. v lokalitě bývalého sovětského areálu kasáren „U zastávky“ mezi Žižkovou ulicí a ulicí Prokopa Velikého realizovány městem projekty výstavby Centra sociálních služeb a Domova pro seniory. V současné době není stále proces revitalizace bývalých vojenských areálů na území Vysokého Mýta ukončen, protože jsou v daných oblastech dle územního plánu města z roku 2010 ještě vymezeny zastavitelné plochy [10].

Projekty Centra sociálních služeb a Domova pro seniory byly založeny na vícezdrojovém financování, v rámci kterého bylo využito finančních prostředků z EU a ze státního rozpočtu. V rámci projektu Centra sociálních služeb město spolupracovalo s neziskovými organizacemi. Oba projekty byly podpořeny v dokumentech strategického plánování. Potřebností Domova pro seniory se např. zabýval Plán sociálních služeb ve Vysokém Mýtě a v místních částech na období 2008 – 2010. Oba projekty byly představeny veřejnosti v rámci dne otevřených dveří. V současné době jsou stále propagovány na internetových stránkách města. Také došlo ke koncepčnímu propojení projektu Domova pro seniory a Vysokomýtské nemocnice. Domov pro seniory byl totiž projektován tak, aby provozním krčkem navazoval na budovu Vysokomýtské nemocnice. Rovněž vyřešil potřebu Vysokomýtské nemocnice na novou kuchyň [10].

Obrázek 2: *Dům pokojného stáří Naděje ve Vysokém Mýtě*

Zdroj: foto L. Matoušková, 11. 4. 2014

Obrázek 3: *Centrum sociálních služeb ve Vysokém Mýtě*

Zdroj: foto L. Matoušková, 11. 4. 2014

4. Zjištění

Zkoumané lokality lze porovnat podle určitých hledisek – především podle jejich původu, pozitivních a negativních atributů (charakteristik) lokalit, kontaminace, období ztráty funkce, vypořádání majetkoprávních poměrů, období a stavu procesu revitalizace, podoby procesu revitalizace, podílu města na procesu revitalizace a nového funkčního využití. Lze zde

pozorovat shodné charakteristiky. Lokality např. ztratily svoji funkci ihned po odchodu Sovětské armády a byly dále převedeny do majetku města. Je zde také uplatňováno vícezdrojové financování. Ve většině uvedených hledisek se ale lokality mezi sebou liší. To poukazuje na jejich jedinečnost.

Z hlediska atributů byly lokality ve Vysokém Mýtě a v Jeseníku identifikovány jako ekonomicky atraktivní a bývalé vojenské areály byly využity také pro podnikatelské aktivity. Proces revitalizace zde byl realizován převážně v 90. letech 20. století. Revitalizaci podpořilo především rychlé vypořádání majetkoprávních poměrů a převod části prostorů na další subjekty (soukromé nebo veřejné), které měly o objekty zájem a dále tak revitalizaci realizovaly. Bohužel bližší informace o procesu revitalizace v tomto raném období jsou s odstupem dvaceti let již obtížně získatelné. Specifická situace nastala v případě Vysokého Mýta, které se muselo potýkat s velkým množstvím různých objektů, které po odchodu Sovětské armády ztratily své využití. Musely zde být provedeny také dekontaminační práce. Ve Vysokém Mýtě jsou dle územního plánu města v bývalých vojenských areálech ještě vymezeny zastavitelné plochy a revitalizace tak stále probíhá. Nedávno zde také město realizovalo projekty založené na vícezdrojovém financování, v rámci kterého využilo finančních prostředků ze státního rozpočtu a z EU. Lze konstatovat, že proces revitalizace v představených lokalitách v Jeseníku a ve Vysokém Mýtě byl úspěšný. Důkazem je skutečnost, že realizované projekty v současné době stále fungují. [8]

Závěr

Z uvedených příkladů obecně vyplývá, že vojenské brownfields po Sovětské armádě vznikly na našem území ihned po roce 1989, tedy v rané fázi procesu demilitarizace území. Jednalo se o období, kdy naše společnost neměla ještě žádné zkušenosti s danou problematikou. Problematika brownfields byla obecně opomíjena a nové využití brownfields bylo ponecháno především na působení tržních sil. Municipality disponovaly pouze omezenými nástroji aktivní politiky v důsledku nedostatečné legislativní úpravy a chybějících finančních prostředků apod. To bylo také jedním z důvodů, proč se přístupy k procesu rekonverze a revitalizace bývalých vojenských areálů místně lišily. Neexistoval a stále neexistuje žádný univerzální přístup k řešení dané problematiky. Z dosavadních zkušeností je zřejmé, že přístupy k řešení rekonverze a revitalizace vojenských brownfields vycházejí především z různých místních možností a podmínek. Také rozdílnost charakteristik jednotlivých vojenských brownfields není zanedbatelná. To jsou hlavní faktory, ze kterých musí proces rekonverze a revitalizace vojenských brownfields vycházet, aby byl úspěšný. I přes tuto skutečnost existují určité postupy, které se obecně osvědčily a dají se aplikovat v různých místních podmínkách. V rámci procesu rekonverze a revitalizace vojenských brownfields je klíčové např. vícezdrojové financování, protože investiční nároky daného procesu přesahují finanční možnosti rozpočtu města. Důležitý je také aktivní přístup města založený na spolupráci s dalšími subjekty. Stále však platí, že pokud nebudou respektovány místní podmínky, není možné ani za použití osvědčených postupů dosáhnout úspěchu. [8]

Použité zdroje

- [1] BEDNAR, Ekaterina. *CzechInvest / Info k diplomové práci o brownfieldech* [online]. Message to: Lenka Matoušková. 28.2.2014 [cit. 2014-04-02]. Osobní komunikace.

- [2] DVOŘÁK, Radovan. *Vysoké Mýto : stručné dějiny města*. 1. vyd. Ústí nad Orlicí : Oftis, 2003. 144 s. ISBN 80-86042-88-X.
- [3] FIDLER, Jaroslav. *C. a k. vzpomínky na vysokomýtskou posádku aneb Trocha sousedské historie*. 1. vyd. Vysoké Mýto : Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2013. 63 s. ISBN 978-80-904401-3-5.
- [4] GROWKA, Květoslav. *Jeseník*. 1. vyd. Praha : Litomyšl : Paseka, 2008. 56 s. ISBN 978-80-7185-884-3.
- [5] HERCIK, Jan aj. Demilitarizace území ČR po roce 1989 – vstupní geografická analýza. In *XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách : sborník příspěvků z kolokvia v Bořeticích 17. – 19. června 2009* [CD-ROM]. Brno : Masarykova univerzita, 2009 [cit. 2013-09-15]. s. 192-199. ISBN 978-80-210-4883-6. Dostupné také z: <http://geography.upol.cz/soubory/lide/fnukal/clanky/clanek2009-1.pdf>
- [6] *Jeseník – oficiální stránky lázeňského města* [online]. c2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://www.jesenik.org/>
- [7] KOŠAŘ, Milan a FENCL, Bohuslav. Vysoké Mýto – plochy po armádě. In *Transformace nevyužívaných území : sborník semináře pořádaného Asociací pro urbanismus a územní plánování ČR v Litoměřicích ve dnech 18. a 19. dubna 2002*. Praha : Agora, 2002. s. 53-55. ISBN 80-902945-6-1.
- [8] MATOUŠKOVÁ, Lenka. *Vojenské brownfields a jejich proměny od roku 1989*. Pardubice, 2014. 118 s. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní. Vedoucí práce doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph. D.
- [9] Městský úřad Vysoké Mýto: ANDRLE, Vlastimil, Jan KLÍMA a Zdeněk MAUER. *Ohlédnutí: Vysoké Mýto 1990 – 1994*. Vysoké Mýto, 1994.
- [10] *Město Vysoké Mýto – oficiální stránky města* [online]. c2012. [cit. 2014-03-31] Dostupné z: <http://www.vysoke-myto.cz/>
- [11] PECKA, Jindřich. *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989 – 1991 : dokumenty*. 1. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. s. 272, 277-278
- [12] Revitalizace „brownfields“ v obcích ČR : metodika monitorování a nové využívání ploch a objektů. *Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.* [online]. Praha, 2003 [cit. 2013-09-15]. Dostupné z: http://ekopolitika.cz/images/stories/brownfields/metodika_brownfields.pdf
- [13] *SEKM : Systém evidence kontaminovaných míst* [online]. c2009 Ministerstvo životního prostředí ČR [cit. 2014-01-20]. Dostupné z: <http://www.sekm.cz/>
- [14] ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra a kol. *Rekonverze vojenských brownfields*. 1. vyd. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. 218 s. ISBN 80-7194-836-5.
- [15] URBANOVÁ, Šárka. *Informace – pozemky zóna Za Podjezdem*. [online]. Message to: Lenka Matoušková. 24.3.2014 [cit. 2014-03-31]. Osobní komunikace.

Poděkování

Tento článek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2014.

VLIV KVALITY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ NA OBYTNOU FUNKCI MĚST

THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL QUALITY ON RESIDENTIAL FUNCTION OF CITY

Bc. Jana Plchová

Univerzita Pardubice

Fakulta ekonomicko-správní, Ústav regionálních a bezpečnostních věd

Česká republika

e-mail: jana.plchova@student.upce.cz

Klíčová slova:

Rezidenční suburbanizace, indikátor kvality životního prostředí, funkce bydlení, korelace.

Keywords:

Residential suburbanization, an indicator of environmental quality, housing function, correlation.

Abstrakt:

Práce je zaměřena na zjištění vlivu životního prostředí na obytnou funkci v obcích patřících do zón rezidenční suburbanizace Pardubic. Při výběru vhodné lokality pro bydlení patří kvalita životního prostředí k faktorům, které ovlivňuje rozhodování. Práce zjišťuje vliv kvality životního prostředí zastoupenou hodnotami znečištění ovzduší, které jsou korelovány s počtem obyvatel v obcích rezidenční suburbanizace.

Abstract:

This work is focused on the influence of the environment on the residential function in the municipalities belonging to the zones of residential suburbanization of the city Pardubice. When choosing a suitable location for housing includes the quality of the environment to the factors that affect decisions. The work investigates the influence of the environment represented by the contamination of air, which are correlated with the number of inhabitants in the municipalities of residential suburbanization.

Úvod

Pod pojmem kvalita životního prostředí si každý může představit něco trochu jiného, ale nesporné je, že nekvalitní životní prostředí může výrazně ovlivňovat zdraví člověka. Kvalitní životní prostředí může být i jedním z důležitých faktorů, který ovlivňuje výběr vhodné lokality pro bydlení. Významnou součástí obcí jsou i veřejné služby, které jsou v nich občanům poskytovány, a vhodná veřejná prostranství pro setkávání.

Cílem práce je zhodnotit údaje popisující stav a kvalitu životního prostředí na území subúrbánních oblastí Pardubic a zjistit, zda existuje jejich vliv na obytnou funkci a zda se dá předpokládat, že kvalitní životní prostředí je zároveň kvalitním prostředím obytným.

Obecně lze předpokládat, že si lidé budou pro výběr vhodné lokality pro bydlení vybírat spíše prostředí s kvalitními složkami životního prostředí, kterými jsou např. kvalitní pitná voda a čisté ovzduší. Je však potřeba zjistit, zda tomu tak skutečně je. Cílem práce je tedy potvrdit či vyvrátit tento uvedený předpoklad.

Výzkum je zaměřený na analýzu jednotlivých sídel, která jsou v zóně rezidenční suburbanizace Pardubic. Sídla, která patří do této oblasti, stanovila urbánní laboratoř. K roku 2010 jich bylo 19, tj. 16 obcí a 3 města. Cíle práce bude dosaženo prostřednictvím korelační analýzy. Touto metodou bude zjištěna závislost mezi jednotlivými složkami životního prostředí a obytnou funkcí. Pro zjištění dat o obytné funkci sídla byla vybrána data o počtu obyvatel, migrační saldo, počet dokončených bytů a indikátor dostupnosti místních veřejných prostranství a služeb. Kvalita životního prostředí je určována pomocí emisí základních znečišťujících látek, koeficientu ekologické stability a kvality vody. Pro analýzu byly stanoveny roky 2002 a 2012. Korelační analýza bude provedena mezi počtem obyvatel v letech 2002 a 2012 a emisemi základních znečišťujících látek – tuhé znečišťující látky, oxidy dusíku a oxid uhelnatý. V závěru praktické části bude stanoven korelační koeficient mezi počtem obyvatel a dostupností místních veřejných prostranství a služeb v roce 2014. Výstupy korelačních analýz potvrdí či vyvrátí, zda existuje souvislost mezi kvalitou životního prostředí a obytnou funkcí sídla.

1. Hodnocení kvality životního prostředí v ČR

Vhodným nástrojem pro hodnocení kvality životního prostředí státu, kraje nebo města jsou zprávy o stavu životního prostředí. Kvalitní životní prostředí na místní úrovni v sobě odráží spokojený a kvalitní život občanů. Zprávy o stavu životního prostředí zpravidla vycházejí v tištěné formě nebo jsou umístěny na internetových stránkách daného města. Zprávy o stavu životního prostředí jsou vydávány především z důvodu hodnocení a představení stavu a vývoje životního prostředí za dané území v určitém čase. Nejčastěji jsou tvořeny zprávy na národní úrovni, protože na této úrovni nejlépe funguje sběr, shromažďování a následné představení dat o jednotlivých složkách životního prostředí.[7]

- Hodnocení kvality životního prostředí na národní úrovni - stav životního prostředí se pravidelně sleduje a hodnotí v rámci hodnotících a statistických zpráv. Hlavními dokumenty, které obsahují informace o stavu životního prostředí v minulých letech, jsou Zpráva o životním prostředí a Statistická ročenka životního prostředí. V obou dokumentech jsou shrnuty poznatky o stavu a vývoji jednotlivých složek životního prostředí, vlivu hospodářských sektorů na životní prostředí, nástrojích politiky životního prostředí, dopadech současného stavu životního prostředí na lidské zdraví a ekosystémy a o stavu životního prostředí v mezinárodním kontextu. Tyto dokumenty tvoří jeden celek, kde se Statistická ročenka zabývá pouze fakty a Zpráva o stavu životního prostředí provádí analýzu stavu. A dále poukazuje na další postupy v návaznosti na stěžejní dokument Státní politika životního prostředí ČR. [11]
- Hodnocení kvality životního prostředí na regionální a místní úrovni – základním dokumentem, který zabezpečuje regionální politiku a věnuje se i stavu a vývoji životního prostředí, je Strategie regionálního rozvoje ČR. Kvalita života v jednotlivých regionech se odvozuje od kvality životního prostředí a technické infrastruktury, která se zde nachází. Jedním z důležitých dokumentů, který poskytuje informace o životním prostředí na úrovni krajů, je Statistická ročenka zveřejněná na stránkách Českého statistického úřadu. Na nižších úrovních už neexistuje jednotný přístup o zpracování informací o životním prostředí. Jednotlivé úřady, jak vyžaduje zákon, poskytují informace jen na vyžádání. Některá města vydávají pravidelně ročenku o stavu

životního prostředí, některá publikují informace o stavu životního prostředí ve shrnujících zprávách. [7]

Hodnocení životního prostředí slouží jako podklad pro budoucí nápravu jednotlivých složek. Sledování jednotlivých složek životního prostředí je důležité pro budoucí kroky, které lze v této oblasti dělat. Kvalita životního prostředí může významně ovlivňovat zdraví člověka a celé populace. V obcích se stále mění a utváří životní prostředí. Kvalitu životního prostředí ve městech ovlivňuje i úroveň hospodářství, technologický pokrok nebo národní politika. K nástrojům, které se nejčastěji využívají při hodnocení stavu kvality životního prostředí, patří indikátory.

1.1 Indikátory kvality životního prostředí

Pro hodnocení stavu životního prostředí, a zda jsou naplňovány jednotlivé cíle a opatření, které jsou stanoveny v rámci politiky životního prostředí, slouží indikátory životního prostředí. Indikátor je ukazatel, který umožňuje odpovídat na důležité otázky týkající se nejen životního prostředí. Smyslem je poskytnout informace pro politické rozhodování, aby se mohly stanovit priority a směr politiky životního prostředí.[2]

Při hledání vhodné lokality pro bydlení by některé složky životního prostředí mohly mít větší či menší vliv na naše rozhodování. Jedna ze základních složek ovlivňující rozhodování je kvalita ovzduší, která má vliv na lidské zdraví. Další ze složek je zdroj vody a zejména kvalita pitné vody, která musí odpovídat různým hygienickým normám, protože jinak by mohla způsobovat různé zdravotní problémy. V neposlední řadě je podstatná i schopnost ekosystému vyrovnávat se s vlivy v daném území, kterou vyjadřuje koeficient ekologické stability.

- Kvalita ovzduší - základní právní normou upravující hodnocení a řízení kvality ovzduší je zákon č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší. Na celém území ČR zajišťuje sledování kvality ovzduší Ministerstvo životního prostředí, které za určitých podmínek může pověřit jakoukoliv právnickou osobu sledováním kvality ovzduší. Celostátně jsou sledovány zdroje emitující do ovzduší znečišťující látky v rámci Registru emisí a zdrojů znečišťování ovzduší (REZZO). Za celou ČR je pověřen správou databáze REZZO Český hydrometeorologický ústav (ČHMÚ), který jej vede od roku 1993. [5] Zdroje znečišťování se dělí na dvě hlavní kategorie – stacionární a mobilní zdroje znečišťování ovzduší.
- Kvalita vody, vodní hospodářství - ke sledování stavu povrchových a pozemních vod slouží monitoring. Z výsledků monitoringu jsou v případě potřeby navržena opatření k dosažení dobrého stavu vod. Také slouží jako kontrola provedení schválených opatření. Na území ČR je většina vod monitorována v souladu se Směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2000/60/ES ustavující rámec pro činnost Společenství v oblasti vodní politiky.[4] Pitná voda patří k základním životním potřebám člověka a ovlivňuje celé lidské tělo. Pro kvalitu pitné vody je důležité i její chemické složení, které je v každém zdroji vody trochu jiné. Vlastnosti pitné vody stanovuje vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 252/2004 Sb., kterou se stanoví hygienické požadavky na pitnou a teplou vodu a četnost a rozsah kontroly pitné vody.[8]
- Koeficient ekologické stability (KES) - Ekologická stabilita krajiny je schopnost systému odolávat vnějším rušivým vlivům vlastními autoregulačními mechanismy. Pomocí koeficientu ekologické stability se může kvantifikovat ekologická stabilita krajiny konkrétního katastrálního území. Jedná se o podíl ekologicky příznivých ploch a

ploch, které zatěžují životní prostředí, tedy podíl ekologicky stabilních a nestabilních ekosystémů. [14] Do výpočtu hodnot koeficientu vstupují souhrnné výměry území z Českého úřadu zemědělského a katastrálního. Pro jednotlivé obce a města ČR jsou data k dispozici na Městské a obecní statistice ČSÚ. Výsledkem koeficientu ekologické stability je konkrétní číselný koeficient. Mezi ekologicky stabilní území, která se nacházejí v čitateli vzorce, řadíme chmelnice, vinice, zahrady, ovocné sady, trvalé travní porosty, lesní půdu a vodní plochy. Do jmenovatele ekologicky nestabilní území řadíme ornou půdu, zastavěné plochy a ostatní. Ve vzorci se počítá s jednotlivými výměrami těchto druhů pozemků v daném území.

Jednotlivé indikátory, které je možné sledovat v oblasti životního prostředí, slouží především pro hodnocení stavu životního prostředí. Je to dobrý způsob, jak kontrolovat, zda jsou naplňovány jednotlivé cíle a opatření stanové v rámci politiky životního prostředí. Smyslem je dávat kvalitní podklady pro politické rozhodování. Jednotlivé hodnoty indikátorů, ať už se jedná o kvalitu vody či ovzduší, je možné srovnávat s doporučenými hodnotami, legislativními limity a umožňují i srovnání mezi státy, regiony nebo městy. Indikátory umožňují také sledovat pokrok v oblasti životního prostředí, a zda jsou jednotlivé finanční prostředky věnovány této oblasti vynaloženy účelně. Mohou upozornit i na nové problémy v oblasti životního prostředí. Hodnocení stavu životního prostředí za pomoci indikátorů je přehledné a uživatelsky srozumitelné. [2]

2. Bydlení jako nejdůležitější funkce sídla

Každé město či obec plní různé funkce, ať už se jedná o pracovní příležitosti, občanskou vybavenost či bydlení. Čím větší je město, tím více se v něm nachází funkcí a také jsou složitější vztahy mezi nimi. Mezi základní druhy funkcí z hlediska funkčního uspořádání patří bydlení, občanská vybavenost, výroba, rekreace, doprava a technická infrastruktura. Důležitá věc, která souvisí s funkcemi města, je i ochrana životního prostředí a zachování ekologické stability území. [13]

K nejstarším a nejdůležitějším funkcím ve městě patří bydlení. Každý člověk stráví v prostoru bydlení nejvíce svého času, proto je potřeba věnovat této funkci velkou pozornost. Souvisí to i s vysokými nároky na kvalitu bydlení a nároky na jeho úroveň. K bydlení je možné přiřadit tři základní funkce – biosociální, socioekonomickou a sociokulturní. Pro vývoj celé společnosti jsou důležité všechny uvedené funkce. Bydlení ovlivňuje lidský potenciál i jeho tvůrčí schopnosti. Je to prostředí, kde se člověk připravuje na budoucí pracovní či společenské uplatnění a dává mu pocit jistoty a bezpečí. Důležitým potenciálem pro vývoj společnosti je mladá generace, u které potřeba bydlení patří k základním předpokladům pro založení rodiny. [13]

V současné době si lze pro bydlení vybrat ze dvou základních typů bydlení, a to z bytových domů a bydlení v rodinném domě, které mohou být ve městech uspořádány do obytných souborů nebo čtvrtí. Možná je i situace, kdy je bytový dům v kombinaci s rodinnou výstavbou. [13]

3. Suburbanizace

Proces suburbanizace znamená „přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí.“ [12] Tento proces rozšiřování území měst je možné zaznamenat u většiny měst ve vyspělých zemích, ale nalezneme jej i v historickém vývoji.

Procesem suburbanizace vznikají nové výstavby, které jsou označovány jako satelitní městečka (suburbia), nákupní či průmyslové zóny. Podle převládající funkce lze lokality rozdělit na dva druhy – rezidenční (obytná) a komerční (pracovní, obslužná). [12] Rezidenční suburbanizace znamená výstavbu nových objektů pro bydlení v zázemí města, které způsobuje postupný odliv lidí z jádrového města do nových rodinných nebo bytových domů v okolních obcích. Je to určitý proces, kdy se lidé z měst stěhují do klidnějších příměstských oblastí, např. kvůli lepšímu životnímu prostředí, využívají ale stále služby, které jim město nabízí a vyjíždějí do města za prací. Jde o typ suburbanizace, který patří mezi jeden z nejrozšířenějších. U rezidenční suburbanizace je možné nalézt mnoho forem, které se od sebe liší rozsahem nové výstavby, charakterem bydlení, lokalizací zástavby, architekturou i cenou domů. S procesem suburbanizace úzce souvisí i migrace, u které se dá předpokládat, že je základem procesu suburbanizace. Pro sledování nových rezidenčních lokalit lze využít data z Českého statistického úřadu o migraci a dokončených bytech.

V rozvoji jednotlivých suburbánních oblastí a ve způsobu, jak jsou rozmístěny nové výstavby, se nachází určitá nerovnoměrnost. Většinou dochází k výstavbě v příhodných lokalitách podél dopravních komunikací nebo v blízkosti větších sídel s rozvinutou infrastrukturou. Rozvoj suburbánních oblastí s sebou nese určité pozitivní i negativní dopady na život celého městského regionu. [6] Dopady suburbanizace bývají zpravidla hodnoceny negativně z důvodu, že je většinou vnímána jako riziko pro krajinu i společnost. Sledovat dopady suburbanizace je možné z několika pohledů, např. sociálního, ekonomického a environmentálního.

3.1 Hodnocení kvality obytné funkce sídla

Existuje řada faktorů, které mohou ovlivňovat více či méně kvalitu bydlení ve městě. Mnoho faktorů bude hrát svou roli i při rozhodování o výběru vhodné lokality pro bydlení. Může se jednat o čistotu ovzduší, vzdálenost do centra města, bezproblémové parkování, dopravní spojení městskou hromadnou dopravou do centra, hluková zátěž či vzdálenost do zaměstnání. Každá generace má také jiné potřeby. Pro mladé rodiny bude možná prioritou dostupnost mateřských nebo základních škol, pro starší generace to může být lékař nebo dostupnost obchodu s potravinami.

Dostupnost veřejných prostranství a služeb je považována za jeden ze základních ukazatelů kvalitního života v obci. Pokud se základní služby vyskytují v blízkosti bydliště, snižují se tím i náklady na cestování. Z tohoto důvodu byl v práci pro hodnocení kvality obytné funkce města zvolen ukazatel URB3 – Dostupnost místních veřejných prostranství a služeb z Indikátorové sady CIVITAS.

4. Pardubice a zóny rezidenční suburbanizace

Podle urbánní a regionální laboratoře bylo v roce 2010 do pardubické suburbanizační zóny zařazeno 16 obcí a 3 města. Důležitou součástí je jádro, které určuje počet měst, odkud se lidé stěhují do suburbia. V případě Hradecko-pardubické aglomerace není vždy snadné vymezit, ke kterému jádrovému městu suburbium patří. Zóna rezidenční suburbanizace Pardubic se nachází ve správním obvodu ORP Pardubice. [1]

Za obce s rezidenční suburbanizací jsou považovány takové obce, ve kterých se vykytuje vysoká intenzita bytové výstavby a také vysoká intenzita přistěhování z jádrového města. Suburbánní oblast byla nejprve vymezena v roce 2007, kam patřilo 14 obcí a 3 města. Ale v roce 2010 vznikly nové suburbánní oblasti, a to v obci Černá u Bohdanče a Choteč. Jsou vymezeny

tři suburbánní zóny podle intenzity probíhajícího procesu. V tabulce je možné vidět podrobné vymezení oblastí.

Tabulka 1: Vymezení zón suburbanizace Pardubic za rok 2007 a 2010

Název	Vymezení 2007		Vymezení 2010			
	Zóna	Typ suburbia	Zóna	Počet jader	Jádro 1	Jádro 2
Černá u Bohdanče	zona4p	bez_byt	zona1	1	Pardubice	
Dašice	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	
Dříteč	zona3	30_Pardubice	zona2	2	Pardubice	Hradec Králové
Choteč			zona3	1	Pardubice	
Lázně Bohdaneč	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	
Mikulovice	zona2	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Moravany	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	
Němčice	zona1	30_Pardubice	zona1	1	Pardubice	
Ostřešany	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	
Ráby	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	
Sezemice	zona2	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Spojil	zona1	30_Pardubice	zona1	1	Pardubice	
Srch	zona2	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Srnojedy	zona1	30_Pardubice	zona1	1	Pardubice	
Staré Hradiště	zona2	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Staré Jesenčany	zona3	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Starý Mateřov	zona2	30_Pardubice	zona2	1	Pardubice	
Stéblová	zona3	30_Pardubice	zona3	2	Pardubice	Hradec Králové
Živanice	zona3	30_Pardubice	zona3	1	Pardubice	

Zdroj: upraveno podle [9]

Vymezení 2007 [10]

- zóna – příslušnost k zóně rezidenční suburbanizace nebo jádru (v roce 2007);

- typ suburbia – jádrové město (u zón 1-3), resp. důvod pro zařazení obce do zóny 4p (v roce 2007);
- 2 jádra – jádrová města v případě, že suburbium získávalo obyvatele přistěhováním ze dvou různých měst (v roce 2007).

Vymezení 2010 [10]

- zóna – příslušnost k zóně rezidenční suburbanizace nebo jádru (v roce 2010);
- počet jader – počet měst odkud se do suburbia stěhovali obyvatelé (v roce 2010);
- jádro 1 – jádrové město přistěhování s největším proudem migrantů (v roce 2010);
- jádro 2 – jádrové město přistěhování s druhým největším proudem migrantů (v roce 2010).

5. Korelační analýza

Pro zjištění vlivu kvality životního prostředí na obytnou funkci v území suburbánních oblastí Pardubic byla zvolena korelační analýza neboli analýza závislosti. Je to metoda, která se používá ke zjištění vztahu mezi dvěma proměnnými. Pro vyjádření těsnosti vztahu slouží korelační koeficienty. „Míra přímé lineární závislosti je vyjádřena korelačním koeficientem s hodnotami pohybujícími se v intervalu $<0;1>$. Hodnota 1 reprezentuje nejvyšší závislost srovnávaných souborů hodnot. U nepřímé závislosti se hodnoty koeficientů blíží k -1, kdy hodnota -1 odpovídá zcela nepřímé lineární závislosti dvou souborů.“[3]

V tabulce je možné vidět jednotlivé intervaly koeficientu korelace a typ závislosti, který se k němu váže.

Tabulka 2: Koeficient korelace

30

Absolutní hodnota r	Těsnost závislosti	Typ závislosti
0	Nulová	Nezávislost
0 – 0,3	Nízká	Volná závislost
0,3 – 0,5	Mírná	
0,5 – 0,7	Význačná	
0,7 – 0,9	Velká	
0,9 – 0,99	Velmi vysoká	
1	Pevná funkční	Pevná závislost

Zdroj: [3]

Ke zjištění hodnot koeficientu korelace je nejdříve zapotřebí stanovit, jaké údaje budou reprezentovat obytnou funkci a jaké kvalitu životního prostředí. Obytná funkce v jednotlivých obcích bude zastoupena počtem obyvatel v letech 2002 a 2012. Kvalitu životního prostředí představují jednotlivé hodnoty kvality ovzduší (TZL, NO_x a CO) a koeficient ekologické stability. Z kvality ovzduší byl vynechán oxid siřičitý (SO₂), protože v dnešní době dochází ve značné míře k procesům odsiřování. V následujících tabulkách je možné vidět jednotlivé hodnoty pro výpočet korelačního koeficientu a vypočítaný korelační koeficient pro roky 2002 a 2012. Závěrem bude provedena korelační analýza u počtu dostupnosti veřejných prostranství a služeb a počtu obyvatel v jednotlivých sídlech za rok 2014. Ta povede ke zjištění vlivu nabídky veřejných služeb v obci na to, zda bude atraktivnější oblastí pro nové obyvatele.

Tabulka 62: Hodnoty pro výpočet korelačního koeficientu za rok 2002

	Počet obyvatel	TZL	NO _x	CO	KES
Černá u Bohdanče	255	0,1653	0,2248	2,1625	0,27
Dašice	1777	6,8220	10,1912	56,0513	0,14
Dříteč	261	0,1377	0,2387	4,5378	0,18
Choteč	266	0,0548	0,1562	0,8715	0,22
Lázně Bohdaneč	3355	1,7877	2,5249	26,0026	1,51
Mikulovice	812	1,3125	0,7939	17,6923	0,12
Moravany	1667	3,2406	2,0204	44,1136	0,13
Němčice	131	0,1146	0,1097	1,8211	0,25
Ostřešany	896	1,2414	0,8213	12,9715	0,26
Ráby	553	0,6800	0,6333	9,2160	0,82
Sezemice	3064	3,8032	5,5121	45,3572	0,29
Spojil	272	0,4205	0,2662	5,2993	0,13
Srch	910	0,6641	0,7799	9,2156	0,71
Srnojedy	537	0,6079	0,3232	8,1005	0,23
Staré Hradiště	1212	1,0533	0,9849	8,6995	0,38
Staré Jesenčany	229	0,6068	0,2762	6,9238	0,12
Starý Mateřov	336	0,6266	0,4004	6,2235	0,07
Stěblová	172	0,4645	0,1520	6,2146	0,78
Živanice	810	2,2340	0,9779	22,2174	0,34

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka 3: Korelační koeficient mezi indikátory životního prostředí a počtem obyvatel za rok 2002

	TZL	NO _x	CO	KES
Počet obyvatel	0,6461105	0,6367399	0,761018	0,45421

Zdroj: vlastní zpracování

Podle hodnot uvedených v tabulce 4 je u TZL a NO_x význačná těsnost závislosti a u CO je dokonce velká těsnost závislosti. Lze předpokládat, že kvalita životního prostředí v roce 2002

měla vliv na počet obyvatel sledovaných sídel. U koeficientu ekologické stability je pouze mírná těsnost závislosti, tedy, že při výběru lokality pro bydlení není příliš důležitým ukazatelem.

Tabulka 4: Hodnoty pro výpočet korelačního koeficientu za rok 2012

	Počet obyvatel	TZL	NOx	CO	KES
Černá u Bohdanče	382	0,1435	0,3035	3,3894	0,29
Dašice	2305	2,4591	2,9769	37,4783	0,14
Dřítěč	412	0,1203	1,2270	6,0881	0,19
Choteč	319	0,2065	0,2598	5,5254	0,30
Lázně Bohdaneč	3278	0,9714	2,2098	22,7597	1,52
Mikulovice	1132	0,7832	0,9118	15,3956	0,12
Moravany	1819	2,1464	1,6310	40,7171	0,13
Němčice	541	0,0782	0,4432	3,4277	0,25
Ostřešany	1012	0,7693	0,8468	12,4509	0,25
Ráby	571	0,3993	0,5185	9,0624	0,80
Sezemice	3604	2,3304	2,9656	41,2467	0,30
Spojil	462	0,2361	0,4211	6,6608	0,13
Srch	1461	0,3248	1,0849	12,9284	0,71
Srnojedy	647	0,9096	0,5907	5,5351	0,22
Staré Hradiště	1643	0,2459	1,1708	9,2086	0,37
Staré Jesenčany	394	0,1592	0,2789	4,3753	0,12
Starý Mateřov	565	0,3206	0,4328	6,1971	0,11
Stéblová	236	0,3403	0,1849	5,9562	0,78
Živanice	940	0,9256	1,0021	15,9075	0,34

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka 5: Korelační koeficient mezi indikátory životního prostředí a počtem obyvatel za rok 2012

	TZL	NOx	CO	KES
Počet obyvatel	0,745375	0,914835	0,8300	0,357461

Zdroj: vlastní zpracování

V roce 2012 je závislost mezi počtem obyvatel a jednotlivými indikátory zastupující životní prostředí mnohem vyšší, než tomu bylo v roce 2002. U NO_x se jedná dokonce o velmi vysokou těsnost závislosti. I v roce 2012 lze konstatovat, že existuje určitý vliv kvality životního prostředí na obytnou funkci města. Zároveň lze říci, že v čase se tato závislost zvyšuje, tzn., že lidé stále více vyhledávají pro bydlení sídla s kvalitním životním prostředím. U koeficientu ekologické stability je hodnota korelačního koeficientu v roce 2012 nižší, než tomu bylo v roce 2002.

Tabulka 6: *Hodnoty pro výpočet korelačního koeficientu za rok 2014*

	Počet veřejných prostranství a služeb	Počet obyvatel 2014
Černá u Bohdanče	5	408
Dašice	12	2 262
Dříteč	5	407
Choteč	5	320
Lázně Bohdaneč	13	3 383
Mikulovice	8	1 141
Moravany	11	1 816
Němčice	5	575
Ostřešany	10	1 020
Ráby	7	580
Sezemice	12	3 635
Spojil	4	472
Srch	6	1 516
Srnojedy	6	653
Staré Hradiště	5	1 701
Staré Jesenčany	6	374
Starý Mateřov	7	568
Stěblová	5	237
Živanice	5	959

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka 7: Korelační koeficient mezi počtem veřejných služeb a počtem obyvatel za rok 2014

	Počet obyvatel v roce 2014
Počet veřejných prostranství a služeb	0,82682

Zdroj: vlastní zpracování

Podle vypočítaných hodnot v tabulce 8 byla zjištěna velká těsnost závislosti mezi počtem veřejných prostranství a služeb a počtem obyvatel v roce 2014. Tzn., že lidé pro bydlení vyhledávají takové lokality, které jim v místě bydliště poskytnou co nejvíce ze svých služeb.

Závěr

Cílem práce bylo zjistit, zda existuje vliv kvality životního prostředí na obytnou funkci města v suburbánních oblastech Pardubic. V úvodní části byla stanovena hypotéza, která předpokládala, že pro bydlení jsou vybírána území, kde je kvalitnější životní prostředí. Na základně provedené korelační analýzy mezi počtem obyvatel a hodnotami ukazatelů kvality životního prostředí bylo zjištěno, že kvalita životního prostředí má ve sledovaném vzorku sídel vliv na obytnou funkci resp. počet obyvatel daného sídla. V roce 2002 těsnost závislosti mezi jednotlivými hodnotami není tak vysoká, jako tomu je v roce 2012. Z analýzy vyplývá, že kvalitní životní prostředí je stále důležitějším faktorem při výběru lokality pro bydlení. Korelační analýza u koeficientu ekologické stability a počtu obyvatel daného sídla vykazuje pouze mírnou těsnost závislosti. V roce 2002 byla těsnost závislosti vyšší o 0,097 než v roce 2012. Z toho vyplývá, že ekologická stabilita území nemá významný vliv na výběr vhodné lokality pro bydlení.

34

I když byla dokázána závislost mezi kvalitou životního prostředí a místem, kde lidé chtějí bydlet, není to určité jediný faktor, podle kterého jsou vybírány lokality pro bydlení. Pro každou generaci může být důležité něco jiného – starší budou vyžadovat dostupnost např. zdravotních zařízení a mladší např. dosažitelnost vzdělávacích institucí nebo budou dojíždět do práce. Dostupnost místních veřejných prostranství a služeb je také důležitým ukazatelem kvality života v obci. Pokud se základní služby vyskytují v blízkosti bydliště, snižují se tím i náklady na cestování a zmenšují se emise látek z mobilních zdrojů. Na základě korelační analýzy, která byla provedena, je prokázána závislost mezi počtem dostupných veřejných prostranství a služeb a počtem obyvatel daného sídla.

Kvalitě životního prostředí je v posledních letech věnována velká pozornost. Stát vkládá velkou část finančních prostředků do zlepšování životního prostředí, zejména snižování emisí. Je to i však úkol každého z nás, abychom si prostředí, ve kterém žijeme, chránili a dělali vše pro to, aby nás neohrožovalo a abychom se v něm cítili dobře a mohli tak prožít kvalitní a spokojený život.

Použité zdroje:

- [1] HOŘÍNKOVÁ, Petra. *Rozvoj malých obcí v zázemí velkých měst*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní.
- [2] Klíčové indikátory životního prostředí České republiky. *Informační systém statistiky a reportingu* [online]. 2011 [cit. 2014-06-19]. Dostupné z: <http://issar.cenia.cz/issar/page.php?id=1504>

- [3] MILBACHROVÁ, Lenka. *Vliv kvality životního prostředí na ceny pozemků* in Regionální rozvoj mezi teorií a praxí 1/2012 [online]. 2012 [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.regionálnírozvoj.eu/201201/vliv-kvality-zivotniho-prostredi-na-ceny-nemovitosti>, ISSN 1805-3246
- [4] Monitoring vod. *Ministerstvo životního prostředí* [online]. © 2008 - 2012 [cit. 12.5.2014]. Dostupné z: http://mzp.cz/cz/monitoring_vod
- [5] Ochrana ovzduší. *Ministerstvo životního prostředí* [online]. © 2008 - 2012 [cit. 12.5.2014]. Dostupné z: <http://mzp.cz/cz/ovzduši>
- [6] OUŘEDNÍČEK, Martin a TEMELOVÁ, Jana. *Současná česká suburbanizace a její důsledky. Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. 2010 [cit. 2012-04-16]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/soucasna-ceska-suburbanizace-a-jeji-dusledky.aspx>
- [7] POMALIŠOVÁ, Michaela. *Hodnocení kvality života ve městech se zapojením veřejnosti: (zrcadlo místní udržitelnosti) : praktická příručka pro politiky, zástupce místních úřadů a neziskové organizace k hodnocení kvality života ve městech a obcích České republiky se zapojením veřejnosti*. Praha: Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj, 2010, 81 s. ISBN 978-80-904490-6-0.
- [8] Skupinový vodovod Pardubice. *Vodovody a kanalizace Pardubice, a.s.* [online]. 2010 [cit. 2014-05-27]. Dostupné z: <http://www.vakpce.cz/pdf/kvalita/pardubice.pdf>
- [9] Soubor specializovaných map – Rezidenční suburbanizace. *Atlasobyvatelstva.cz* [online]. © 2013 [cit. 2014-06-19]. Dostupné z: <http://www.atlasobyvatelstva.cz/cs/suburbanizace>
- [10] Souborné informace. *Český statistický úřad* [online]. 2008 [cit. 2014-05-13]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/aktual/ep-1#10a>
- [11] Stav životního prostředí. *Ministerstvo životního prostředí* [online]. © 2008 – 2012 [cit. 12.5.2014]. Dostupné z: http://www.mzp.cz/cz/stav_zivotni_prostredi
- [12] Suburbanizace: Co to je a jaké má podoby?. *Suburbanizace* [online]. 2009 [cit. 2014-06-19]. Dostupné z: http://www.suburbanizace.cz/01_teorie_suburbanizace.htm
- [13] ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Koncepce bytové politiky pro středně velká a malá města*. Hradec Králové: [Civitas per Populi], 2006, 200 s. ISBN 80-903-8130-8.
- [14] VEJCHODSKÁ, Eliška. *Ekonomie a politika městského životního prostředí*. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2007, 175 s. ISBN 978-802-4512-419.

Poděkování

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SG FES 01/2014.

UKAZATELE FINANČNÍ STABILITY MĚSTA

CITY INDICATORS OF FINANCIAL STABILITY

Ing. Miroslav Pavlas, PhD.

Ke Kapliče 389, Dolní Břežany 252 41
Česká republika
e-mail: miroslav.pavlas@gmail.com

Klíčová slova:

Ukazatel / indikátor udržitelného rozvoje, ekonomický pilíř udržitelného rozvoje, finanční a ekonomická stabilita města.

Keywords:

Sustainable development indicator, economic pillar of the sustainable development, financial and economic stability of city.

Abstrakt:

Cílem tohoto příspěvku je shrnout základní poznatky z měření udržitelného územního rozvoje v krátkém a středně dlouhém časovém období pomocí ukazatelů finanční stability města. V krátkém až středně dlouhém období záleží především na tom, jakým způsobem město získává finanční prostředky na financování veřejných statků a na tom, jak efektivně se tyto prostředky vynakládají (Pilný, 2000, s. 90). Hodnocení finanční stability města z krátkodobého až střednědobého hlediska je založeno na agregaci základních dílčích ukazatelů, které jsou jednotlivě i v agregované podobě znakem krátkodobé až střednědobé finanční stability.

36

Abstract:

The aim of this paper is to summarize the basic knowledge of the measurement of sustainable urban development in a short time period using the indicators of financial stability. In the short and middle term period, it is necessary to assess how the city receives financial sources to finance public goods and how effectively these funds are spent. The assessment of financial stability is based on the aggregation of partial indicators which are able to prove financial stability of the cities, both self-contained and in the aggregate form.

Úvod (cíl a výzkumné metody)

Pro účely praktického zkoumání ekonomického pilíře udržitelného rozvoje a hodnocení jeho dosažení v dané jednotce území na základě kvantifikovatelných kritérií je třeba definovat a vymezit k tomuto účelu vhodné ukazatele.

Ukazatele udržitelného rozvoje sídel by měly poskytnout základní informace o finanční situaci města, kvantifikovat a rámcově posoudit jejich investiční aktivitu.

1. Dílčí ukazatele finanční stability města

Hodnocení finanční stability měst je založeno na konstrukci základních hodnotících (nejčastěji poměrových) ukazatelů finanční situace měst s využitím veřejně dostupných dat (zejména výsledků hospodaření, publikovaných prostřednictvím aplikací Ministerstva financí ČR, tj. zejména ÚFIS a MONITOR) a jejich agregaci.

Ukazatel finanční stability vyjadřuje finanční situaci města (stav hospodaření města za rozpočtové období, tj. kalendářní rok), umožňuje sestavit výsledky uplynulých let do časové řady a na základě identifikovaného trendu prognózovat finanční situaci do budoucna, a to s přihlédnutím k:

- vnějším faktorům – vývoj legislativy, vývoj národní ekonomiky, které mohou mít významný vliv na příjmovou stránku rozpočtu měst.
- vnitřním faktorům – podepsané smlouvy, plánované investiční aktivity, prodej majetku, předem známé úpravy běžné části rozpočtu apod.

Hodnocení finanční stability města z krátkodobého až střednědobého hlediska je založeno na agregaci následujících základních *dílčích ukazatelů*, které jsou jednotlivě i v agregované podobě známkou krátkodobé až střednědobé finanční stability:

1. Saldo (přebytek) běžného rozpočtu.
2. Procentní podíl přebytku běžného rozpočtu na běžných příjmech.
3. Ukazatel krytí dluhové služby.
4. Ukazatel zadluženosti na 1 obyvatele.
5. Kapacita samofinancování.
6. Saldo kapitálového rozpočtu.
7. Ukazatel investiční aktivity.
8. Zajištění udržitelné reprodukce majetku.

Tento přístup umožňuje *porovnávat hodnoty ukazatelů* ze dvou hledisek:

- Porovnávat hodnoty jednoho ukazatele za určité časové období (alespoň 3 – 4 roky)¹ a identifikovat dosavadní trendy vývoje hospodaření města (retrospektivní analýza), což usnadňuje finanční plánování budoucího vývoje (prognózování neboli prospektivní analýza).
- Porovnávat ukazatele mezi sebou (pro účely porovnání mezi městy), což umožní vyhodnotit finanční stabilitu sledovaného města oproti porovnatelným městům nebo oproti průměrným hodnotám v České republice (z těchto průměrných hodnot vycházejí minimální hodnoty přiřazené ke každému ukazateli a intervaly využitě při jejich agregaci).

¹ Databáze ÚFIS shromažďuje finanční výkazy měst od roku 2010. Je nástupcem aplikace ARIS, která archivuje stejný rozsah a strukturu dat z let 2001 až 2009.

Saldo běžného rozpočtu (hospodářský výsledek města)

Města i nadále hospodaří v první řadě podle schváleného rozpočtu, proto je komplexním ukazatelem výsledku hospodaření města rozpočtový schodek nebo přebytek (saldo), tedy čistý Cash Flow.

Saldo (přebytek) běžného rozpočtu je stěžejním vlastním zdrojem financování rozvojových aktivit každého města. Vyjadřuje výsledek provozního hospodaření města, tj. rozdíl mezi běžnými příjmy a běžnými výdaji (tj. provozními čili neinvestičními výdaji).

Přesný výpočet salda/přebytku běžného rozpočtu obsahuje **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů..** Součtové řádky, ze kterých se saldo počítá, jsou zvýrazněny šedou barvou, pomocné řádky, které slouží pouze ke konsolidaci („očistění“) vstupních položek součtových řádků, jsou znázorněny kurzívou. To se týká především položek placených úroků a leasingu, které se k hrubé provozní bilanci přičítají, neboť je třeba zjistit výši salda běžného rozpočtu před tím, než jsou z něj tyto výdaje uhrazeny.

Tabulka 1: Výpočet provozního salda (přebytku) běžného rozpočtu

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
1	Běžné příjmy celkem		= ř. 2 + ř. 3 + ř. 4	
2	Daňové příjmy	Třída 1		Pevné části
3	Nedaňové příjmy ²	Třída 2		Pevné části
4	Běžné dotace	Třída 4 - Investiční dotace - Konsolidace příjmů	Třída 4 - ř. 5 - ř. 6	Pevné části
5	<i>Investiční dotace</i>	<i>Součet položek 42xx</i>		<i>Příjmy</i>
6	<i>Konsolidace příjmů</i>	<i>Konsolidace příjmů</i>		<i>Pevné části</i>
7	Konsolidované běžné výdaje		= ř. 8 - ř. 12	
8	Běžné výdaje	Třída 5		Pevné části
9	<i>Z toho placené úroky</i>	<i>Součet položek 5141</i>		<i>Výdaje</i>

² Zejména příjmy z vlastní činnosti (z poskytování služeb a výrobků včetně školného za MŠ a ZUŠ, příjmy z prodeje zboží, které město nakoupilo za účelem dalšího prodeje – např. upomínkové předměty, ostatní příjmy ze školného), odvody příspěvkových organizací, příjmy z pronájmu majetku (tj. nemovitostí, pozemků i movitých věcí), příjmy z úroků a finančního majetku, přijaté sankční platby, příjmy z prodeje nehmotného majetku aj. Podrobný soupis je dostupný na http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ostatni_11435.html.

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
10	<i>Z toho splátky leasingu</i>	<i>Součet položek 5178</i>		<i>Výdaje</i>
11	<i>Z toho investiční úroky</i>	<i>Součet položek 6143</i>		<i>Výdaje</i>
12	<i>Konsolidace výdajů</i>	<i>Konsolidace výdajů</i>		<i>Pevné části</i>
13	Hrubá bilance (saldo) BR		= ř. 1 - ř. 7	
14	Čistý přebytek BR		= ř. 13 + ř. 9 + ř. 10 + ř. 11	

Na rozdíl od některých veřejně dostupných výpočtů výsledku rozpočtového hospodaření města je saldo počítáno pouze z *neinvestičních položek*, tj. odděleně od kapitálové části rozpočtu. Vzhledem k tomu, že by ukazatel měl vypovídat o schopnosti města řídit vlastní zdroje, nelze při dodržení kritéria správnosti ukazatele do výpočtu salda kapitálové příjmy ani výdaje zahrnout. To se týká zejména kapitálových příjmů, jimiž provozní výdaje financovat nelze (investiční dotace), a příjmů, jejichž využití k financování provozních potřeb města je krajně nevhodné a rozhodně ekonomicky neudržitelné (v kapitálových příjmech zahrnuté příjmy z prodeje majetku).

Při hodnocení finanční stability města a jejím prognózování do budoucna je třeba zkoumat zejména:

- Výši provozního přebytku.
- Jak se saldo běžného rozpočtu vyvíjí v jednotlivých letech.
- Jaký podíl svých běžných příjmů je město schopno transformovat do přebytku (viz ukazatel podílu přebytku na běžných příjmech).

Výše salda běžného rozpočtu by měla být *kladná* (vyrovnaný rozpočet či záporné saldo vyjadřují krátkodobě nestabilní hospodaření města, v případě opakovaných negativních sald pak střednědobě nestabilní hospodaření). Tento ukazatel však nepostačuje k tomu, aby bylo hospodaření města interpretováno jako stabilní, proto musí být agregován spolu s dalšími ukazateli.

Obecně totiž přebytek a deficit rozpočtu města nelze vždy bez dalších informací hodnotit jako jednoznačně pozitivní či negativní jev. Město může mít v daném roce deficitní rozpočet, ale tento deficit financuje z prostředků, které naspořilo v minulých letech, do budoucna mu tedy nevznikají žádné závazky. Oproti tomu může být deficit města kryt cizími prostředky, a pak je na místě zvažovat schopnost města tyto závazky v budoucnu splácet i případná rizika, která s sebou jejich přijetí přináší. Stejně tak přebytkový rozpočet může znamenat na jedné straně to, že město vytváří zdroje, které bude chtít použít v budoucnosti, nebo vytváří přebytek (záměrně omezuje některé své výdaje), aby bylo schopno splácet v minulosti přijaté závazky (Hrabalová, 2005).

Procentní podíl přebytku běžného rozpočtu na běžných příjmech

Ukazatel přebytku běžného rozpočtu, navzdory své vysoké výpovědní schopnosti a využitelnosti, poskytuje informaci v podobě, která neumožňuje porovnávat finanční stabilitu měst z důvodu jejich velikostní diferenciací (každé město má jinou výši daňových příjmů na základě přerozdělení výnosů ze sdílených daní³) a jiné výdajové potřeby. Proto je vhodné saldo běžného rozpočtu doplnit poměrovým (relativním) ukazatelem, který umožňuje:

- vzájemně porovnat hospodaření jednotlivých měst (např. v kategorii středně velkých měst s ohledem na kritérium počtu obyvatel);
- nastavit určitý standard, popř. optimum, jaké procento běžných příjmů transformovaných do přebytku je znakem krátkodobé/střednědobé finanční stability.

K výpočtu se použije *čisté saldo běžného rozpočtu*, aby srovnatelnost vycházela z hodnoty, která byla zjištěna z předchozího indikátoru. Výpočet tohoto podílu je obsažen v Tabulce 2.

Tabulka 2: Výpočet podílu přebytku běžného rozpočtu na běžných příjmech

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
1	Běžné příjmy celkem		= ř. 2 + ř. 3 + ř. 4	
14	Čistý přebytek BR		= ř. 13 + ř. 9 + ř. 10 + ř. 11	
18	Podíl přebytku BR na běžných příjmech		= ř. 14 / ř. 1	

40

S ohledem na dosud provedené analýzy rozpočtového hospodaření měst lze stanovit *minimální hodnotu*, kterou by měla finančně stabilní města dosahovat, *na 10 %*.

Ukazatel krytí dluhové služby

Města hospodaří s běžným rozpočtem a jeho přebytek slouží jako zdroj pro financování jejich rozvojových aktivit, a to buď:

- přímo (převodem do příslušných fondů města, např. investičního nebo rezervního),
- nebo jako *zdroj splátek dluhové služby*, tj. dluhových závazků města, které jsou tvořeny zejména splátkami jistin a úroků z dlouhodobých úvěrů a leasingu v příslušném rozpočtovém roce. Jedná se o peněžní vyjádření zátěže, která rozpočtu města vznikla z toho, že přijalo cizí zdroje financování.

³ Dle kritérií přidělení daňových příjmů městům podle § 4 Zákona č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní), ve znění pozdějších předpisů.

Je evidentní, že schopnost města dostát svým dluhovým závazkům (tj. dluhové službě) a nevyužívat k jejich splácení jiných rozpočtových zdrojů než provozních úspor (tj. než přebytku běžného rozpočtu), je dalším znakem finanční stability. Tuto schopnost lze měřit poměrovým *ukazatelem krytí dluhové služby*, který může být zjednodušeně vyjádřen následovně:

$$\text{Ukazatel krytí dluhové služby} = \frac{\text{Přbytek běžného rozpočtu} + \text{Dluhová služba}}{\text{Dluhová služba}}.$$

Přesný výpočet ukazatele krytí dluhové služby obsahuje Tabulka 3. Číslování řádků je (stejně jako v případě předchozího ukazatele) zachováno z výpočtu přebytku běžného rozpočtu tak, aby bylo zřejmé, které shodné položky se při výpočtu použijí.

Tabulka 3: Výpočet ukazatele krytí dluhové služby

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
9	Placené úroky	Součet položek 5141		Výdaje
10	Splátky leasingu	Součet položek 5178		Výdaje
11	Investiční úroky	Součet položek 6143		Výdaje
14	Čistý přbytek BR		Viz předchozí ukazatel	
15	Uhrazené splátky dlouhodobých vydaných dluhopisů	Položka 8122		
16	Uhrazené splátky dlouhodobých přijatých půjčených prostředků	Položka 8124		Pevné části
17	Dluhová služba města		= - (ř. 15 + ř. 16) + ř. 9 + ř. 10 + ř. 11	
18	Ukazatel krytí dluhové služby		= ř. 14 / ř. 17	

Řádek 15 (splátky jistin a dluhopisů, který je součástí Třídy 8 Financování v ÚFIS), je ve výkazech o plnění rozpočtu uveden vždy se záporným znaménkem. Aby bylo možné ke splátkám jistiny přičíst splátky úroků a leasingu (řádky 9 až 11), je nezbytné řádek 15 vynásobit $\cdot (-1)$.

Ukazatel krytí dluhové služby by měl vždy vycházet vyšší než 1, což znamená, že město je schopno uhradit své závazky a nevyčerpat přitom své veškeré provozní rozpočtové rezervy v daném roce. V případě, že hodnota ukazatele opakovaně vychází menší než 1, hrozí městu platební neschopnost. Za optimální hodnotu lze považovat alespoň 20% rezervu, tj. výslednou hodnotu ukazatele ve výši 1,2.

Tento přístup se metodicky odlišuje od metodiky Ministerstva financí ČR (např. Monitoring hospodaření obcí, 2011), který je dosud standardně uplatňován pro posuzování finančního zdraví měst, např. jako součást podmínek přidělení dotací z ČR a EU. Rozdíl spočívá především v tom, že uvedená metodika započítává investiční dotace jako zdroj krytí dluhové služby (jejíž tolerovaná maximální míra je 30 %). Vzhledem k tomu, že investiční dotace jsou zdrojem nepravidelným, nemělo by se s nimi počítat jako s krytím pravidelných splátek, neboť to může výsledek v daném roce značně zkreslit. V této práci jsou proto investiční dotace od zdrojů krytí dluhové služby (přebytku běžného rozpočtu) striktně odděleny (viz výpočet běžných dotací v Tabulce 1).

Z konstrukce ukazatele dluhové služby (jako ukazatele vypočítaného na základě peněžních toků) vyplývají určitá omezení ve vztahu k hodnocení zadluženosti měst (Hrabalová, 2005):

- Postihuje jen peněžní toky spjaté se splácením závazků v daném roce. Pokud město využije odklad splácení jistin úvěru, tak i když bude závazek existovat, v ukazateli dluhové služby se projeví jen úroky s jeho splácením spojené. To platí i o dluhopisech, které mohou být jednorázově splatné až po určité době.
- Když bude město splácet nižší splátky delší dobu (a víc ho to zatíží na úrocích), bude jeho ukazatel dluhové služby vycházet příznivěji.

Ukazatel zadluženosti města na 1 obyvatele

Ukazatel zadluženosti města na 1 obyvatele je nejvhodnější alternativou (komplementem) k ukazateli dluhové služby. Počítá zadluženost jako výši dlouhodobých závazků za běžné účetní období (rozvaha, syntetické účty 45x) na 1 obyvatele. Tento alternativní způsob vychází ze stavových veličin, podává informaci o skutečné výši dluhu v daném roce. To je hlavní rozdíl oproti ukazateli dluhové služby, který vypovídá o výši finančních závazků z dluhů, které musí město v daném roce uhradit.

Na rozdíl od metodiky Ministerstva financí ČR (Monitoring hospodaření obcí, 2011) jsou do ukazatele započteny pouze dlouhodobé přijaté závazky a dluhy (tj. delší než 1 rok). Ukazatel je tak očištěn od krátkodobých zdrojů financování (rozvaha, syntetické účty 28x), které se na zadluženosti projevují jen v průběhu jednoho roku, nepředstavují problém z hlediska finanční stability, a nejsou proto započítány ani do ukazatele dluhové služby.

Přesný výpočet poměrového ukazatele zadluženosti města na 1 obyvatele obsahuje Tabulka 4.

Tabulka 4: Výpočet ukazatele zadluženosti města na 1 obyvatele

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na zdroj	Početní operace	Část ÚFIS
1	Počet bydlících obyvatel k 31. 12.			Charakteristika ÚSC
2	Dlouhodobé úvěry	účet 451		Rozvaha
3	Dlouhodobé závazky z vydaných dluhopisů	účet 453		Rozvaha
4	Ostatní dlouhodobé dluhy a závazky	účet 458, účet 459		Rozvaha
5	Zadluženost celkem		= ř. 2 + ř. 3 + ř. 4	
6	Zadluženost na 1 obyvatele k 31. 12.		= ř. 5 / ř. 1	

Ve velikostní kategorii měst nad 5 000 obyvatel je průměrnou hodnotou dluh na obyvatele ve výši 7 000 Kč. Jedná se pouze o modelové porovnání, neboť použitá metodika se odlišuje o zařazení krátkodobých zdrojů financování, viz komentář výše. V kategorii středně velkých měst lze za nadprůměrnou hodnotu považovat hodnotu dluhu do 5 000 Kč na obyvatele.

Sama velikost dluhu ovšem nemusí být projevem finanční nestability, pokud město řídí svou dluhovou službu (viz ukazatel krytí dluhové služby) a je schopno splácet své závazky s dostatečnou rezervou.

Kapacita samofinancování (finanční autonomie města při financování investic)

Zásadní vliv na rozvoj města ve smyslu jeho fyzických proměn mají především jeho *investiční aktivity*, které se v rámci finančního plánování promítají především do kapitálové stránky rozpočtu, tedy do kapitálových příjmů a investičních (kapitálových) výdajů.

Schopnost města samofinancovat své rozvojové (investiční) aktivity se projevuje minimální potřebou cizích zdrojů, tj. úvěrů. Toho město dosáhne za předpokladu, že je schopno financovat výši kapitálových výdajů pouze z přebytku běžného rozpočtu a celkových kapitálových příjmů (do kterých jsou zahrnuty také investiční dotace, především ze státního rozpočtu a EU fondů). Do výpočtu se použije *hrubý přebytek rozpočtu*, který je nižší o výdaje spojené s platbou úroků a za leasing (které už město fakticky jako zdroj na hrazení investic nemá). Přebytek běžného rozpočtu je součástí zdrojové strany zejména proto, že nelze dlouhodobě financovat kapitálové výdaje pouze z hlavních částí kapitálových příjmů, tj. z investičních dotací ani z prodeje městského majetku, jehož rozsah je omezen a město jeho odprodejem přichází nejen o všechny budoucí příjmy (např. z pronájmu) a další budoucí prospěch (užitek), ale i o možnost přímo kontrolovat nakládání s tímto majetkem.

Zjednodušeně lze poměrový ukazatel kapacity samofinancování vyjádřit následujícím vztahem:

$$\text{Kapacita samofinancování} = (\text{Hrubý přebytek běžného rozpočtu} + \text{Kapitálové příjmy}) / \text{Kapitálové výdaje}.$$

Přesný výpočet obsahuje Tabulka 5.

Tabulka 5: Ukazatele spojené s kapitálovým rozpočtem (kapacita samofinancování, saldo kapitálového rozpočtu)

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
13	Hrubá bilance (saldo) BR		= ř. 1 - ř. 7	
20	Celkové kapitálové příjmy		= ř. 21 + 22	
21	Kapitálové příjmy	Třída 3		Pevné části
22	Investiční dotace	Součet položek 42xx	= ř. 5	Příjmy
23	Kapitálové výdaje	Třída 6		Pevné části
24	Bilance kapitálového rozpočtu		= ř. 20 - ř. 23	
25	Kapacita samofinancování		= (ř. 13 + ř. 20) / ř. 23	

Optimální kapacita samofinancování by se měla přibližovat 100 %, tzn., že město nepotřebuje využívat cizí zdroje pro financování svých investic (*výsledná hodnota ukazatele se blíží jedné*). Tato hranice je považována za standardní (tj. uspokojivý) výsledek při zpracování ratingů měst ze strany ratingových agentur (např. Moody's International Public Finance, 2009, s. 3).

Využívání úvěrových zdrojů, je-li realizováno v únosné míře (viz ukazatel krytí dluhové služby) a je-li zdrojem na realizaci investic ve městě (viz ukazatel investiční aktivity) samo o sobě nemusí být znakem finanční nestability, což je samozřejmě zohledněno agregováním do souhrnného ukazatele.

Saldo kapitálového rozpočtu

Přestože schopnost města zajistit vyrovnané hospodářství ilustruje především saldo běžného rozpočtu, pro účely hodnocení finanční stability je třeba znát bilanci kapitálového rozpočtu. Městská samospráva by při stanovení výše kapitálových výdajů během sestavování (ale také během plnění rozpočtu, např. při navyšování příslušných položek v průběhu rozpočtového roku) měla uvažovat s odpovídající výší zdrojů na tyto výdaje.

Výsledek kapitálového rozpočtu tedy podává informaci o tom, jak rozdíl peněžních toků na příjmové a výdajové straně kapitálového rozpočtu v daném roce ovlivňuje Cash Flow města a vytváří tlak na jeho zadlužování:

- V případě, že je saldo kapitálového rozpočtu kladné (přebytek), město je schopno financovat své investice pouze z vlastních zdrojů (kapitálové příjmy) a investičních dotací (a přitom nečerpat rezervu z přebytku běžného rozpočtu).
- Je-li saldo záporné, město musí čerpat své peněžní rezervy (např. na bankovních účtech, v cenných papírech, rezervy z přebytku běžného rozpočtu apod.) nebo se zadlužit.

V neposlední řadě je saldo kapitálového rozpočtu pomocným údajem ukazatele kapacity samofinancování, neboť umožňuje objasnit, nakolik je kapacita samofinancování ovlivněna kapitálovým rozpočtem (tj. zejména v případě, že je ukazatel kapacity samofinancování < 1 , pomůže prokázat nadměrnou výši kapitálových výdajů v poměru k finančním zdrojům města).

Ukazatel investiční aktivity

Ukazatel investiční aktivity vyjadřuje podíl investičních (kapitálových) výdajů na celkových výdajích a umožňuje vyhodnotit, kolik celkových výdajů pojme „běžný provoz města“. Umožňuje vyjádřit, zda je výše kapitálových výdajů optimální, tj. zda město dostatečně investuje vzhledem k velikosti výdajové stránky svého rozpočtu.

Zjednodušeně lze poměrový ukazatel investiční aktivity města vyjádřit následujícím vztahem:

$$\text{Ukazatel investiční aktivity} = \text{Kapitálové výdaje} / (\text{Běžné výdaje} + \text{Kapitálové výdaje})$$

Přesný výpočet dle konkrétních položek obsahuje Tabulka 6.

Tabulka 6: Výpočet ukazatele investiční aktivity města

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu (FIN 2-12 M)	Početní operace	Část ÚFIS
7	Konsolidované běžné výdaje		= ř. 8 - ř. 12	
23	Kapitálové výdaje	Třída 6		Pevné části
26	Ukazatel investiční aktivity		= ř. 23 / (ř. 7 + ř. 23)	

U středně velkých měst lze stanovit *minimální hranici*, které by měl dosahovat podíl investičních výdajů na celkových, na 20 %. Tato hranice je považována za dostatečný výsledek při zpracování ratingů měst ze strany ratingových agentur (např. Moody's International Public Finance, 2009, s. 3) a odpovídá průměru za všechny obce v České republice (v roce 2009 byl průměrný poměr v prvním pololetí 23 %, v roce 2012 za stejné období 21 %).⁴

⁴ První pololetí lze považovat za konzervativní hodnotu, neboť z historie obecních rozpočtů je známo, že ve druhé polovině roku se obvykle uskutečňuje více kapitálových výdajů než v první polovině roku.

Ukazatel udržitelné reprodukce majetku (podíl kapitálových výdajů a odpisů)

Ukazatel udržitelné reprodukce majetku je střednědobým ukazatelem, neboť do analýzy hospodaření (potažmo finanční stability) města, již vnáší určité *kvalitativní hledisko*.

Ukazatele kapacity samofinancování a investiční aktivity se zabývají vynakládáním investičních výdajů, zkoumají, *jak* jsou vynakládány, ale nezabývají se tím, *na co* jsou vynakládány. Problémem tohoto krátkodobého hodnocení může být skutečnost, že nerozlišuje, o jaké investice se jedná.

Za předpokladu, že na řádnou údržbu a opravy dlouhodobého hmotného majetku by měla města ročně vynakládat asi 3 % z jeho hodnoty, musela by na tuto činnost vyčleňovat v průměru zhruba 11 % z běžných rozpočtových příjmů (Kypetová, 2010).

Jedním z kvalitativních hledisek je proto porovnání hodnot kapitálových výdajů (z výkazu o plnění rozpočtu) s výší odpisů (uvedenou ve výkazu zisků a ztrát). Toto porovnání vychází ze skutečnosti, že v rozpočtu musí být vymezeny prostředky alespoň na údržbu majetku a investiční záměry. Měly by se opírat o skutečný stav disponibilního majetku a o možnosti jeho využití (Baštař, 2006, s. 25).

Vzhledem ke snazší porovnatelnosti dat a možnosti nastavit žádoucí hodnoty jsou tyto hodnoty porovnány jako vzájemný podíl. Přesný výpočet obsahuje Tabulka 7.

Tabulka 7: Výpočet ukazatele udržitelné reprodukce majetku (podíl kapitálových výdajů a odpisů)

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na zdroj	Početní operace	Část ÚFIS
22	Kapitálové výdaje	Třída 6 (FIN 2-12 M)		Pevné části
27	Odpisy dlouhodobého majetku	účet 551 (Výkaz zisku a ztráty)		Výkaz zisku a ztráty
28	Podíl kapitálových výdajů a odpisů		= ř. 23 / ř. 27	

Výsledná hodnota ukazatele by měla být vždy *větší než 1*, což představuje minimální hranici, kdy veškeré kapitálové výdaje jsou spotřebovávány na reprodukci (obnovu) majetku. Je-li ukazatel vyšší než jedna (což je jedním ze znaků ekonomické prosperity), znamená to, že město investuje i nad rámec výdajů nutných k údržbě a reprodukci.

Pokud jsou kapitálové výdaje nižší než odpisy, nezajistilo město prostou reprodukci majetku, spotřebovává majetkovou podstatu. Trvale rostoucí objem odpisů může indikovat nezdravou investiční expanzi města (Schneiderová, 2011).

Stejně jako v případě ostatních ukazatelů, i zde je třeba brát v úvahu určitá omezení a možná zkreslení, která mohou být způsobena povahou položky odpisů. Týká se to zejména situací u některých rozsáhlých majetkových souborů, kdy může nastat situace, že jsou sice odepisovány

velmi rychle (což se projeví ve vysoké hodnotě účtu 551 v rozvaze), ale není třeba investovat do reprodukce těchto souborů žádné finanční prostředky (kapitálové výdaje). U malých obcí to může vést až k zápornému výsledku hospodaření podle výkazu zisků a ztrát. U středně velkých měst taková situace zapříčiní méně příznivý výsledek ukazatele, proto je třeba k tomuto riziku přihlídnout při nastavení jeho požadovaných (doporučených) hodnot pro města a váze při agregaci do souhrnného ukazatele.

Výše ukazatele může být rovněž zkreslena tím, jak města postupně oceňovala svůj majetek a zaváděla jeho odepisování do účetnictví od roku 2009. Do té doby figurovaly v evidenci majetku měst zpravidla původní pořizovací ceny, které ani zdaleka neodpovídají jeho skutečné hodnotě (Baštař, 2006, s. 25).

Značnou část majetku měst přitom tvoří historický majetek, který byl v roce 1949 znárodněn a jehož faktickým správcem se města stala až po roce 1991⁵. Tento proces stále není definitivně ukončen, což se projevuje zejména chátráním majetku, u něhož dosud nejsou majetkoprávní vztahy vyjasněny, a jeho vyčleněním z rozvojových záměrů měst. Přitom způsob nabytí majetku je pro jeho ocenění klíčový (Bínek, 2008, s. 49)..

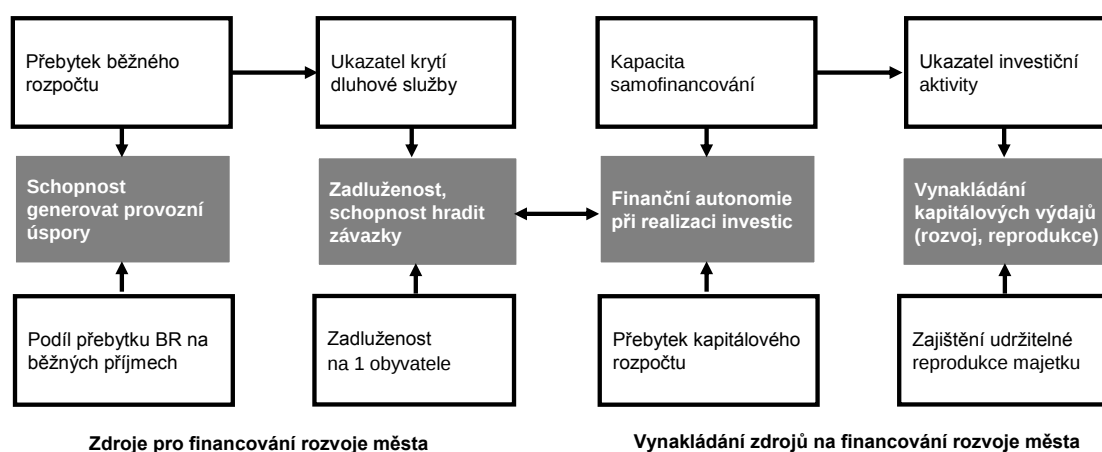
2. Agregovaný ukazatel finanční stability města

V předchozí části byly u jednotlivých ukazatelů uvedeny jejich limity v případě, že se posuzují a interpretují odděleně. Tyto limity dokazují, že hospodaření města a jeho finanční stabilitu je třeba posuzovat jako celek a vnímat provázanost jednotlivých dílčích ukazatelů. Proto je každý sledovaný parametr sledován ze dvou hledisek (dvou komplementárních dílčích indikátorů).

Uvedenou komplementaritu znázorňuje následující schéma.

47

Obrázek 1: *Vzájemná provázanost dílčích ukazatelů a vazba na jednotlivé aspekty finanční stability města*

Jedním z možných postupů, kterým lze tuto provázanost přenést na úroveň ukazatelů, je integrovat dílčí ukazatele do jednoho agregovaného ukazatele. Tato agregace využívá metody tzv. *scoringu*. Scoring v podstatě znamená „oznámkování“ kvality bonity daného hodnoceného subjektu (v tomto případě města). Jedná se o použití bodové metody hodnocení, kdy ke každé

⁵ Na základě Zákona č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku ČR do vlastnictví obcí.

sledované hodnotě finančního ukazatele přiřadíme příslušný počet bodů. Tyto body se následně vynásobí vahou odpovídající jejich významu či důležitosti v celkovém hodnocení. Součet vážených bodů pak představuje výsledek hodnocení (Baštař, 2006, s. 12).

Metoda scoringu byla za účelem agregace dílčích indikátorů zjednodušena formou algoritmu zařazování měst do tří kvalitativních skupin (A, B, C) podle dosažených výsledků jednotlivých dílčích indikátorů. Tyto kvalitativní skupiny představují určitou *agregátní bonitu* daného města.

Na základě dosavadních praktických zkušeností s hospodařením (především) měst jsou ke každému z dílčích výpočtů přiřazeny hodnoty (skóre), které lze považovat za optimální (A), únosné (B) a zcela neudržitelné (C). Každý z dílčích výpočtů má přiřazenu svoji váhu v procentech podle toho, nakolik je jeho výsledek podstatný pro celkové vyhodnocení hospodaření města za daný rok.

Způsob, jakým jsou indikátory agregovány do souhrnného ukazatele finanční stability měst, obsahuje Tabulka 8.

Tabulka 8: Metoda agregace indikátoru finanční stability města

Číslo	Název ukazatele	Jednotka výsledku	Algoritmus ukazatele	Mezní hodnoty	Hodnocení	Váha
1.	Provozní výsledek hospodaření	Tis. Kč	Běžné příjmy - běžné výdaje	> 0 ≤ 0	A C	0,1
2.	Procentní podíl přebytku běžného rozpočtu na běžných příjmech	%	Podíl přebytku běžného rozpočtu na běžných příjmech	≥ 10 0 - 10 ≤ 0	A B C	0,1
3.	Ukazatel krytí dluhové služby	Podíl	Podíl běžného rozpočtu a splátek ze závazků	> 1,2 1 - 1,2 ≤ 1	A B C	0,15
4.	Ukazatel zadluženosti na 1 obyvatele	Tis. Kč	Podíl dlouhodobých závazků na počtu obyvatel	< 5 5 – 7 > 7	A B C	0,15
5.	Kapacita samofinancování	Podíl	Podíl přebytku běžného rozpočtu a kapitálových příjmů na kapitálových výdajích	≥ 1 0,8 - 1 < 0,8	A B C	0,1
6.		Tis. Kč		> 0	A	0,1

Číslo	Název ukazatele	Jednotka výsledku	Algoritmus ukazatele	Mezní hodnoty	Hodnocení	Váha
	Saldo kapitálového rozpočtu		(Kapitálové příjmy + investiční dotace) – kapitálové výdaje	≤ 0	B	
7.	Ukazatel investiční aktivity	%	Podíl kapitálových výdajů na celkových výdajích	≥ 20	A	0,15
				15 - 20	B	
				≤ 0	C	
8.	Zajištění udržitelné reprodukce majetku	Podíl	Podíl kapitálových výdajů a odpisů	≥ 2	A	0,15
				1 - 2	B	
				< 1	C	

Přiřazení výsledné hodnoty (kategorie) se řídí následujícími pravidly (musejí být splněna současně):

A... A > 60 %, B < 40 %, C = 0.

B... A ≤ 60 %, B ≥ 40 %, C < 30 %.

C... C ≥ 30 %.

49

Souhrnný výsledek agregovaného ukazatele (kategorie) se přiřadí podle převažujících hodnot (se zohledněním jejich vah). Finální výsledek pak lze interpretovat následovně:

- A: Město má optimální finanční stabilitu, dostatečnou a přiměřenou investiční aktivitu.
- B: Město je uspokojivě finančně stabilní a jeho hospodaření udržitelné za předpokladu zachování alespoň stávajících hodnot dílčích ukazatelů.
- C: Město je finančně nestabilní, do budoucna velmi rizikové a hrozí zpomalení či zastavení jeho rozvoje. Neodpovídá kritériím ekonomické udržitelnosti.

Aby bylo možné považovat finanční stabilitu města za optimální (kategorie A), musí tato kategorie převažovat u většiny hodnot. Naopak do této kategorie nelze zařadit město, které by (byť jen v méně významném kritériu) dosáhlo výsledku odpovídajícímu neudržitelné skupině (tj. C).

Pokud je podíl neuspokojivého hodnocení (tj. C) větší než cca třetinový, je považováno celkové hospodaření města za neuspokojivé, tudíž není rozhodující podíl zbývajících hodnocení (tj. A a B).

Kategorie B odpovídá průměrnému hodnocení (jeho hodnocení by mělo ve většině parametrů odpovídat dlouhodobému průměru dosahovaných výsledků všech měst v České republice).

Aby bylo možné na základě výsledků vysledovat určitý trend v hospodaření měst, je efektivní a nezbytné seřadit výsledná data do malé časové řady, tj. vstupní data a především zjištěnou příslušnost ke kvalitativní skupině sledovat v průběhu cca 3 – 4 let.

Závěr

Ukazatele finanční stability mají schopnost prokázat, jakým způsobem se projevují urbanistické a další charakteristiky na ekonomické prosperitě města i to, jak jsou ekonomickou prosperitou města ovlivněny. Zároveň se prokazuje, jak je problematika ekonomického pilíře udržitelného rozvoje široká a jak se prolíná veškerými aktivitami, které se ve městech uskutečňují, a to jak v krátkodobém a střednědobém, tak i v dlouhodobém horizontu. V krátkém období je výpovědní schopnost ukazatelů finanční stability jednoznačná, lze rozlišit města, která hospodaří stabilně a města, která svým přístupem k hospodaření mohou ohrozit rozvojové potřeby města v budoucích letech (ať už nadměrným zadlužením, nebo nutností získávat další zdroje finančních prostředků rozprodáváním majetku města). Oproti tomu v delším období, kdy vstupují do posuzování také kvalitativní charakteristiky, je měření ekonomického pilíře udržitelného rozvoje mnohem složitější. Právě výběr a kvalita kvalitativních charakteristik, které mají být pomocí ukazatelů posouzeny je jedním z klíčových předpokladů, jak využít ukazatele udržitelného rozvoje i v delším období, než je horizont jednoho volebního období samosprávných orgánů města.

Použité zdroje:

- [1] BAŠTAŘ, David. Finanční a majetková analýza měst a obcí. Diplomová práce. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. 117 s.
- [2] BINEK, Jan. Hospodaření s majetkem obcí. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 189 s.
- [3] HRABALOVÁ, Simona. Dluhy Jindřichovic pod Smrkem a „otevřený“ starosta. Britské listy (online). 2005-06-13. [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/23747.html>.
- [4] KAMENÍČKOVÁ, Věra. Saldo a dluh obcí podle velikostních skupin. Deník veřejné správy (online). 2012-02-01 [cit. 2013-04-26]. Dostupné z: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6526121>.
- [5] KYPETOVÁ, Jaroslava. Vliv majetku na obecní příjmy i výdaje. Deník veřejné správy (online). 2010-04-19 [cit. 2013-12-25]. Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6425111>.
- [6] Ministerstvo financí České republiky Monitoring hospodaření obcí (online). 2011-11-06 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z WWW: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/vf_monitoring_hospodareni_obci.html.
- [7] Moody's International Public Finance. Město Třebíč. Analýza. Praha: Moody's International Public Finance, 2009. Dostupné z WWW: http://www.trebic.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=16973&id_dokumenty=5881.
- [8] PILNÝ, Jaroslav. Výnosnost municipálního majetku. Deník veřejné správy (online). 2000-05-31 [cit. 2014-01-12]. Dostupné z WWW: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=49599>.
- [9] SCHNEIDEROVÁ, Ivana. Výsledek hospodaření obce a výsledky rozpočtového hospodaření (online) 2011-10-03 [cit. 2012-04-23]. Dostupné z WWW: <http://www.ucetnikavarna.cz/archiv/dokument/doc-d35821v45515-vysledek-hospodareni-obce-a-vysledky-rozpocetoveho-hospodareni/>.

[10] ÚFIS – Prezentační systém Ministerstva financí České republiky (online) 2012-01-14 [cit. 2013-04-24]. Dostupné z: <http://www.info.mfcr.cz/ufis/>.

Poděkování

Vznik tohoto článku byl finančně podpořen Technologickou agenturou České republiky v rámci výzkumného projektu TD020281 Sledování vývoje změn v území (územní dynamika) jako nástroj pro sledování a snižování disparit regionů.

MOŽNOSTI VYUŽITÍ CESTOVNÍHO RUCHU PRO ROZVOJ VENKOVA V MIKROREGIONU BYSTŘICE NAD PERNŠTEJNEM

POSSIBILITIES OF USING TOURISM FOR RURAL DEVELOPMENT IN THE MICRO-REGION BYSTŘICE NAD PERNŠTEJNEM

Doc. RNDr. Antonín Vaishar, CSc., Doc. Ing. Dr. Milada Šťastná,
Ing. Michaela Javůrková, Ing. Aneta Pavlů

Mendelova univerzita v Brně
Ústav aplikované a krajinné ekologie Agronomické fakulty
Zemědělská 1, 613 00 Brno
Česká republika

e-mail: stastna@mendelu.cz, antonin.vaishar@mendelu.cz; xpavlu@node.mendelu.cz

Klíčová slova:

Cestovní ruch, rozvoj venkova, vnitřní periferie, Bystřice nad Pernštejnem

Keywords:

Tourism, rural development, inner periphery, Bystřice nad Pernštejnem

Abstrakt:

Cestovní ruch je zpravidla považován za odvětví, které může kompenzovat útlum produkčního zemědělství, zvláště v periferních oblastech. Příspěvek analyzuje lokalizační, realizační a specifické faktory rozvoje cestovního ruchu v mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem na vnitřní periferii Česka. Uvedený region je nejen výrazně odlehlý od všech významnějších regionálních středisek, ale je zároveň postižen těžbou uranu a jejím útlumem. Vnitřní periferie je vhodná pro rozvoj diverzifikovaného sportovně-turistického cestovního ruchu s důrazem na jeho měkké formy. Takový cestovní ruch je udržitelný, ale nemůže nahradit produkční zemědělství – už proto, že zemědělství je významné pro údržbu krajiny. Přitom je nutno vzít konkurenci sousedních mikroregionů. Podstatný je humánní a sociální kapitál.

Abstract:

Tourism is often considered for a branch able to compensate the decline of productive agriculture, – particularly in peripheral regions. The paper analyses locational, implementation and specific factors of tourism development in the Bystřice nad Pernštejnem micro-region in the inner periphery of Czechia. The mentioned region is not only remote from all important regional centres but it is impacted with the uranium mining and its downturn. Inner periphery is suitable for the development of diversified sport tourism with the accent on its soft forms. Such tourism is sustainable, but it is not able to substitute the agriculture – at least because the agriculture is important for the landscape maintenance. It is also important to take into account the competition of neighbouring micro-regions. Human and social capital are extremely substantial.

Úvod

Cestovní ruch je chápán jako jedna z alternativ rozvoje venkova po útlumu produkčního zemědělství. Zpravidla se argumentuje poptávkou městského obyvatelstva po venkovském prostředí, zachovalostí životního prostředí na venkově a dalšími podpůrnými argumenty. Pravdou však je, že převážná část cestovního ruchu v našich podmínkách stále ještě směřuje do (velkých) měst, lázeňských středisek a zimních resortů. Cestovní ruch na venkově je dosud nejvíce zastoupen chalupařením a chatařením, zatímco doporučené formy jako agroturistika nebo ekoturistika se sice rozvíjejí, ale s řádově menší intenzitou. Příjmy z venkovského cestovního ruchu zatím zřejmě nejsou schopny vytvořit alternativu k výrobním odvětvím na venkově. Navíc průměrné příjmy zaměstnanců v cestovním ruchu jsou ještě menší než příjmy zemědělců.

Pravděpodobně hlavní bariérou rozvoje venkovského cestovního ruchu je nedostatečně rozvinutá infrastruktura, která neodpovídá požadavkům současného turisty – byť střední třídy. Dalším problémem bývá nedostatek podnikavosti (včetně ne příliš příznivého podnikatelského prostředí) a spolupráce v území a pochopitelně nedostatek základního kapitálu. Tyto nevýhody se venkov snaží nahradit pohostinností, což se však ne vždy daří.

Zatím nepříliš optimistická situace však neznamená, že by se o tomto směru rozvoje nemělo uvažovat. Je to v souladu s představou o multifunkčním rozvoji venkova jako řešení současné situace transformace na post-produktivní společnost ve venkovském prostoru. Venkov, který tradičně nabízel spíše výrobní odvětví (kterým je stále ještě přizpůsobena vzdělanostní struktura), nemá mnoho jiných příležitostí pro rozvoj nevýrobních aktivit, než je právě cestovní ruch.

Venkov i v tak malé zemi jakou je Česká republika, je značně diferencovaný. Naše pozornost je zaměřena na periferní venkov, který má na jedné straně horší předpoklady pro rozvoj zemědělské výroby, jednak kvalitnější (méně narušené) životní prostředí. Případová studie byla zpracována pro mikroregion Bystřice nad Pernštejnem, který je součástí vnitřní periferie na zemské, krajské a okresní hranici.

Cílem studie je zmapovat a analyzovat situaci v tomto mikroregionu a navrhnout případná opatření pro její zlepšení. K tomu bylo využito metod statistických, sociologických a terénního výzkumu. Kvalitativní metody při tomto druhu výzkumu podporuje Kneafsey (2000), která argumentuje tím, že míra, v níž je rozvoj cestovního ruchu v daném mikroregionu akceptován nebo odmítnut závisí na unikátní konfiguraci historicky podmíněných a nových sociálních relací a je úzce spojena s identitou místa a mikroregionu. K takové analýze se lze jen stěží dopracovat pomocí kvantitativních metod.

1. Cestovní ruch v rozvoji venkovských regionů

Venkovský cestovní ruch se zhruba od 80. let minulého století rozvíjí jako odezva na teorii útěku z přelidněných a znečištěných městských center. Hlavní atraktivitou venkovského cestovního ruchu je ruralita, která spočívá v nízké hustotě obyvatelstva a malých rozměrech sídel, využití krajiny pro primární odvětví a specifických charakteristikách venkovského způsobu života (Hájek, 2002). Z toho mimo jiné vyplývá, že by bylo krajně obtížné rozvíjet

venkovský cestovní ruch bez zemědělství nebo lesnictví. Nemůže jít tedy o náhradu výrobních odvětví, ale spíše o prosazení jejich multifunkčního charakteru.

Periferie je obvykle chápána jako důsledek dichotomie centrum – periferie. Obecně jsou za periferní mikroregiony považovány oblasti vzdálené od center, ale přitom na nich mnohostranně závislé. Brown a Hall (2000) definují vztah centrum periferie z hlediska cestovního ruchu jako vztah mezi zdroji a cíli návštěvníků. Je totiž celkem zřejmé, že většina návštěvníků periferních mikroregionů pochází z centrálních oblastí (i když naopak to neplatí).

Velmi citlivá a důležitá je otázka udržitelnosti venkovského cestovního ruchu, neboť překročením jistých limitů směrem k masovosti vlastně zaniká hlavní atraktivita vyjádřená specifickým způsobem života. Cílem by neměl být okamžitý ekonomický zisk, ale naplnění jistých romantických očekávání rurálního života, které mohou přinášet mírný zisk dlouhodobě (Šimková, 2007). Dalšími riziky ve sféře udržitelnosti mohou být různá znečištění a škody, způsobené návštěvníky zejména v chráněných lokalitách.

Ryglová (2007) definovala některé bariéry ze strany podnikatelů ve venkovském cestovním ruchu, zejména nedostatek kapitálu, zhoršený přístup k dotacím a k informacím o nich, existující legislativa a také nedostatek znalostí a obava z reakce okolí a ztráty soukromí.

Základními formami venkovského cestovního ruchu v českých podmínkách je chalupaření a chataření, agroturistika, ekoturistika. Venkova se do značné míry týká i cyklo a hipoturistika, a také gastronomický a folklórní cestovní ruch. V zahraničí se klade důraz zejména na agroturistiku (Potočník-Slavič, Schmitz, 2013), pro kterou však v Česku (snad s výjimkou horských oblastí) nejsou příliš vhodné podmínky vzhledem k převažujícímu intenzivnímu charakteru zemědělství a malému počtu rodinných farem. Konečný (2014) poukazuje na skutečnost, že rodinné farmy se nacházejí v řadě případů mimo turisticky atraktivní oblasti, zejména mimo pohodlnou dosažitelnost z regionálních center, což by mohl být i případ Bystřicka.

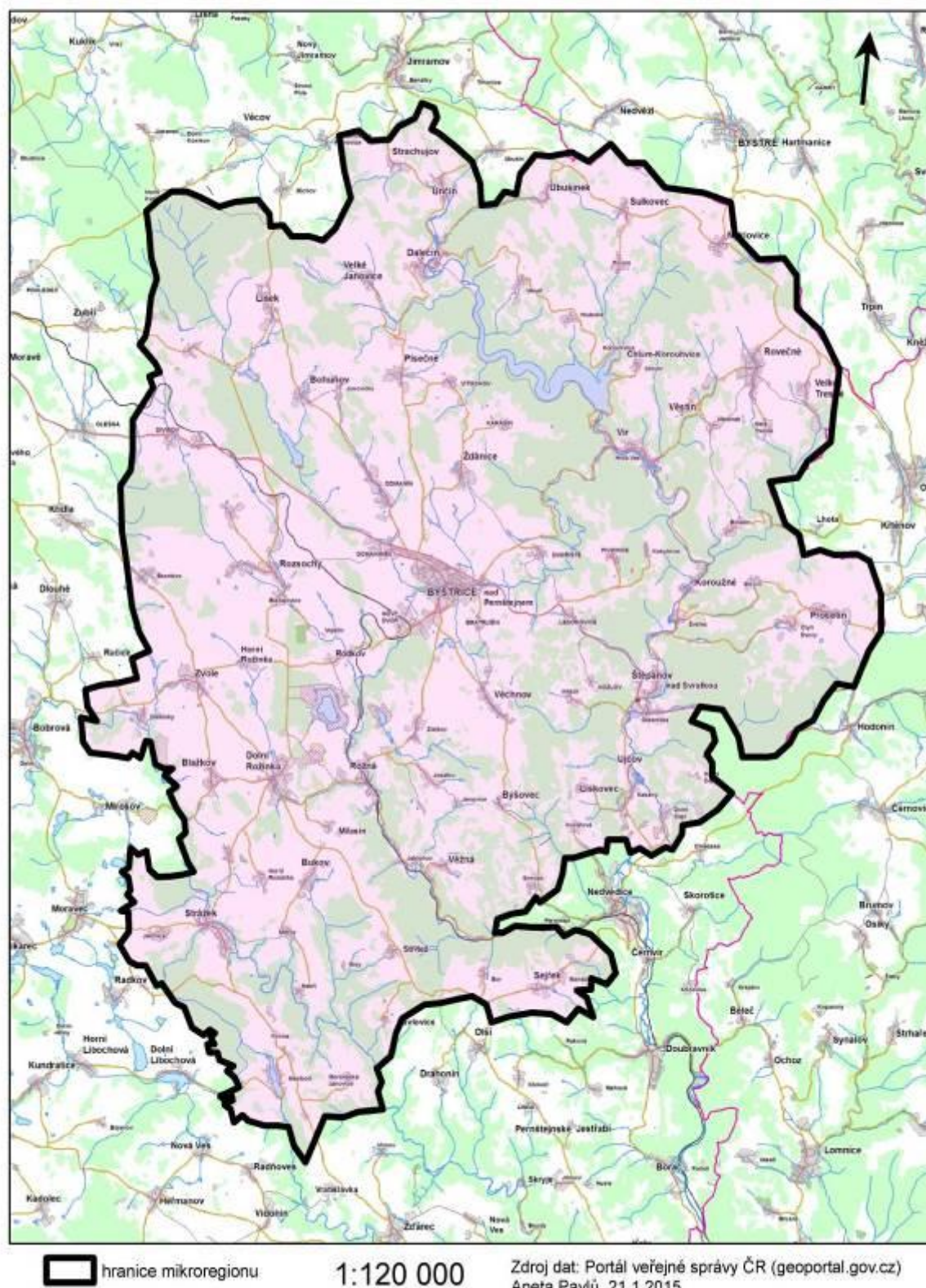
Cestovní ruch ovlivňují lokalizační, realizační a selektivní faktory (Ryglová et. al., 2011). Za lokalizační faktory se považují přírodní, architektonické, historické a další atraktivity, kterými dané území disponuje. Realizačními faktory je infrastruktura pro cestovní ruch. Lze ji rozdělit na přímou infrastrukturu (zejména ubytovací a stravovací kapacity a atrakce pro turisty) a infrastrukturu nepřímou, která zahrnuje technická a sociální zařízení, která jsou využívána i místním obyvatelstvem. Selektivní faktory spočívají v okolnostech, které při podobných lokalizačních a realizačních faktorech směřují poptávku do konkrétních lokalit (celková sociální, politická, environmentální situace, pohostinnost a připravenost místní populace, spolupráce místních subjektů apod).

2. Bystřicko

Bystřicko bylo definováno jako území dobrovolného sdružení obcí Mikroregion Bystřicko, založeného v roce 2000. Jde o severovýchodní část území okresu Žďár nad Sázavou. Bystřicko se nachází na hranicích kraje Vysočina, Jihomoravského a Pardubického kraje, značně vzdáleno nejen od vlastního krajského střediska Jihlavy, ale i od středisek sousedních regionů Pardubic a Brna. Navíc spád k Jihlavě je z historického i geografického hlediska značně problematický. To mimo jiné znamená, že jde o součást takzvané české vnitřní periferie (Müller a Musil, 2008). Kraft a Blažek (2012) teoreticky zdůvodnili, že Bystřice nad Pernštejnem patří k nejodlehlejšími střediskům kraje Vysočina.

Obrázek 1: Bystřicko. Kreslila A. Pavlů

Mikroregion Bystřicko - katastrální území

Toto území zahrnuje město Bystřici nad Pernštejnem (9 215 obyvatel) a dalších 36 obcí s celkovým počtem 11 438 obyvatel¹. Území má celkovou rozlohu 326 km² a hustotu obyvatelstva 63 osoby na km². Velikostní struktura obcí odpovídá charakteristikám kraje Vysočina (Vaishar, 2014). Kromě centrálního města nemá žádná obec více než tisíc obyvatel. Mezi středně velké obce s 500 – 1 000 obyvatel lze počítat Strážek, Rovečné, Rožnou, Vír, Štěpánov nad Svratkou, Rozsochy, Dolní Rožínku, Zvolí, Dalečín. V těchto obcích lze očekávat určitou sociální infrastrukturu. Ostatní obce lze považovat za malé (200 – 500 obyvatel), kterých je 8 a velmi malé. Těch je celkem 19, z toho 7 nemá ani 100 obyvatel. Navíc se v mikroregionu nachází 51 dalších částí obcí, takže sídelní struktura je ve skutečnosti ještě rozdrobenější. V nejmenších obcích je velmi chudá sociální a někdy i technická infrastruktura.

Ekonomická struktura mikroregionu spočívala – přes nepříliš výhodné přírodní podmínky – na primárním sektoru. Bystřice sama byla známá rozvojem soukenictví, spojeným se zpracováním lnu, pěstovaného v okolí. Rozvojovými impulsy bylo napojení na železnici Tišnov – Žďár nad Sázavou v roce 1905 a zejména počátek těžby uranu v Dolní Rožínce v 50. letech minulého století.

Další průmyslové podniky byly na Bystřicko dodány ve formě poboček jiných firem. Největší z nich byl oděvní závod Krasu Brno v Bystřici nad Pernštejnem, textilka SKN Krnov ve Víru, dvě tírny Českomoravského lnu Humpolec, obuvnický závod Závodů Gustava Klimenta Třebíč, závod firmy GAMA České Budějovice v Dalečíně, závod Sigmy Brno ve Velkém Tresném, závod Moravských elektrotechnických závodů Brno ve Štěpánově nad Svratkou. Potravinářství bylo reprezentováno závodem LACRUM Brno v Bystřici. Tyto závody zaměstnávaly před rokem 1990 více než 1 500 pracovníků. Po roce 1989 zpravidla zanikaly pobočky velkých továren jako první. Pouze některé firmy byly úspěšně privatizovány. To se týká společnosti ROTTER Vír – nástupce závodu SKN Krnov a Železáren Štěpánov, které vznikly privatizací pobočného závodu MEZ Brno nebo UNIMAN Engliš ve Velkém Tresném.

Útlum uranového průmyslu v 90. letech, spojený se snížením počtu pracovních příležitostí v dalších výrobních odvětvích vedl ke zvýšené nezaměstnanosti (Kallabová et al., 2002). Těžba uranu nebyla dosud zcela ukončena. DIAMO s. p., o.z. GEAM Dolní Rožínka je v současné době jediným místem těžby uranu v České republice a ve střední Evropě. V provozu je pouze důl Rožná I. Těžba bude probíhat do doby ekonomické výhodnosti, budoucnost tedy závisí mimo jiné na vývoji cen uranu na světových trzích. V současné době zaměstnává uranový průmysl na Bystřicku necelý tisíc osob. V budoucnu bude zaměstnán určitý počet osob na údržbě důlních objektů, čištění důlních vod, rekultivacích odvalů a odkališť.

Zvláštním problémem byla také ta okolnost, že příjmy zaměstnanců v uranovém průmyslu byly relativně velmi vysoké. Jejich výše však nebyla dána vysokou kvalifikací, ale těžkou a nebezpečnou prací. Zaměstnání v cestovním ruchu nemůže co do výše příjmů ani zdaleka jejich původní zaměstnání nahradit. Rekvalifikace těchto pracovníků na služby (včetně služeb cestovního ruchu) je proto obtížná. Navíc jde do značné míry o osoby, které se do mikroregionu přistěhovaly právě kvůli těžbě a jejich vztah ke krajině je méně příznivý než u starousedlíků, kteří zde žijí po generace.

¹ Data o počtu obyvatel se vztahují ke konci roku 2013 a jsou převzata z Databáze demografických údajů o obcích ČR, Praha, Český statistický úřad

Proto se zastupitelstvo města pokusilo o náhradu pracovních příležitostí vytvořením velké průmyslové zóny o rozloze 80 ha a přilákáním investorů. Toto úsilí bylo úspěšné pouze částečně. Největším podnikem v zóně je německá firma Wera Werk, zaměstnávající přes 500 pracovníků při výrobě nástrojů a náradí.

Obrázek. 2: Bystřice nad Pernštejnem - jádro města s kostelem sv. Vavřince. Foto A. Vaishar

Zdroj: foto A. Vaishar

Zemědělství vykazuje nízký potenciál rostlinné výroby. Rozvíjí se extenzivní chov skotu a ovcí. Z asi deseti zemědělských podniků s více než 20 zaměstnanci patří AGRO Zvole, a. s. a Společnost Bohuňov, a. s. k významnějším zaměstnavatelům v mikroregionu. Těžbou dřeva se zabývají Lesy Strážek (Daniel, 2006), které se však nacházejí v likvidaci.

57

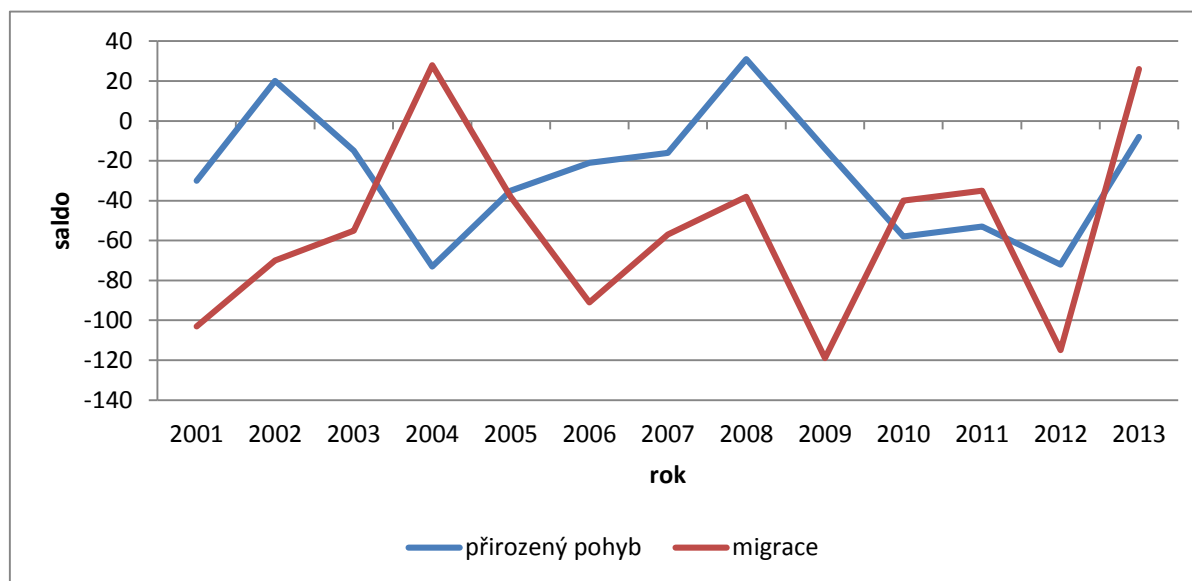
Hlavní problémy Bystřicka se pokusili definovat Hynek et al. (2005):

- špatné dopravní spojení prohlubující neochotu investorů směřovat sem své investice
- zvýšená nezaměstnanost v důsledku probíhajícího útlumu těžby uranu; v listopadu 2014 dosáhla nezaměstnanost v mikroregionu 7,8 % což je o jeden procentní bod vyšší, než činil průměr okresu²
- nedostatek pracovních příležitostí pro ženy v důsledku úpadku oděvních firem v okolí a z toho vyplývající nutnost daleké výjížděky za prací a nízkých mezd
- vliv těžby uranu na životní prostředí, problémy údržby antropogenních tvarů reliéfu po těžbě; problému předpokládaných environmentálních následků těžby uranu, eventuálně ukládání vyhořelého jaderného paliva věnují autoři i několik dalších položek
- nízká míra industrializace v důsledku ukončení provozu některých průmyslových podniků
- úpadek zemědělské produkce, spojený se snížením poptávky a kombinovaný s nevhodnou velikostní strukturou podniků

²Integrovaný server Ministerstva práce a sociálních věcí ČR

Mikroregion vykazuje depopulační tendence (obr. 3). V období 2009 – 2013 ubylo 239 obyvatel v důsledku migračního úbytku a 310 osob v důsledku migrace. To představuje celkový úbytek obyvatelstva ve výši poměrně vysokých 2,7 % za 5 let. Při bližší analýze však zjistíme, že rozhodující část populačního úbytku se koncentruje do Bystřice nad Pernštejnem a méně do Dolní Rožinky, to znamená do obou středisek, spojených s těžbou uranu. Malé obce mají populační bilanci vesměs pozitivní nebo vyrovnanou. Z toho lze usoudit, že úbytek obyvatelstva je zapříčiněn primárně útlumem těžby uranu a teprve sekundárně snad odlehlostí oblasti.

Obrázek 3: Vývoj pohybu obyvatelstva mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem za období 2001 – 2013.

Zdroj: Krajská správa Českého statistického úřadu v Jihlavě

Rozvojové potenciály v mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem

Lokalizační faktory Bystřicka lze rozdělit na přírodní atraktivity, kulturně historické památky a společenské akce (Javůrková, 2014). V mikroregionu se nachází 13 přírodních lokalit, patřících mezi chráněná území. Je zde i několik lokalit převážně geologicko-těžebního charakteru, které (dosud) chráněny nejsou. Na druhé straně zde není žádné velkoplošně chráněné území, které by limitovalo některé turistické aktivity. V území jsou čtyři vodní plochy, které mohou sloužit ke koupání (i když vyšší nadmořská výška a z ní vyplývající klimatické podmínky předurčují poměrně krátkou sezónu): rybníky Argentina, Domanínský, Skalský a řeka Svratka. Na druhé straně přehradní nádrž Vír je vodárenská a koupání i rybolov jsou zde zakázány. Nejvýznamnější atraktivitou je však sama krajina Českomoravské vrchoviny, typická mozaikovitou strukturou a střídáním polí, lesů, luk, vodních ploch a vesniček. Tato okolnost umožňuje rozvoj cykloturistiky, hipoturistiky a geocachingu. Určitou výhodou je dvojitá sezóna cestovního ruchu – letní i zimní.

Cestovní ruch na Bystřicku je ovlivněn blízkostí hradu Pernštejna, který patří k nejvýznamnějším hradům na Moravě. Dále se zde nachází šest zřícenin hradů, z nichž nejznámějšími jsou Zubštejn, Aušperk a Pyšolec. Po celém mikroregionu jsou roztroušeny další církevní i světské památky z různých období a v různých stylech včetně moderních. Známý je zejména raně gotický opevněný kostelík sv. Michaela ve Vítchově a kostely sv. Vavřince v Bystřici a sv. Václava ve Zvoli. K nim přistupují památky drobné sakrální architektury. Za

technické stavby lze označit rozhledny Karasín a Horní les a vodní nádrž Víř. Hlavní objekty lidové architektury najdeme v Nyklovicích, Vířu a Ubušínku.

Společenské akce se realizují okolo kulturního domu v Bystřici nad Pernštejnem. Ochoťnické soubory fungují ve Vířu a Rozsochách, muzea a galerie v Bystřici nad Pernštejnem a Velkém Tresném. Prakticky v každé vesnici se organizují lidové slavnosti – poutě a hody, přitom v Bystřici nad Pernštejnem jde o vícedenní záležitost. K dalším lidovým slavnostem patří pořádání jarmarků a farmářských trhů. Součástí tradice jsou i pálení čarodějnic, rozsvěcování vánočních stromů a silvestrovské ohňostroje. Tyto akce jsou zpravidla doprovázeny kulturním programem. Za nositele tradic Horácka je považován národopisný soubor Groš z Dolní Rožínky. Turisticky významnou akcí je Bystřické léto s řadou hudebních vystoupení. Další akcí je soutěž S Vodomilem Zubří zemí, jehož podstatou je putováno do 10 zajímavých míst Bystřicka a sousedního Novoměstska. Bystřice nad Pernštejnem je také jedním z míst, kde se každoročně pořádá festival vážné hudby Concentus moraviae za účasti významných českých interpretů.

Obrázek 4: *Hrad Pernštejn.*

Zdroj: foto M. Javůrková

V mikroregionu se nachází 38 ubytovacích zařízení různých kategorií s celkovou kapacitou 1 289 lůžek: 3 hotely, 17 penzionů, 3 ubytovny, 10 ubytování v soukromí, 3 kempy. Největšími zařízeními jsou hotel Skalský dvůr Lísek (164 lůžek) – který poskytuje i podmínky pro kongresovou turistiku, penzion Colorado Grand ve Zvoli (135 lůžek), letní penzion Podmitrov Strážek (100 lůžek) nebo ubytovna v domově mládeže v Bystřici nad Pernštejnem se stejnou

kapacitou. Ubytovací kapacity jsou soustředěny především v Bystřici nad Pernštejnem a jejích místních částech a v oblasti Vířské přehrady. Stravovacích zařízení je v mikroregionu celkem 29 (13 restaurací, 9 hostinců, 3 rychlá občerstvení, 2 cukrárny, 1 vinárna). Největší množství těchto zařízení je pochopitelně v Bystřici nad Pernštejnem.

Dopravní osou mikroregionu je silnice I/19, jejíž zatížení v prostoru Bystřice nad Pernštejnem činí nevelkých 4 295 jednotkových vozidel za den (2010³). Problémem je vzdálenost od dálnice D1 a sítě silnic nadregionálního významu, která činí ve všech případech více než hodinu po silnicích nižší třídy. Tento problém je zásadní bariérou ekonomického rozvoje, ale nemusí být ve všech případech limitující pro rozvoj cestovního ruchu. Zvláště pro pobytovou rekreaci může být odlehlost mikroregionu a nižší dopravní zatížení komunikací spíše výhodou. Problémem je to spíše pro fakultativní výlety. Silnice druhé a třetí třídy, propojující jednotlivé obce jsou v řadě případů ve špatném technickém stavu. Železnice číslo 251 z Tišnova do Žďáru nad Sázavou má pouze lokální význam.

Za nadregionální atraktivitu v mikroregionu lze považovat westernové městečko Šiklův mlýn v katastrálním území Zvole, které patří k největším přírodně-zábavním parkům v České republice. Tato aktivita disponuje vlastní ubytovací kapacitou a řadou dílčích atrakcí pro různé věkové skupiny turistů včetně strašidelného zámku Draxmoor a fotoparku Krokodýl a pořádá rovněž různé společenské akce v amfiteátru pro 2 500 diváků.

Obrázek 5: *Strašidelný zámek Draxmoor v Dolní Rožínce.*

Zdroj: foto M. Javůrková

³Celostátní sčítání dopravy 2010. Praha: Ředitelství silnic a dálnic ČR

Bystřicko má poměrně značně vyspělou sportovní infrastrukturu. Sportovní areál v Bystřici nad Pernštejnem zahrnuje víceúčelovou sportovní halu s krytým bazénem, atletický stadion Tomáše Dvořáka, koupaliště, venkovní a kryté tenisové kurty, fotbalové hřiště a stadion a další. Na konci roku 2014 byla také dostavěna a uvedena do provozu moderní hokejová hala – zimní stadion. Dalším multifunkčním sportovním areálem je Borovinka u obce Domanín. Adrenalinové sporty lze provozovat v Akcentru nebo v motokrosovém areálu Dalečín. V mikroregionu je hustá síť značených turistických cest, Svratecká vodohospodářská naučná stezka, 11 cyklotras, 8 běžeckých lyžařských tras a 4 areály sjezdového lyžování.

Bystřicko má dobré podmínky pro rozvoj chataření a chalupaření. Majiteli objektů druhého bydlení jsou především obyvatelé Brna. Chaty jsou soustředěny v Bystřici nad Pernštejnem (lokalita Pod Horou) a u Domanínku, případně u Domanínského rybníka. Chalupy jsou většinou v malých sídlech. Z větších obcí lze najít koncentraci chalup ve Víru a Rovečném.

V mikroregionu se nachází několik agroturistických a ekoagroturistických zařízení: Zámecký statek Dolní Rožínka s chovem koní a střediskem parawesternu pro handicapované osoby, statek Opajda Horní Rožínka s agroturistikou a kontakt se zvířaty, ekofarma Baucis s pěstováním biozeleniny a agroturistikou nebo Mitrovský dvůr. Hipoturistiku provozují statek Doubravka v Horní Rožínce, farma Mansberk v Sejřku, ranč „U“ ve Zvoli nebo sedlářství v Dolní Rožínce.

Obrázek 6: *Kostel sv. Archanděla Michaela ve Vítově.*

Zdroj: foto M. Javůrková

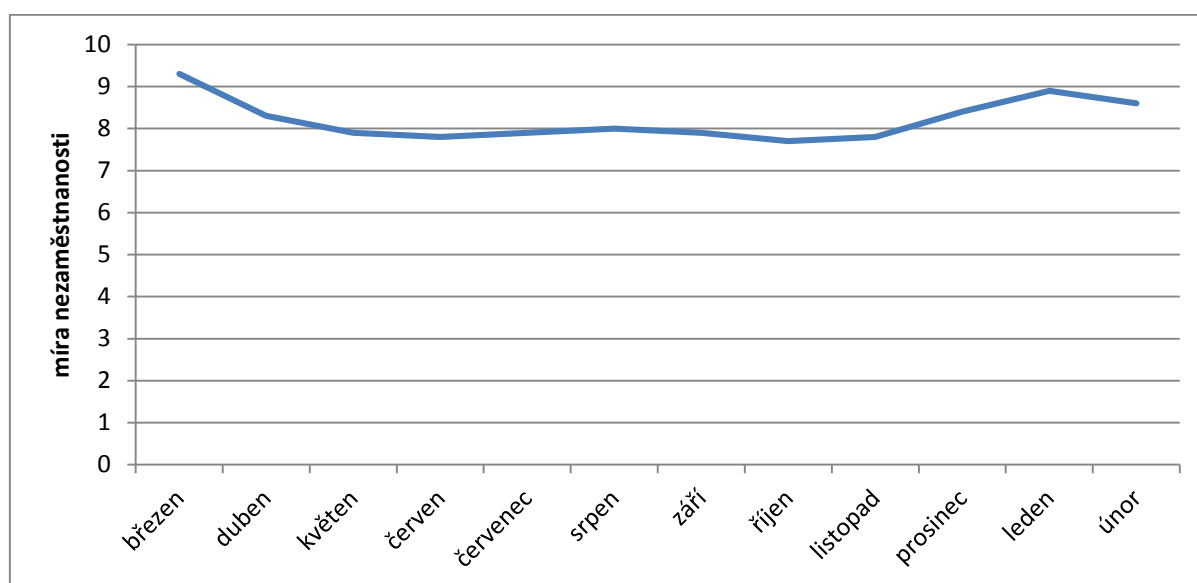
Je zřejmé, že Bystřicko může přilákat zejména turisty zaměřené na lehčí a středně těžkou pěší turistiku, cyklistiku, hipoturistiku a sportovní cestovní ruch spojený s poznáváním. Jde zejména o mladé lidi, studenty, sportovce, rodiny s dětmi, eventuálně seniory. Z toho vyplývá, že Bystřicko zřejmě nebude nabízet kapacity pro sociálně silnou klientelu. Také je třeba, aby nebyly překročeny limity udržitelnosti z hlediska počtu návštěvníků a jejich možného

negativního vlivu na krajinu, životní a sociální prostředí. V takovém případě by příliš velký rozvoj cestovního ruchu mohl být kontraproduktivní. Kraj Vysočina navštěvují z více než 80 % rezidenti (občané ČR). Z cizinců se jedná především o občany sousedních zemí, zejména Německa a Slovenska. (Filipová, 2012)

Otázkou je, jaká je úroveň humánního a sociálního kapitálu v mikroregionu, tedy schopnost poskytovatelů nabízet odpovídající služby. Humánní kapitál se zpravidla měří úrovní formálního vzdělání, která je v periferních rurálních mikroregionech zpravidla podprůměrná. Předpokládáme, že pro podnikání v cestovním ruchu je důležité úplné střední vzdělání. V Bystřici nad Pernštejnem má úplné středoškolské a vyšší vzdělání 38,4 % obyvatel starších 15 let (český průměr činí 43,6 %). Venkovské obce mají takto vzdělaných obyvatel 33,5 % (české obce nad 2 000 obyvatel mají hodnotu tohoto indikátoru 35,2 %)⁴. Formální vzdělání je tudíž na Bystřicku horší než odpovídá celostátní situaci.

To se může odrážet i v míře nezaměstnanosti, která je na Bystřicku zhruba o jeden procentní bod vyšší než v celém okrese Žďár nad Sázavou. Roční vývoj ukazuje určitou nepřilíš výraznou sezónnost nezaměstnanosti s vrcholem na počátku roku a minimem v letních měsících (obr. 7). Tato úroveň nezaměstnanosti indikuje potenciální dostatek pracovních sil pro podnikání v cestovním ruchu.

Obrázek 7: Vývoj míry nezaměstnanosti na Bystřicku v období od března 2014 do února 2015.

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Sociální kapitál je dán sociálním prostředím a představuje síť vztahů mezi lidmi a subjekty, napomáhající danému typu podnikání. Na periferním venkově bývají intenzivní vztahy mezi lidmi a vysoká úroveň sociální kontroly. Jde však zpravidla o vztahy sousedské. To však pravděpodobně není ten typ vztahů, který by mohl napomoci rozvoji podnikání v cestovním ruchu. Bylo by tudíž vhodné takové vztahy cíleně vytvářet. K tomu může sloužit například činnost dobrovolného sdružení obcí Bystřicko a místní akční skupiny Zubří země.

⁴Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad

Důležitou otázkou je rovněž možná konkurence sousedních mikroregionů. V úvahu připadají Novoměstsko v okrese Žďár nad Sázavou, Tišnovsko v okrese Brno-venkov, Kunštátsko-Olešnicko v okrese Blansko a Poličsko v okrese Svitavy. Všechny uvedené mikroregiony mají podobné charakteristiky krajiny – ovšem bez narušení těžbou uranu. Liší se však stupněm odlehlosti a silou hlavního střediska ve sféře služeb. V tomto směru lze konstatovat, že Bystřicko je plně konkurenceschopné zejména ve vztahu ke Kunštátsko-Olešnicku, které je podobně odlehlé a nedisponuje žádným střediskem, které by mělo skutečně městský charakter.

Naproti tomu ostatní sousední mikroregiony představují značnou konkurenci. Novoměstsko má silnější centrum, které se profilovalo jako středisko služeb této části kraje Vysočina včetně okresní nemocnice. Je střediskem běžeckého lyžování a biatlonu evropského i světového významu. Tišnovsko čerpá z blízkosti Brna a tudíž z možností víkendové rekreace obyvatel tohoto střediska. Vedle hradu Pernštejna (o který se fakticky dělí s Bystřickem) je významnou atraktivitou klášter Porta coeli v Předklášteří. Mikroregion Poličsko, opřený o hlavní atraktivitu hrad Svojanov může být srovnatelný s Bystřickem. Bystřicko tudíž musí počítat s konkurencí sousedních mikroregionů, kterou lze řešit buď spoluprací s nimi, nebo zvýrazněním svých silných stránek a využitím příležitostí k překonání nevýhod.

3. Místo cestovního ruchu ve strategii rozvoje venkova na Bystřicku

V roce 2006 byla založena místní akční skupina Zubří země, jejímiž členy jsou jak dobrovolné sdružení obcí Mikroregion Bystřicko, tak i město Bystřice nad Pernštejnem. Územní rozsah MAS přesahuje hranice Bystřicka a zasahuje rovněž na Novoměstsko a v malé míře i na Tišnovsko. Strategie rozvoje MAS na období 2014 – 2020 uvádí rozvoj cestovního ruchu jako třetí strategický cíl (po ekonomické prosperitě a dobrých podmínkách pro život v obcích). Mezi specifické cíle patří bohatá a rozšiřující se turistická nabídka, vybudování kvalitní infrastruktury a zachování kulturního dědictví a kulturních tradic.

Císař (2014) se domnívá, že správnou cestou by mohla být takzvaná zelená cesta rozvoje cestovního ruchu. Skutečností, že v území není žádné velkoplošné chráněné území, které by bránilo rozvoji některých aktivit, je možno paradoxně využít pro rozvoj zeleného cestovního ruchu. Na některých aktivitách tohoto typu se již pracuje. Jedním z projektů je společná aktivita města Bystřice nad Pernštejnem, vyšší a střední odborné školy zemědělskotechnické v Bystřici a evropské společnosti ECEAT. Aktivita se bude skládat ze čtyř složek: skanzenu, statku, zemědělského provozu a ekopavilonu s edukační funkcí. Toto ekologické centrum nazvané EDEN (European Destination of Excellence) je již dostavěné a mělo by zahájit svůj provoz v první polovině roku 2015. Tento projekt je jedním ze dvou strategických projektů kraje Vysočina.

Systémovým produktem byl projekt „Vysočinou za zdravím a poznáním“ včetně vytvoření marketingové podpory a reklamní kampaně, zaměřené na leteckou společnost Ryanair. Proběhly i další projekty, některé zaměřené přímo na cestovní ruch (např. zpřístupnění zříceniny Zubštejna), jiné na rozvoj sportovní infrastruktury, pro místní obyvatele i turisty. V roce 2010 získalo Bystřicko mezinárodní ocenění European Destination of Excellence. Jako jednu z možností diverzifikace cestovního ruchu navrhuje Javůrková (2014) vytvoření technického muzea v Dolní Rožínce se zaměřením na těžbu uranu. Další možností je případné vybudování přírodovědně-technické naučné stezky mapující přírodní podmínky lokality a těžbu nerostných surovin resp. uranu na Bystřicku. (Pavluš, 2013)

Cílem podpory cestovního ruchu je udržení obyvatel v mikroregionu a zabránění emigraci. Protože mikroregion je stále populačně ztrátový, mohlo by se zdát, že tato snaha není zcela úspěšná. Nicméně vzhledem k tomu, že řada osob se do mikroregionu přistěhovala v souvislosti s úrání, velká část z nich se po ukončení těžby opět vystěhuje. Cílem je udržet v mikroregionu autochtonní obyvatelstvo, a to i vysokoškolsky vzdělané (samozřejmě s ohledem na logickou tendenci odchodu vysokoškolsky vzdělaných osob do větších měst v tuzemsku i cizině). Vzhledem k relativní populační stabilitě malých vesnic se tento cíl patrně daří naplňovat.

Závěr: Cestovní ruch na vnitřní periferii

Bystřicko reprezentuje mikroregion na takzvané vnitřní periferii Česka. Taková území na hranici mezi sférami vlivu regionálních středisek se pochopitelně nacházejí na většině evropského území. Jejich podstatným znakem je odlehlost od významných středisek, někdy i špatná přístupnost mimo hlavní dopravní trasy. To vyvolává řadu dalších efektů jako nedostatek investic a tudíž slabší ekonomickou rozvinutost.

Hranice vlivu regionálních středisek je někdy tvořena přírodními bariérami (zejména horskými pásmy), jejichž důsledkem bývají horší podmínky pro zemědělství. Po útlumu zemědělství vzniká v těchto územích poptávka po pracovních příležitostech, zdůrazněná ještě přechodem z produktivní do postproduktivní společnosti. Uvedené přírodní bariéry bývají na druhé straně atraktivní pro cestovní ruch.

Společnými problémy cestovního ruchu bývá slabší infrastruktura. Řešením přitom není postavení komplexního velkokapacitního rekreačního centra, protože to přináší jen malé profity pro danou lokalitu. Z hlediska rozvoje periferního venkova lze považovat za neefektivnější zaměření na diverzifikovaný turisticko-sportovní a poznávací cestovní ruch s důrazem na měkké formy včetně agroturistiky, ekoagroturistiky a příbuzných odvětví. Takové zaměření je udržitelné, může vytvořit více pracovních příležitostí pro místní obyvatele. Není ovšem pravděpodobné, že by takový cestovní ruch mohl přinést výrazně vysoký ekonomický profit.

Na druhé straně nikdy nelze spoléhat výlučně na cestovní ruch jako odvětví nahrazující primární aktivity – mimo jiné i proto, že zemědělství a lesnictví je pro udržitelný cestovní ruch důležité jako prvek kultivace a péče o kulturní krajinu. Ekonomiku venkova lze doplnit rovněž dalšími odvětvími, například výrobou energie z obnovitelných zdrojů.

Hummelbrunner a Miglbauer (1994) pojmenovali na příkladu Rakouska základní tržní prvky pro rozvoj cestovního ruchu v periferních mikroregionech: ubytování typické pro danou oblast, gastronomie, nabízející lokální speciality v místním duchu, nová specifická témata (např. zdraví, kulturu) nebo zážitky pro cílové skupiny (rodiny, aktivní senioři). Cestovní ruch v periferních mikroregionech by se měl odehrávat v souladu člověka, přírody a kultury, měl by brát v úvahu zájmy místních rezidentů a měl by stanovit nové vztahy k zemědělství. Cílem je tedy využití existujících podmínek. Cestou naopak není budování moderních velkokapacitních rekreačních zařízení městského typu.

Neumeier a Pollermann (2014) uvádějí šest základních faktorů pro úspěšný rozvoj venkovského cestovního ruchu: závazky účastníků, schopnosti účastníků, organizační struktura, kvalitní koncepce, úroveň akceptace a kooperace a přístup k materiálním zdrojům. Autoři zdůrazňují, že pokud chybí i jediný z uvedených faktorů, jde o závažnou bariéru. Doporučuje se adaptace strategií na regionální podmínky, využití komunitního plánování a využití vnějších podpor.

Z výše uvedeného se zdá být zřejmé, že venkovský cestovní ruch lze rozvíjet téměř v jakémkoliv mikroregionu, neboť nejdůležitější nejsou ani atraktivita, ani infrastruktura, ale především schopnost rozvoje cestovního ruchu zorganizovat, získat podporu rozhodujících subjektů a zajistit materiální zdroje. Horší podmínky mohou paradoxně vést ke zvýšenému úsilí lokálních subjektů a tím i zvýšení konkurenceschopnosti příslušného mikroregionu. To by mohl být i případ Bystřicka.

Použité zdroje

- [1] Brown, F., Hall, D.R., Hall, D.R. (2000): *Tourism in peripheral areas: Case studies*. Bristol: Channel View Publications.
- [2] Císař, L. (2014): *Geografie města Bystřice nad Pernštejnem* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [3] Daniel, J. (2006): *Komplexní socioekonomická charakteristika obce s rozšířenou působností Bystřice nad Pernštejnem* [bakalářská práce]. Olomouc: Univerzita Palackého.
- [4] Filipová, K. (2012): *Analýza geografických předpokladů cestovního ruchu Vysočiny* [bakalářská práce]. Jihlava: Vysoká škola polytechnická.
- [5] Hájek, T. (2002): The development potential of Czech rural areas and rural tourism. *Agricultural Economics* 48(12), 559-562.
- [6] Hummalbrunner, R., Miglbauer, E. (1994): Tourism promotion and potential in peripheral areas: the Austrian case. *Journal of Sustainable Tourism* 2(1-2), 41-50.
- [7] Hynek, A., Řezník, T., Karvánková, P., Hynek, N. (2005): Středozápadní Morava: periferie nebo semiperiferie? (s. 148-160). In Novotná, M. (ed.), *Problémy periferních oblastí*. Praha: Karlova univerzita.
- [8] Javůrková, M. (2014): *Možnosti využití cestovního ruchu pro rozvoj mikroregionu Bystřice nad Pernštejnem* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- [9] Kallabová, E., Vaishar, A., Zapletalová, J. (2002): Bystřice nad Pernštejnem a útlum těžby uranu. *Územní plánování a urbanismus* 4(3), 8-16.
- [10] Kneafsey, M. (2000): Tourism, place identities and social relations in European rural periphery. *European Urban and Regional Studies* 7(1), 35-50.
- [11] Konečný, O. (2014): Geographical perspectives on agritourism in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports* 22(1), 15-23.
- [12] Kraft, S., Blažek, J. (2012): Spatial interactions and regionalisation of the Vysočina region using the gravity model. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica* 43(2), 65-82.
- [13] Müller, J., Musil, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako faktor sociální exkluze. *Czech Sociological Review* 44(2), 321-348.
- [14] Neumeier, S., Pollermann, K. (2014): Rural tourism as a promoter of rural development – prospects and limitations: Case study findings from a pilot project promoting rural tourism. *European Countryside* 6(4).
- [15] Pavlů, A. (2013): *Posouzení stávajících návrhů rekultivací odkalovacích nádrží v areálu uranového ložiska Rožná* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- [16] Potočník-Slavič, I., Schmitz, S. (2013): Farm tourism across Europe. *European Countryside* 5(4), 265-274.
- [17] Rygllová, K. (2007): Limited factor of business activities in rural tourism. *Agricultural Economics* 53(9), 421-431.

- [18] Ryglová, K., Burian, M., Vajčnerová, I. (2011): *Cestovní ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada.
- [19] Šimková, E. (2007): Strategic approaches to rural tourism and sustainable development of rural areas. *Agricultural Economics* 53(6), 263-270.
- [20] Vaishar, A. (2014): Osídlení kraje Vysočina a jeho vliv na rozvoj venkova. *Studia Trebicensia* 4(1), 7-19.

Poděkování

Tento příspěvek byl vytvořen v rámci interního grantu Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně číslo T6/2014 s názvem „Cestovní ruch jako alternativní odvětví pro rozvoj Jihomoravského venkova?“. Empirická část příspěvku byla částečně převzata z diplomové práce M. Javůrkové.

REGIONÁLNÍ ANALÝZA: VLIV SNIŽOVÁNÍ POČTU OBYVATEL V OBCÍCH ČR NA ZMĚNY ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU

REGIONAL ANALYSIS: EFFECTS OF DECREASING POPULATION IN THE MUNICIPALITIES OF THE CZECH REPUBLIC TO AGRICULTURAL LAND USE CHANGES

Mgr. Jan Vachuda

Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno
Kotlářská 2a, 602 00 Brno
Česká republika
e-mail: pelco@mail.muni.cz

Klíčová slova:

Využití půdy, Česká republika, obyvatelstvo, zemědělská půda

Keywords:

Land use changes, Czech Republic, population, agricultural land

Abstrakt:

Kvantitativní geografická analýza všech 6253 obcí ČR spojuje údaje o změně obyvatel s údaji o změně využití půdy v letech 2008-2013 a hledá souvislost mezi poklesem obyvatel a zvýšením zatravnění. V úvodu jsou rozebírány základní druhy výzkumu změn využití půdy (land use), kontext vývoje v ČR, dále je nastíněna sídelní struktura ČR, struktura a vývoj využití půdy u zemědělské půdy a u nejvíce přibývajících složky bilance půdy, trvalých travních porostů (TTP). V rámci této analýzy se článek zabývá vyvrácením hypotézy, že v obcích, kde se snižuje počet obyvatel, se zvyšuje podíl TTP. Mapová vizualizace a statistické testy potvrdily, že v místech, která se vylidňují, jsou obce, kde se zatravněování zvyšuje i snižuje a nejde o převahu jednoho typu. Autor dále upozorňuje na regionální diferenciaci a vyjmenovává regiony a obce s největšími přírůstky a úbytky TTP.

Abstract:

Quantitative geographical analysis of 6253 municipalities of Czech Republic (CR) deals with data of population change and with data on land use changes in 2008-2013 and search for effects of decreasing population to land use changes. Paper contents basic context of land use changes in CR, also it outlines the settlement structure of the CR, structure and evolution of agricultural land use and permanent grassland (most increasing land use category). The key analysis of the article is refutation of the hypothesis that in communities, where the population is reduced, the proportion of permanent grassland increase. Maps and statistical tests confirmed that in the depopulated places are municipalities with increasing and also decreasing of grassing. The author also points to regional differences and identifies regions and municipalities with the largest gains and losses of grassland.

Úvod

Výzkum využití půdy (land use) je téma, které přispívá k trvale udržitelnému rozvoji v analýze viditelných změn na zemském povrchu, ale i v hledání příčin těchto změn. Analýza změn obyvatelstva a bilance půdy přináší důležité informace pro aplikovaný regionální rozvoj.

Široce interdisciplinární problematiku „land use“ studuje mnoho druhů výzkumů, z nichž schematicky lze popsat klíčové geografické přístupy. Historicko-geografický přístup přináší cenné informace o paměti krajiny (Chromý, Jeleček 2005 [6]); výzkum kvantitativní, historický, zejména po zápisech za katastry a ze starých map kolektivu LUCC (Land Use/Cover Changes) Praha pak nejobsáhleji zpracovává dlouhodobé změny za posledních 150 let (Bičík a kol. 2010 [1], na něž navazují další výzkumy s kvalitativními přesahy vztahů aktérů a institucí. (Kabrda 2008 [8]; Kabrda Jančák 2007 [9]). Další přístup je komplexně, krajinně ekologický přístup, kde je land use studován jako součást sekundární složky krajiny (Lipský 2000 [13]; Kolečka 2013 [10]), který např. Hynek, Vávra (2007) [5] doplňují o další složky (prostorovosti) krajiny, které land use ovlivňují (3. percepční, imaginativní struktura krajiny – představy, symboly, nálepky, problém „security“, tofilie, tofobie a 4. performativní (činy a jednání aktérů, rozhodovatelé, moc v území, rezistence, dotčení, diskurs konfliktů) stejně jako přístupy z hlediska prostorovosti, nadvlády a útlu. Sklenička (2002) [15] z pohledu krajinného plánování zmiňuje aspekt krátkodobosti a dlouhodobosti zájmů, bariér v krajině, problém neosobního vlastnictví pozemků. Důležité jsou přístupy dálkového průzkumu země, land cover, např. výzkumy Corine land cover (Feranec, Ořahel 2001 [4]; Kopecká, Rosina 2014 [11]). Nutné je také zmínit geografické přístupy z hlediska transformace zemědělství (Věžník a kol. 2013 [19]), přístupy z hlediska studia venkova či využití půdy ve spojení s trvale udržitelným rozvojem (Izakovičová 2012 [7]), dále metodika LANDEP či metodika DPSIR. Významnou interdisciplinaritu představuje spojení regionálního rozvoje, územního plánování, pozemkových úprav, krajinného plánování, důležitými zdroji informací jsou strategické a územně plánovací dokumenty a legislativní dokumenty. (Šilhánková, Pondělíček 2009 [18]). Ve výzkumu změn využití ploch nebylo dosaženo ucelenější teorie (Kabrda 2008, s. 15 [8]), zejména díky široké interdisciplinaritě, protože vědec o krajině (land use) musí být podle Skleničky (2002) [15] „polyhistor“.

Podle Lamblina (2006) [12] lze dělit základní hybné síly změn na decision-making proces (rozhodnutí lidí o půdě) a decision-making kontext (kontextuální - sociální a přírodní faktory).

Další klíčové koncepty jsou struktura a aktéři, dlouhodobost a krátkodobost změn, příčiny nutné versus nahodilé a moc v území. Vztahy mezi aktéry a strukturou jsou dále dány podle poststrukturalismu také druhem myšlení o prostoru, tvorbou vztahů, entit, významů, reprezentací, mřížkou našeho jazyka, tedy řečeno s Foucaultem, také pozadím každého problému a tím, co mluvení o něm legitimizuje a znemožňuje. Výzkum podle Andrewa Sayera by měl být v první řadě kvantitativní, na velkém území, až poté lze studovat hlouběji jednotlivosti (Kabrda 2008, [8]).

1. Kontext změn využití půdy v ČR

Z historického hlediska u změn půd převažovaly (1) přírodní podmíněnosti, které se postupně transformovaly, když vliv (2) společenských podmínek stoupal. Přírodní podmíněnosti rozložení půdy v ČR plynou z nadmořské výšky, která zjednodušeně odráží změnu půdního

typu, změnu klimatických oblastí a podmínek a zvyšující se svažitost (Kabrda 2008 [8], Bičík a kol. 2010 [1]). Další přírodní proměnné jsou erozní zranitelnost, expozice, záplavy a zamokření. Socioekonomické faktory dotváří úrodnost půdy (velikost, tvar, bariery, vlastnictví pozemků), které souvisí i s velikostí kapitalistické pozemkové renty. Historická paměť krajiny je rovněž významná, změny využití půdy probíhají pomaleji než změny ve společnosti. V krajině se projevují v návaznosti na druh původního hospodaření (provedení Hospodářsko-technické úpravy v 50. letech či dnešní z hlediska vyváženého trvale udržitelného rozvoje kvalitnější pozemkové úpravy. Další významné historické faktory hrající roli v ČR: odsun německého obyvatelstva, institucionálními podmíněnostmi (systém dotací a omezení, Společná zemědělská politika EU), volný trh s půdou, legislativní faktory, suburbanizace. V nejrozsáhlejší výzkumu vývoje využití půdy Česka z databáze změn po (upravených) katastrálních územích v posledním období 1990-2000 plyne, že nejvíce zastoupeným typem změn je úbytek ploch zemědělské půdy (ZP). V rámci území, kde ZP ubývá, jde pak nejčastěji o přírůstek ostatních ploch a zastavěných ploch a zalesňování (jedná se o generalizace složitější struktury). V rámci ZP nejvýznamnějším trendem v ČR je zatravňování orné půdy, které převažovalo v nepříznivých přírodních podmínkách, nízké socioekonomické atraktivitě, zejména příhraničních oblastech, méně příznivých oblastech (tzv. LFA) (Bičík a kol. 2010, 104 [1]). Výzkum změn ploch podle nadmořské výšky prokázal nejvyšší změny (1990 – 2000) v oblastech s nejvyšší nadmořskou výškou (které intenzivní zemědělství opouštělo a opouští) a při výzkumu závislosti socioekonomické exponovanosti prokázal, že největší změny byly v periferních oblastech. (Bičík a kol. 2010, 124, z grafu [1])

2. Cíle článku

Cílem článku je hledání souvislostí mezi snižováním počtu obyvatel po obcích ČR a změnami využití půdy (TTP a ZP) metodou kvantitativního výzkumu. Tato souvislost není vztahem příčina a následek, ale vztahem korelačním, který odráží vliv mnoha faktorů (určitou míru perifernosti regionu, horších přírodních podmínek, vyšší nadmořské výšky, menších skupin obcí, větší vzdálenost od jader apod.). Ve smyslu „nárůstu travních porostů v periferiích“ (Bičík, 2010, 125) je odůvodněné předpokládat, že v periferních regionech ubývají obyvatelé a zároveň se zde zvyšuje podíl travních porostů. Tuto hypotézu je nutné ověřit.

Základní hypotéza, kterou by měl článek dokázat je, jestli v obcích s úbytkem obyvatel přirůstají plochy TTP.

Parciálním cílem je pak popsat jevy, které je nutné pochopit k objasnění základní hypotézy, a které hrají důležitou roli: 1. Statistické rozdělení jevů (velikosti obcí, bilance ploch v obcích), 2. Sídelní struktura ČR a 3. Bilance půd v ČR

3. Metodika

Zdrojem prostorových informací (geometrie polygonů obcí) byla volně dostupná databáze ARC ČR 500 firmy Arcdata [14], v jejíž atributové tabulce jsou další údaje (např. o obyvatelstvu) z ČSÚ. Druhým zdrojem byly územně analytické podklady (ÚAP) za 6253 obcí ČR od ČSÚ za roky 2008 a 2013 [3], v kterých se nacházejí pro každou obec údaje o bilanci půdy, celkem 52 identifikačních, popisných a odvozených geografických charakteristik. Data z ÚAP, byla převedena přes prostředí ArcGIS a QGIS do databáze v prostředí PG Admin Postgre/postgis SQL, pro složitější databázové výběry. Mapy byly opět vytvářeny v ArcGIS, QGIS, grafy a statistické testy ve STATISTICA. Data byla přebrána z ČSÚ, který data o půdě získává z dat ČÚZK. Tato data mají omezení, protože neposkytují aktuální informaci o obhospodařované

půdě, která je v LPIS (zemědělský inf. systém), v rámci orné půdy je často uváděna i půda ladem, půda s náletovými dřevinami apod., podle stavu aktualizace map ČÚZK.

Existují omezení dat při použití kvantitativního zpracování, která vytváří: 1. Administrativní a ne funkční vymezení obcí 2. Administrativní změny, dělení obcí, změny hranic 3. Rozdílná hustota, velikost a další charakteristiky obcí zesložitují interpretaci 4. Jeden údaj za obec za jeden časový řez, který zkresluje reálné rozdělení, vnitřní strukturu a časové protisměrné změny 5. Rozdělní jevů např. výměr orné půdy po obcích závisí na mnoha charakteristikách obce

Pro porovnání změn ploch byl zvolen Vývojový index plochy (V), často užíván geografy z PřF UK Praha (Bičík a kol. 2010, 33 [1]):

$$V_{iA-B} = \frac{P_{iB}}{P_{iA}} * 100 \%$$

Kde A, B jsou roky (v případě zde uvedeného výzkumu A-2008 a B-2013), P je podíl zjišťované plochy na celkovém území (zde podíl TTP, resp. ZP), Index je také popisován jako “Změna podílu v procentních bodech” (Bičík a kol 2013 [2]). Při vizualizaci je nutné brát v úvahu, že vývojové ukazatele jsou nesymetrické okolo 100 %. (diskuze k tomu: vývojový index viz Bičík a kol. 2013 [2], Štěpánek 1996 [17]). V Příl. 1 je vidět, jak relativizace územních charakteristik zkresluje odlišná rozdělení či zešikmení zprava. Tento fakt musíme přijmout při interpretaci a úsudku o území.

4. Sídlní struktura ČR

Obce ČR vykazují z hlediska rozlohy a počtu obyvatel vysokou heterogenitu, protože velké obce a vojenské újezdy jsou mnohokrát větší než nejmenší obce. Nejrozsáhlejší obec Praha má velikost 496 km² a hustotu 2505 obyv./km², vojenský újezd Hradiště na druhém místě 331 km² a hustotu 1,65 obyv./km². Rozlohou nejmenší obec Závist má 0,42 km². (0,084 % Prahy). Tisíc rozlohou nejmenších obcí ČR (16 % počtu obcí) zabírá dohromady plochu 3,6 % ČR a žije v nich 2,6 % obyvatel (podle dat ÚAP, ČSÚ, 2013).

Sídlní struktura pomocí 6253 obcí v ČR je administrativní a ne zcela funkční (např. od roku 1990 do roku 2011 vzniklo 2151 obcí zejména díky decentralizaci řízení). Počet venkovských sídel (samot, vísek, částí obcí, rozptýlených vísek se odhaduje na 40 000. (Svobodová 2011 [16]).

Mezi lety 2008 až 2013 největší absolutní úbytky obyvatel byly v Moravskoslezském kraji, kde se nalézaly tři nejvíce populačně ztrátová města Ostrava, Havířov, Karviná, Orlová. Největší regiony úbytku obyvatel v ČR jsou obecně periferní oblasti (Jeseníky), jižní část kraje Vysočina, Dačicko, Novobystřicko, okr. Pelhřimov, Karlovarský kraj, Šumava, okr. Domažlice, Tachov. (viz Obr. 4)

Pět nejvíce absolutně přibývajících obcí byly Praha, Brno, Milovice, Jesenice a Liberec. A zejména suburbánní okolí Prahy (Říčany, Dolní Břežany, okr. Chomutov, obecně více v Čechách než na Moravě. Nejméně obcí s velkým přírůstkem bylo v Moravskoslezském kraji.

5 Struktura bilance půdy

Strukturu bilance půdy ukazuje mapa bilance zemědělské půdy (ZP) na celkové ploše (Obr. 1). Je zde patrný vliv přírodních podmínek na podílu ZP v obcích. Maxima jsou v úrodných úvalech, minima v okrajových pohořích. Údaje o ZP a TTP poskytuje tab. 1. Výměra zemědělské půdy zaujímá 53,51 % ČR, za posledních pět let ubylo 240 km² (polovina rozlohy Prahy, 13 ha denně).

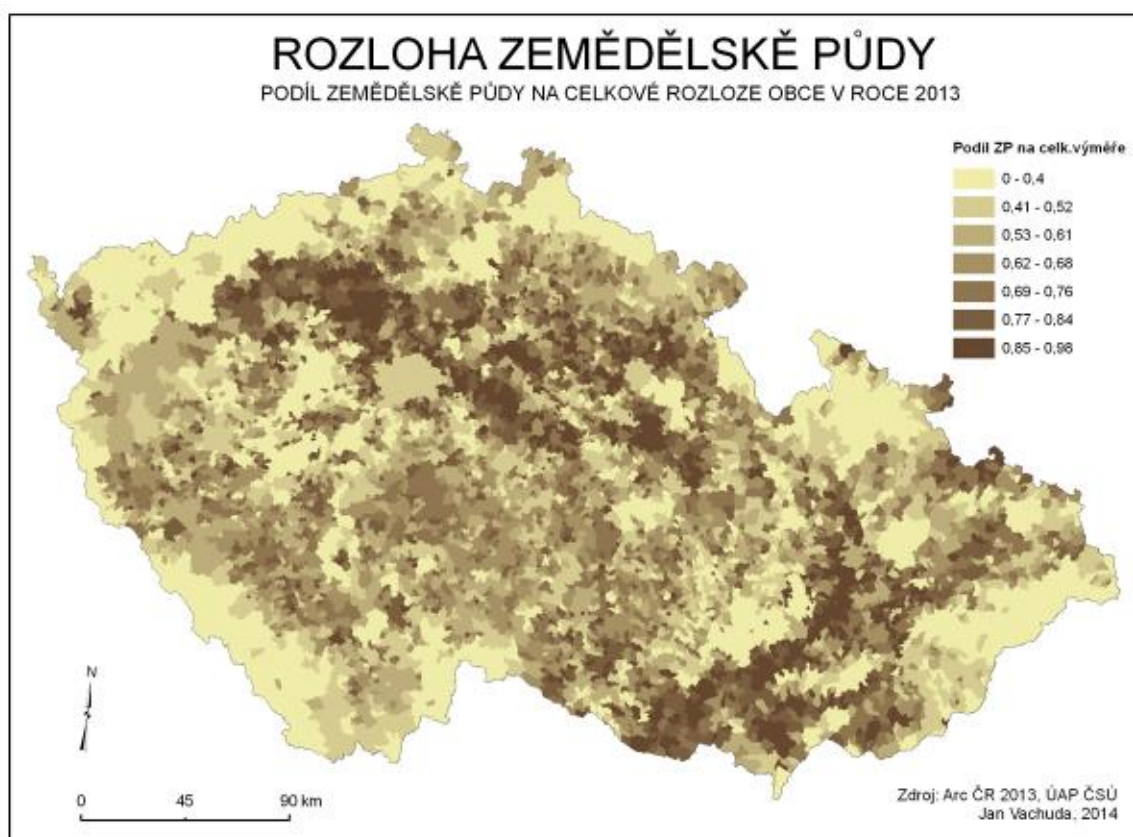
Tabulka 1: Výměry zemědělské půdy, trvalých travních porostů v ČR v letech 2008 a 2013

	ZEMĚDĚLSKÁ PŮDA		TRVALÝ TRAVNÍ POROST	
ROK	2008	2013	2008	2013
ROZLOHA (km ²)	42438,90	42198,67	9796,83	9944,61
BILANCE 2008-13 (km ²)		-240,23		+147,79
PODÍL NA ROZLOZE ČR (%)	53,81	53,51	12,42	12,61

Zdroj:[3], [14], vlastní zpracování

Průměrné číslo z podílů zemědělské půdy na celk. výměře po obcích je 62 %, medián 64 %, sm.odch. 0,2 (20 %).

Obrázek 1: Podíl rozlohy ZP na rozloze obce v ČR v roce 2013

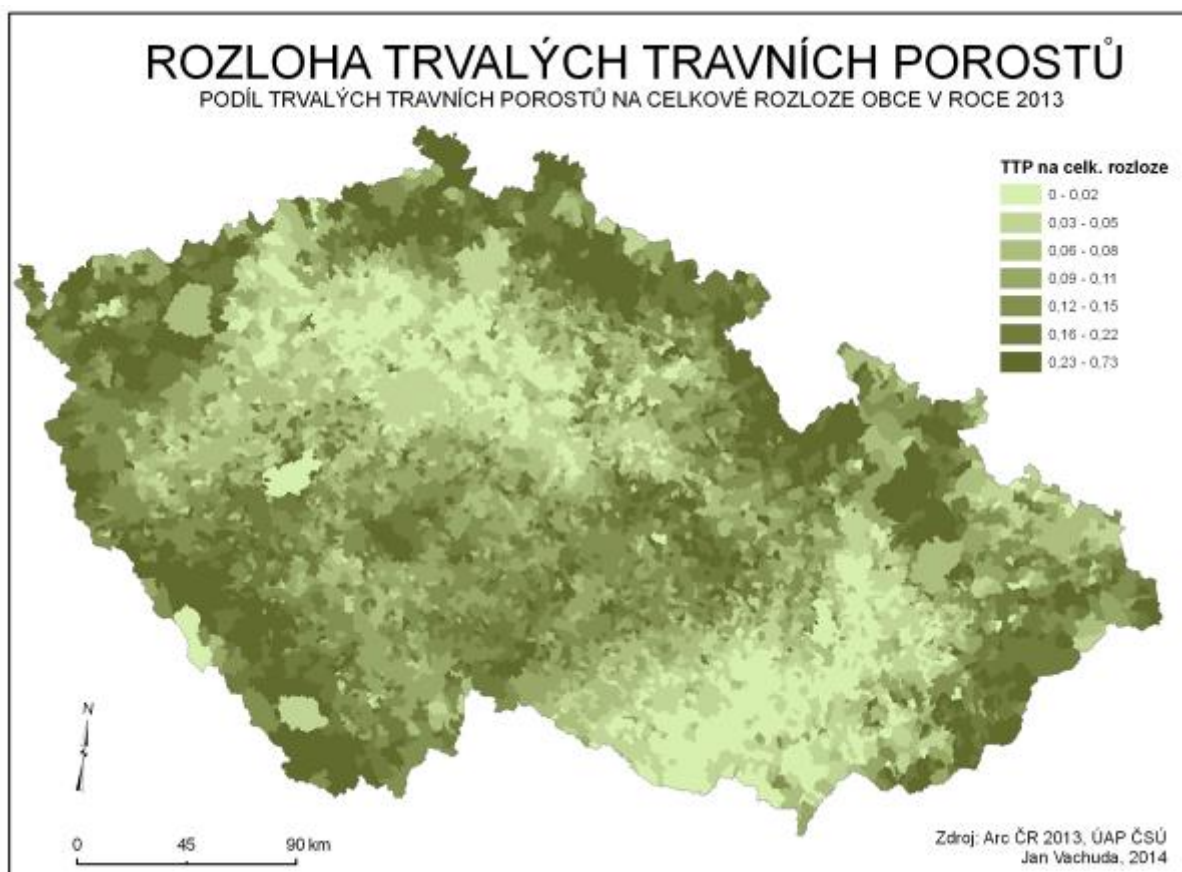
Zdroj:[3], [14], vlastní zpracování

V drtivé většině obcí ZP ubývá, nad 1 ha přibývá jen v 350 obcích, nejvíce: Kadaň, Tehov (OPR Vlašim), Staré město (Bruntál), Duchcov (Teplice). Tehov leží v suburbánní zóně Prahy, proto přírůstek ZP může také znamenat jen dočasnou „administrativní“ změnu např. z lesních ploch před zastavěním. V Kadaně a Duchcově jde pravděpodobně o rekultivace lomů. Největší úbytky: Praha, Březno (u Kadaně, administrativní změna, nebo souvislost s lomy), Drnholet u Mikulova, Mikulov, Blšany, Lubenec (ORP Podbořany), Osoblaha.

U TTP (Obr. 2) je vidět maximální výměra v okrajových pohořích, zejména díky vlivu nadmořské výšky, která souvisí s úrodností zemědělství a i s vymezením LFA (méně příznivých oblastí) pro dotace do zemědělství.

V roce 2013 bylo v ČR 9944 km² TTP (12,6 % rozlohy ČR, 23,6 % ZP). Do kategorie TTP nad 23 % rozlohy (nejtmavší v mapě) obce patřilo 801 obcí s celkovou rozlohou TTP 3515 km² (35 % všech ploch TTP v ČR).

Obrázek 2: Podíl rozlohy trvalých travních porostů na rozloze obce v ČR v roce 2013

Zdroj:[3], [14], vlastní zpracování

Časový vývoj ukazuje mapa vývojového indexu TTP mezi lety 2008 a 2013 (Obr. 3). V 589 obcích se výměra TTP nezměnila. Ve 2262 obcích výměra klesla do jednoho procenta. 1153 obcí mělo přírůstek do jednoho procenta, 563 obcí nad 5 %.

Areály obcí přírůstků TTP nelze jednoznačně interpretovat na základě přírodních podmínek, protože jejich přírůstky leží v úrodných i méně příznivých regionech. Ve většině obcí (3357) TTP ubývá.

Největší kumulace přírůstků (vizuálně z mapy) vidíme v okresech Děčín, Jablonec n. N., Tachov, Bruntál (Nízký Jeseník), Bílé Karpaty, Novohradské Hory. TTP však přirůstají v celé řadě úrodných regionů. Úbytky TTP nejsou z vizuálního srovnání map výraznější v blízkosti velkých měst. Naopak jsou rovnoměrně rozděleny po celé ČR. (viz Obr. 3)

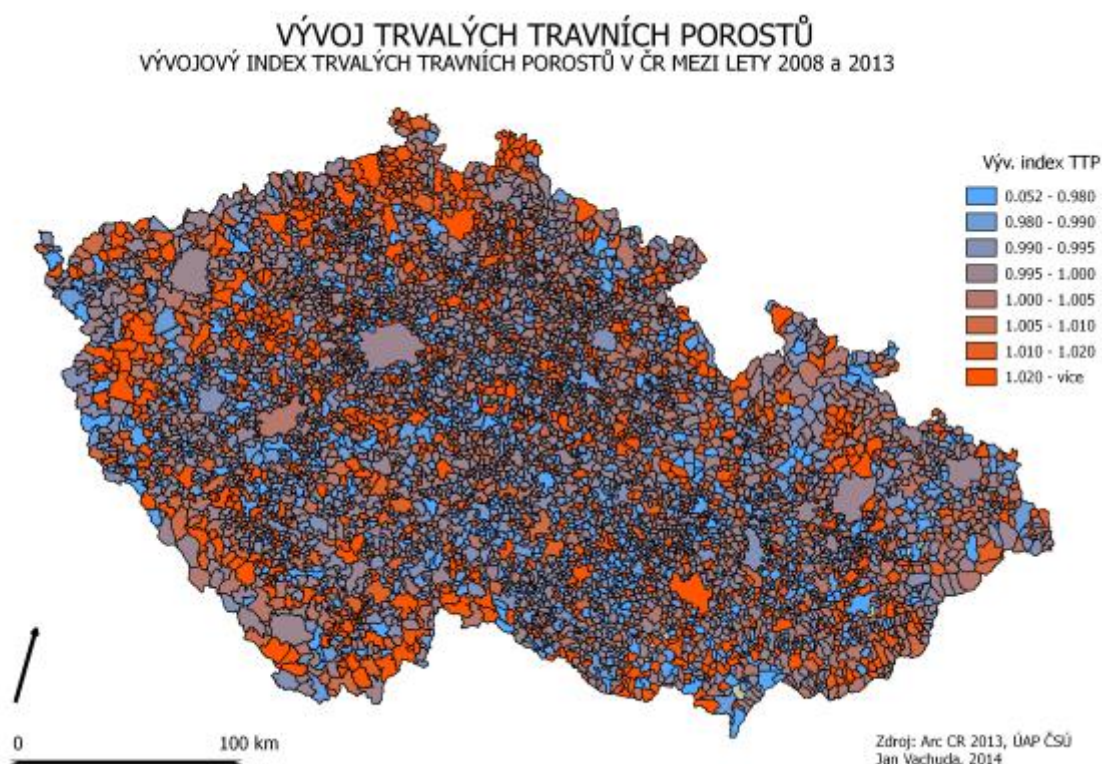
Regionální diferenciace podle hierarchických jednotek ukazuje tři nejvíce přibývajících kraje: Jihočeský, Plzeňský, Liberecký, tři nejvíce ubývajících: Vysočina, Praha (kde celkově TP ubývají), na třetím místě odzadu je Jihomoravský, kde TTP mírně přibývají.

Při hodnocení po (starých) okresech: přibýlo nejvíce TTP v okr. Tachov, Liberec, Český Krumlov, Děčín, Bruntál, nejvíce ubylo v okr. Hodonín, Trutnov, Pelhřimov, Náchod.

Při hodnocení v kumulaci SO ORP přibýlo nejvíce: Tachov, Bruntál, Děčín, Kaplice a ubylo nejvíce v Krnov, Příbram, Uničov, Cheb. Zde je zajímavé, že Bruntál a Krnov spolu sousedí a v obou ORP ubývá obyvatelstvo. (V ORP Bruntál se jedná pravděpodobně o administrativní změny)

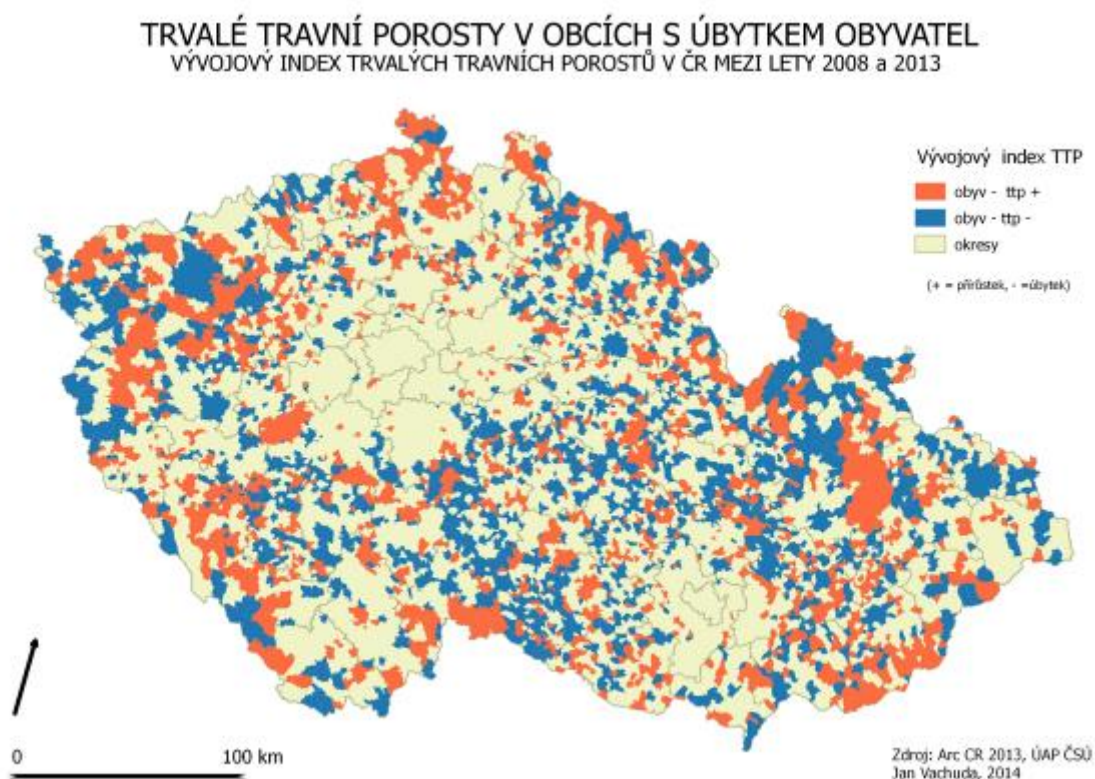
Po obcích byly největší přírůstky v obcích Lestkov (SO ORP Tachov), Budišov nad Budišovkou (Vítkov, u nádrže Kružberk), Chodský Újezd (Tachov), Bujanov (Kaplice), Suchdol nad Lužnicí (Třeboň), Králíky. Největší úbytky: Osoblaha (Krnov), Křínice (Broumov), Lipová (Cheb), Hrobice (Pardubice), Hodonín.

Obrázek 3: Vývojový index TTP mezi lety 2008 - 2013

Proveden byl t-test, který testoval, jestli se významně liší v podílu TTP na celkové ploše obce s vyšším vývojovým indexem nad 1,05 (přírůstkem travních porostů nad 5 %) oproti náhodným obcím. Test vyšel, že se tyto skupiny obcí výrazně neliší. Výsledek testu tedy lze interpretovat, že vyšší přírůstky TTP obcí nezávisí na tom, jestli v dané obci byly podíly TTP na celkové ploše obce velké nebo malé (T-test testoval 563 obcí, proto byl použit i při zešíkmeném rozdělení, protože díky centrálnímu limitnímu teorému při $n \gg 30$ lze použít.)

Obrázek 4: Kladný a záporný vývojový index TTP v obcích, kde ubývali obyvatelé mezi roky 2008 a 2013

Zdroj:[3], [14], vlastní zpracování

6 Trvalé travní porosty v obcích s úbytkem obyvatel

Základní hypotéza článku zní, jestli v obcích s úbytkem obyvatel ubývají také trvalé travní porosty. Obr. 4 ukazuje obce, kde byl za posledních 5 let zaznamenán úbytek obyvatel a zároveň je v ní zaznamenáno, které z těchto obcí mají přírůstek TTP a které mají úbytek. Obecně je vidět, že neexistuje výrazná vazba mezi snižováním počtu obyvatel v obcích a ubýváním či přibýváním TTP. Obcí s úbytkem obyvatel, kde TTP přibývá je 1022, obcí, kde obyvatelé ubývají a TTP ubývá je 1177. Hypotéza, že tam, kde ubývají obyvatelé, budou přibývat trvalé travní porosty, není pravdivá. V Karlovarském kraji, okr. Klatovy či okr. Děčín, spíše TTP porosty přibývají v místech, kde obyvatelé ubývají, na Vysočině oproti tomu TTP v místech úbytku obyvatel také ubývají.

Dále byl proveden t-test pro dva soubory obcí. Nulová hypotéza zněla: Mezi souborem obcí, kde obyvatelé přibývají a souborem obcí, kde obyvatelé ubývají, nebude v průměrech vývojového indexu TTP statisticky významný rozdíl. Výsledky: $p=0,16$; $n_1=2139$, $n_2=3970$

tzn. $>>30$, (oboustranný test s hladinou spolehlivosti 0,95; $p>0.025$) Interpretace: Průměry nebyly prokazatelně statisticky odlišné. Změna výměr trvalých travních porostů není odlišná v obcích s úbytkem i přírůstkem obyvatel.

Smysl vyvrácení základní hypotézy článku spočívá v tom, že nelze slučovat extenzifikaci zemědělského půdního fondu a snižování počtu obyvatel na úrovni ČR. Příčiny extenzifikace leží v jiných charakteristikách, které nekorelují se snižováním počtu obyvatel obecně. Ačkoli lze mluvit o tom, že v periferních regionech ubývá obyvatelstvo, nelze říci, že v periferních regionech ubývají TTP nebo přibývají TTP.

Následný výzkum by se měl soustředit na hybné síly v menším území – např. na obce/regiony s velkými rozdíly TTP: okr. Tachov x okr. Hodonín, ORP Bruntál x Krnov a specifické obce: Lestkov (okr. Cheb), Králíky. V rámci těchto obcí se lze ptát na hlavní aktéry/aktanty, které provádějí změnu trvalých travních porostů, které přibývají.

- Agroenvi. opatření proti erozi (např. zatravnění více svažitých polí)
- Útlum zemědělské výroby, zemědělské dotace
- Rozhodování samosprávy, tvorba ÚP, průmyslových zón, rozvoj obcí,
- Dopady zvýšení poplatků za odvody (po novele zák. č. 402/2010 Sb., o podpoře výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů energie)
- Změna vlastníků pozemků (prodej mezi zemědělskými firmami)
- Pozemkové úpravy

Obdobně je to u míst s velkými ztrátami ZP (Blšany, Osoblaha), kde přibývají faktory jako suburbanizace, těžba, stavba komunikací. Velké ztráty ZP jsou často nenahraditelné a měly by být minimalizovány. Další částí výzkumu je tedy revize mechanismů, které zajišťují správné nakládání s půdou (legislativa, územně plánovací proces, činnost stavebních úřadů, zemědělských politik apod.)

Závěr

Nejdůležitější tendence změn zemědělské půdy ČR posledních let, nárůst ploch TTP je lokalizován do oblastí s vyšší nadmořskou výškou a horšími podmínkami pro zemědělství. Nelze ale prokázat, že i do oblastí s ubývajícím počtem obyvatel. Jádrem článku spočívá v Obr. 4, který ukazuje, že v obcích s úbytkem obyvatel lze nalézt rovnoměrné rozdělení mezi přírůstky a úbytky trvalých travních porostů.

Parciálním cílem je ukázka prostorové distribuce jevů v prostoru. Kumulace velikostí výměr půdy po obcích ukazuje různorodost obcí v ČR z hlediska využití půdy a ukazuje problematičnost nekritického používání průměrných hodnot. Tento poznatek je v praxi při publikování různých územních indikátorů často přehlížen a jsou srovnávány průměry za zcela rozdílné agregované jednotky.

Pro regionální rozvoj je důležité používání charakteristiky „snižování počtu obyvatel“, a jeho vazba na další ukazatele jako je právě bilance půdy. Ačkoli je známa celá řada omezení kvantitativního výzkumu a přehodnocení základních paradigmatů regionálního rozvoje zejména na studium „měkkých“ kvantitativně nesnadněji analyzovatelných charakteristik, stále jsou makroekonomické hodnoty počtu obyvatel a hodnoty bilance půdy pro aplikace na měřítku celé České republiky důležité.

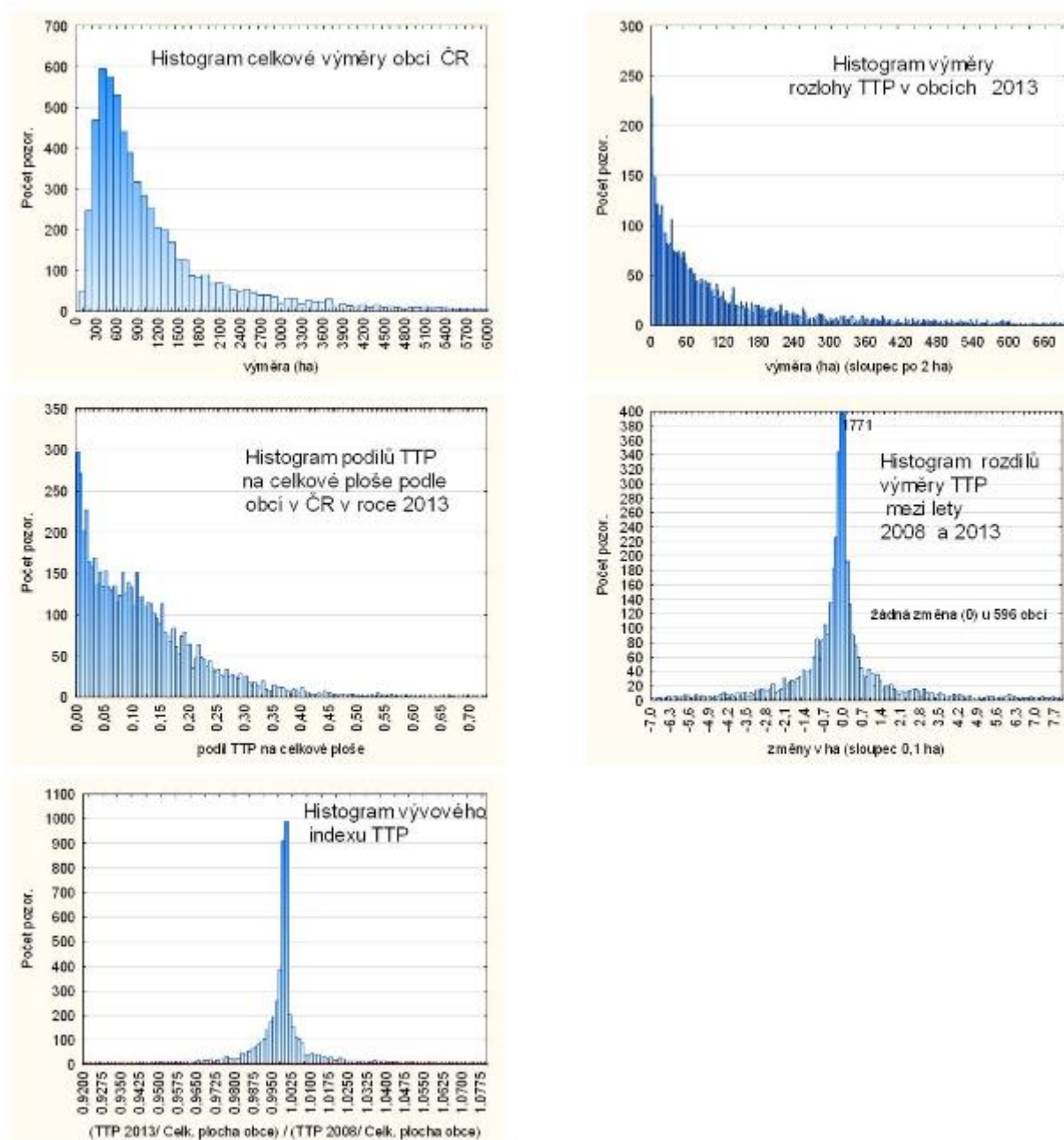
Kvantitativní rozbor dat slouží zejména k předzpracování základních vývojových tendencí, které se používají ke kvalitativnímu výzkumu. Až na kvalitativní úrovni v malých definovaných oblastech (Lestkov, Krnov) lze nejen popsat klíčové procesy, ale také je hlouběji vysvětlit. K oddělení lokálních a extrémních tendencí a nahodilých faktorů v konkrétních územích, je však kvantitativní průzkum na malé měřítkové úrovni nutný.

Použité zdroje:

- [1] BIČÍK, I. a kol. Změny využití ploch v Česku 1845-2000., Praha: Nakladatelství ČGS, 2010. 250 s.
- [2] BIČÍK, I., JANOUŠEK, Z., CHROMÝ, P. Vývoj využití krajiny Česka v datech katastrální evidence. [online] Arcrevue č. 2, 2013. [cit. 2014-10-26]. Dostupné z: < http://download.arcdata.cz/ArcRevue/2013/AR3-2013_web.pdf>.
- [3] Data - Územně analytické podklady (ÚAP), 2008 – 2013, ČSÚ. [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupné z:< http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/csu_a_uzemne_analyticke_podklady>.
- [4] FERANEC, J., OŤAHEL, J. Krajinná pokrývka Slovenska: Land Cover of Slovakia. 1. vyd., Bratislava: VEDA, 2001. 124 s.
- [5] HYNEK A., VÁVRA J. (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber V. (ed.) Fyzikogeografický sborník 5 z 24. výroční konference FG sekce ČGS 2007 v Brně. Fyzická geografie - výzkum, vzdělávání, aplikace, Brno: MU Brno, 2007. s. 7-14
- [6] CHROMÝ, P., JELEČEK, L. Tři alternativní koncepce historické geografie v Česku. Historická geografie, 2005. roč. 34, s. 327–345.
- [7] IZAKOVIČOVÁ, Z. Landscape-ecological plan as the basic tool for sustainable land use. In GeoScape: alternative approaches to Middle-European geography, 2012, vol. 7, no. 1, p. 8-17. ISSN 1802-1115.
- [8] KABRDA, J. Změny prostorového vzorce využití ploch v ČR a jejich příčiny. Doktorská disertační práce. PřF UK, 2008. 69 s.
- [9] KABRDA, J., JANČÁK, V. Vliv vybraných politických a institucionálních faktorů na české zemědělství a krajinu. Geografie – Sborník ČGS, 2007, roč. 112, č. 1, s. 48–60.
- [10] KOLEJKA, J. Nauka o krajině. Geografický pohled a východiska. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Academia. Středisko společných činností AV ČR, v.v.i., 2013. 440 s. ISBN 978 -80 -200 -2201 -1.
- [11] KOPECKÁ, M, ROSINA, K. Identifikácia zmien urbanizovanej krajiny na báze satelitných dát s veľmi vysokým rozlíšením (VHR): záujmové územie Trnava. In Geografický časopis, 2014, roč. 66, č. 3, s. 247-267. ISSN 0016-7193.
- [12] LAMBLIN, E. Land-use and land-cover change: local processes and global impacts. New York: Springer, 2006. xviii, 222 p. ISBN 3540322019.
- [13] LIPSKÝ, Z. Sledování změn v kulturní krajině. Praha: Lesnická fakulta ČZÚ, 2000. 72 s.
- [14] Mapové podklady ARC ČR 500, Arcdata Praha. 2013, [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: <<http://www.arcdata.cz/produkty-a-sluzby/geograficka-data/arccr-500/>>
- [15] SKLENIČKA, P. Základy krajinného plánování. 1. vyd., Říčany: Naděžda Skleničková, 2002. 321 s. ISBN 8090320619.
- [16] SVOBODOVÁ H. Sídelní struktura a obyvatelstvo. 2011 [online]. [cit. 2014-05-12]. Dostupné z: < <http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pedf/js13/geograf/web/pages/02-sidelni-struktura.html>>.

- [17] ŠTĚPÁNEK, V. Data o struktuře ploch: Jejich spolehlivost a vypovídající schopnost. Geografie, 1996. roč. 101, č.1, s.13-21.
- [18] ŠILHÁNKOVÁ, V., PONĎELÍČEK, M. Vyhodnocování udržitelného využití území. Veřejná správa, 2009, roč. 19, s. 1-5. ISSN: 0027-8009.
- [19] VĚŽNÍK, A., KRÁL, M. SVOBODOVÁ, H. Agriculture of the Czech Republic in the 21st Century: From Productivism to Post-productivism. Quaestiones geographicae, Poznań: 2013, roč. 32, č. 4, s. 7-14.

Příloha 1: Histogramy rozlohy obcí, rozlohy TTP, rozlohy podílu TTP a vývojového indexu za všechny obce ČR, které ilustrují rozdělení těchto hodnot a problémy s použitím vývojového indexu.

Zdroj: [6], [26], vlastní zpracování

Příloha 2: *SQL výběr podílu 1000 nejmenších obcí na rozloze a obyv. ČR*

SELECT

(SUM (vymeru))/(select SUM (vymeru) from obcettpazp) as podilvymery,

(SUM (pocetobyv13))/(select SUM (pocetobyv13) from obcettpazp) as podilobyvatel,

AVG (pocetobyv13/(vymeru/100)) as prumernahustota from

(SELECT vymeru, pocetobyv13, pocetobyv13/(vymeru/100) from obcettpazp order by vymeru ASC LIMIT 1000) as a

OBSAH

ÚVOD	1
SOUŽITÍ PŮVODNÍCH A NOVÝCH OBYVATEL V SUBURBÁNNÍCH OBCÍCH ČESKOBUDĚJOVICKA Z POHLEDU STAROSTŮ	2
VOJENSKÉ BROWNFIELDS A JEJICH PROMĚNY OD ROKU 1989	15
VLIV KVALITY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ NA OBYTNOU FUNKCI MĚST	24
UKAZATELE FINANČNÍ STABILITY MĚSTA	36
MOŽNOSTI VYUŽITÍ CESTOVNÍHO RUCHU PRO ROZVOJ VENKOVA V MIKROREGIONU BYSTRICE NAD PERNŠTEJNEM.....	52
REGIONÁLNÍ ANALÝZA: VLIV SNIŽOVÁNÍ POČTU OBYVATEL V OBCÍCH ČR NA ZMĚNY ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU	67

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

1/2015

Toto číslo vyšlo v lednu 2015

Všechny příspěvky uvedené v časopise byly anonymně recenzovány dvěma hodnotiteli. Příspěvky neprochází jazykovou redakcí.

Pokyny pro autory jsou dostupné na www.regionálnírozvoj.eu

Redakční rada:

Prof. PhDr. Marek Franěk, CSc., Ph.D.

Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové

Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.

Fakulta architektury VUT V Brně

RNDr. Zita Kučerová, Ph.D.

Centrum evropského projektování Hradec Králové

Ing. Martin Mašálka, Ph.D.

Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice (výkoný redaktor)

RNDr. Miloslav Novák

Odbor ekonomických a dobrovolných nástrojů Ministerstvo životního prostředí ČR

Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D.

Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha

RNDr. Josef Postránecký

ředitel Kanceláře náměstka ministra vnitra pro strategie a evropské fondy

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha (šéfredaktorka)

Mgr. Zdeněk Semorád

vedoucí Kanceláře primátorky města Pardubic

Ing. Jiří Svátek

vedoucí Odboru strategického rozvoje města Hradce Králové

Ing. Oldřich Vlasák

místopředseda Evropského parlamentu a člen Výboru pro regionální rozvoj Evropského parlamentu, místopředseda SMO

Vydavatel:

Civitas per Populi, o.p.s.

Střelecká 574/13

500 02 Hradec Králové

www.civitas-group.cz

Vysoký škola regionálního rozvoje

Žalanského 68/54

163 00 Praha 17 – Řepy

www.vsrr.cz

Adresa redakce:

Civitas per Populi, o.p.s., Střelecká 574/13, 500 02 Hradec Králové

redakce: Bc. Eva Hessová

ISSN 1805-3246